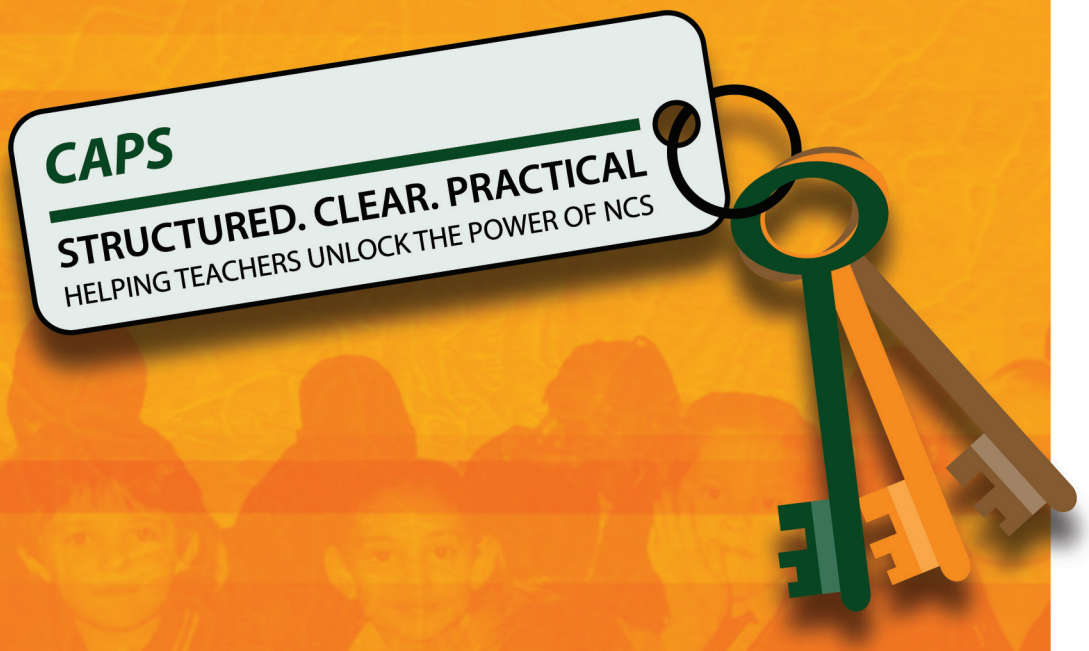
TSHIVENDA LIFE SKILLS

National Curriculum Statement (NCS)

Curriculum and Assessment Policy Statement

Foundation Phase
Grades R-3

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

TSHITATAMENNDE TSHA PHOḽISI YA KHARIKHUḽAMU NA U LINGA GIREIDI YA Ṱ-3

ZWIKILI ZWA VHUTSHILO

Department of Basic Education

222 Struben Street
Private Bag X895
Pretoria 0001
South Africa
Tel: +27 12 357 3000
Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023
Cape Town 8000
South Africa
Tel: +27 21 465 1701
Fax: +27 21 461 8110
Website: http://www.education.gov.za

© 2011 Department of Basic Education

ISBN: 978-1-4315-0430-5

Design and Layout by: Ndabase Printing Solution

Printed by: Government Printing Works

FOREWORD BY THE MINISTER

Our national curriculum is the culmination of our efforts over a period of seventeen years to transform the curriculum bequeathed to us by apartheid. From the start of democracy we have built our curriculum on the values that inspired our Constitution (Act 108 of 1996). The Preamble to the Constitution states that the aims of the Constitution are to:

- heal the divisions of the past and establish a society based on democratic values, social justice and fundamental human rights;
- improve the quality of life of all citizens and free the potential of each person;
- lay the foundations for a democratic and open society in which government is based on the will of the people and every citizen is equally protected by law; and
- build a united and democratic South Africa able to take its rightful place as a sovereign state in the family of nations.

Education and the curriculum have an important role to play in realising these aims.

In 1997 we introduced outcomes-based education to overcome the curricular divisions of the past, but the experience of implementation prompted a review in 2000. This led to the first curriculum revision: the *Revised National Curriculum Statement Grades R-9* and the *National Curriculum Statement Grades 10-12* (2002).

Ongoing implementation challenges resulted in another review in 2009 and we revised the *Revised National Curriculum Statement* (2002) to produce this document.

From 2012 the two 2002 curricula, for *Grades R-9* and *Grades 10-12* respectively, are combined in a single document and will simply be known as the *National Curriculum Statement Grades R-12.* The *National Curriculum Statement for Grades R-12* builds on the previous curriculum but also updates it and aims to provide clearer specification of what is to be taught and learnt on a term-by-term basis.

The *National Curriculum Statement Grades R-12* accordingly replaces the Subject Statements, Learning Programme Guidelines and Subject Assessment Guidelines with the

(a) Curriculum and Assessment Policy Statements (CAPS) for all approved subjects listed in this document;

(b) *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12*; and

(c) *National Protocol for Assessment Grades R-12.*

MRS ANGIE MOTSHEKGA, MP
MINISTER OF BASIC EDUCATION

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO 1 3

1.1 Siangane 3

1.2 Nyangaredzo 3

1.3 Ndivhonyangaredzi ya Kharikhuḽamu ya Afrika Tshipembe 4

1.4 U avhela tshifhinga 6

1.4.1 Vhuimo ha Fhasi 6

1.4.2 Vhuimo ha Vhukati 7

1.4.3 Vhuimo ha Nṱha (Sinia) 7

1.4.4 Gireidi ya 10-12 8

KHETHEKANYO YA 2 9

2.1 Zwikili zwa Vhutshilo ndi mini? 9

2.2 Ndivho dzo Tiwaho 9

2.3 U ṱalutshedza sia ḽa u guda ḽa Zwikili zwa Vhutshilo 9

2.4 U gudisa kha Vhuimo ha Fhasi 11

2.5 Zwishumiswa zwa Zwikili zwa Vhutshilo 14

2.6 Tshifhinga tsho avhelwaho masia a u guda kha Zwikili zwa Vhutshilo kha Vhuimo ha Fhasi 15

2.7 Ṱhoho 15

2.8 Ndeme ya ṱhoho 15

2.9 U tevhekanya na u mvelaphaṋa 15

KHETHEKANYO YA 3 17

KHETHEKANYO YA 4 71

4.1 Mvulatswinga 71

4.2 Mbekanyamushumo ya u linga 72

4.3 Mukatelo 72

4.4 u rekhoda na u vhiga 72

4.5 Nyangaredzo 73

KHETHEKANYO 1: TSHITATAMENNDE TSHA PHOḼISI YA LUSHAKA YA KHARIKHUḼAMU NA U LINGA TSHA ZWIKILI ZWA VHUTSHILO - VHUIMO HA FHASIGIREIDI YAṰ

1.1 Siangane

Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ-12 (TKL) NCS)) tshi ṱalutshedza phoḽisi nga ha kharikhuḽamu na u linga kha miṅwaha ya u dzhena tshikolo. Gireidi ya Ṱ nga Tshivenḓa ndi Gireidi ya u Ṱanganedza (Gireidi ya Ṱ).

U itela u khwinisa kufunzele kwa kharikhuḽamu iyi, ho shandukiswa Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka hune tshanduko dza ḓo thoma u shuma nga ṅwedzi wa Phando 2012. Ho bveledzwa ḽiṅwalwa ḽa Tshitatamennde tsha Phoḽisi tsha Kharikhuḽamu na u Linga tsha Lushaka ḽithihi ḽi pfeseseaho hu u itela uri thero iṅwe na iṅwe i vhe na ḽiṅwalwa ḽayo. Ḽiṅwalo iḽi ḽi khou ya u shuma vhuimoni ha maṅwalwa a kale ane a nga sa zwitatamennde zwa thero dzoṱhe, Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo ya u Guda na Tsumbamalingele a Thero u bva kha Gireidi ya Ṱ-12.

1.2 Nyangaredzo

(a) Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ - 12 (Phando 2012) tsho imela mulayo wa u guda na u funza kha zwikolo zwa Afrika Tshipembe nahone tsho imela zwi tevhelaho:

(i) Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu na u Linga tsha Lushaka tsha thero iṅwe na iṅwe yo randelwaho;

(ii) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, Pholisi ya Lushaka malugana na ṱhoḓea dza mbekanyamushumo na u aluswa ya Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka Gireidi ya Ṱ-12; na

(iii) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, Phurothokhoḽo ya Lushaka ya u Linga ya Gireidi Ṱ-12 (Phando 2012).

(b) Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ - 12 (Phando 2012) tshi ima vhudzuloni ha zwitatamennde zwa kharikhulamu ya lushaka zwivhili zwine zwa khou shumiswa zwa zwino, zwine zwa vha

(i) Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya Ṱ - 9, Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 23406 ya 31 Shundunthule 2002, na

(ii) Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsho Khwinifhadzwaho tsha Gireidi ya 10 - 12, Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 25545 ya 6 Tshimedzi 2003 na Nomboro 27594 ya 17 Shundunthule 2005.

(c) Zwitatamennde zwa kharikhuḽamu zwa lushaka sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha pharaṱhukhu ya b(i) na (ii) zwo faredza maṅwalwa a phoḽisi a tevhelaho ane a ḓo shandukiswa nga zwiṱuku nga zwiṱuku, vhudzuloni hazwo ha shumiswa *Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ - 12 (Phando 2012).* Tshandukiso iyi i ḓo thoma u shumiswa nga 2012-2014.

(i) Zwitatamennde zwa Thero / Sia ḽa u Guda, Tsumbamaitele ya Mbekanyamushumo dza u Guda na Tsumbamaitele a Mbekanyamushumo dza u Linga dza Gireidi ya Ṱ- 9 na Gireidi ya 10 -12;

(ii) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Phoḽisi ya Lushaka ya u linga na ndalukano dza zwikolo kha Bennde ya u Pfumbudza na Pfunzo Nyangaredzi,* yo rwelwaho ṱari kha *Nḓivhadzo ya Muvhuso ya Nomboro 124 kha Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29626 ya 12 Luhuhi 2007;*

(iii) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Ṱhanziela ya Nṱha ya Lushaka (National Senior Certificate): Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (National Qualifications Framework (NQF);* ḽe ḽa anḓadziwa kha *Gazethe ya Muvhuso ya Nomboro 27819 ya 20 Fulwana 2005;*

(iv) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Khwinifhadzo* (*Adendamu) ya ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, Ṱhanziela ya Nṱha ya Lushaka: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (National Qualifications Framework (NQF), malugana na vhagudi vha vhaholefhali, ḽe ḽa anḓadziwa kha Gazethe ya Muvhuso ya nomboro 29466 ya 11 Nyendavhusiku 2006,* yo katelwa ngomu kha ḽiṅwalo ḽa *Phoḽisi ḽa Phoḽisi ya lushaka ya malugana na ṱhoḓea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanḓa zwa Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ - 12;* na

(v) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Khwinifhadzo* (*Adendamu) ya ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, Ṱhanziela ya Nṱha ya Lushaka: Ndalukano ya Vhukoni ha vhuimo ha 4 ha Muangarambo wa Ndalukano ya Lushaka (National Qualifications Framework (NQF), malugana na Phurothokholo ya Lushaka ya u Linga (Gireidi Ṱ - 12), sa zwe ya dzudzanyiswa zwone kha Nḓivhadzo ya Nomboro 1267 kha Gazete ya Muvhuso ya Nomboro 29467 ya 11 Nyendavhusiku 2006.*

(d) Ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Phoḽisi ya lushaka ya malugana na ṱhoḓea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanḓa zwa Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ - 12, na khethekanyo dzine dza vha kha Phoḽisi ya Kharikhuḽamu na u Linga* sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndima ya 2, 3 na 4 dza heḽi ḽiṅwalo, zwi vhumba tshipiḓa tsha maga ane a fanela u tevhedzwa na maimo kana zwitandadi zwa *Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ - 12 (Phando 2012)*. Ngauralo, u ya nga ha *Khethekanyo 6A ya Mulayo wa Zwikolo zwa Afurika Tshipembe (Mulayo wa Vhu 84 wa 1996),* i vhumba tshipiḓa tsha muteo une ngawo, Minista wa Pfunzo ya Muteo a tshea mvelelo na zwitandadi zwa fhasisa, khathihi na maitele na maga u itela u linga zwine vhagudi vha tea u zwi swikelela kha zwikolo zwa nnyi na nnyi na zwo ḓiimisaho nga zwoṱhe.

1.3 Ndivhonyangaredzi ya Kharikhuḽamu ya Afrika Tshipembe

(a) Tshitatamende tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ - 12 tshi bvisela khagala zwine zwa dzhiwa sa nḓivho, vhukoni na zwa ndeme zwine zwa tea u gudiwa. Tshone i ita uri vhagudi vha wane na u shumisa nḓivho na vhukoni nga nḓila dzine dza ḓisa mbuelo matshiloni avho. Ngauralo, kharikhuḽamu i ṱuṱuwedza uri vhagudi vha vhe na nḓivho yo goḓombelaho ya vhupo hapo, zwi sa ambi u dzhiela fhasi kana u sathula kuhumbulele kwa mashangoḓavha.

(b) Tshitatamende tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ - 12 tshi na mishumo heyi:

- u shomedza vhagudi, zwi sa sedzi vhubvo, tshiimo tsha ikonomi na matshilisano, murafho, mbeu, tshiimo tsha miraḓo na ṱhalukanyo, musi hu tshi ṋetshedzwa nḓivho, vhukoni na ndeme zwa zwine zwa tea u gudiwa uri vhagudi vha khunyeledze mbidzo yavho, na u vha vhashumeli kha vhupo ha havho sa vhadzulapo vha shango ḽo vhofholowaho;
- u dzudzanya vhuswikeli kha pfunzo ya nṱha;
- u leludza muratho kha vhagudi u bva kha tshiimiswa tsha vhugudi u ya kha tshiimiswa tsha mushumo; na
- u ṋetshedza vhatholi mbonwasia yo eḓanaho na vhukoni ha mugudi.

(c) Tshitatamende tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ - 12 tsho ḓitika nga milayo i tevhelaho:

- Tshanduko ya matshilisano kha vhadzulapo: u vhona uri nangoho tshayandinganyelo ye ya vha i hone siani ḽa pfunzo yo fheliswa, vhudzuloni hayo hu dzudzanywe khonadzeo dzine dza eḓana dza pfunzo u itela zwitshavha zwoṱhe;

- U guda nga u ḓidzhenisa khazwo na vhusedzi: u ṱuṱuwedza u ḓidzhenisa kha maitele a vhusedzi kha ngudo, u fhirisa u guda ha u tou ṋetshedzwa zwo fhelaho sa yone ngoho;

- Nḓivho ya nṱha na vhukoni ha nṱha: maimo o linganywaho a fhasisa (gumoṱuku / minimamu) a nḓivho na vhukoni zwi teaho u swikelwa kha gireidi iṅwe na iṅwe zwo tiwaho ya dovha ya ṋea maimo a nṱha a swikeleaho kha thero dzoṱhe;

- U bvela phanḓa: zwi re ngomu na vhuvha kana zwi re mafhungoni kha gireidi iṅwe na iṅwe zwi sumbedza u bvela phanḓa u bva kha zwithu zwa tswititi u ya kha zwa tserekano;

- Pfanelo dza vhathu, vhuṱanganyi ha vhathu, fhethuvhupo na vhulamukanyi ha matshilisano a vhathu: u dzhenisa pfunzoni maitele na maga ane a tea u tevhedzelwa malugana na vhulamukanyi ha mupo na matshilisano na pfanelo dza vhathu sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa ya Riphabuḽiki ya Afrika Tshipembe. Tshitatamennde tsha Phoḽisi tsha Kharikhuḽamu na u Linga tsha Lushaka a tshi nyefuli kana u dzhiela fhasi zwithu zwa phambano zwi no nga sa vhushayi, u sa eḓana, murafho, mbeu, luambo, miṅwaha/vhukale, vhuholefhali na zwiṅwe;

- U dzhiela nṱha kana u ṋea ndeme sisiṱeme ya nḓivho yapo: u ṱanganedza lupfumo lwa ḓivhazwakale na ifa zwa shango ḽino sa zwithu zwa ndeme siani ḽa u fhaṱa mikhwa sa zwe zwa dzudzanyiswa zwone kha Ndayotewa; na

- U fulufhedzea, u tendisea, zwa ndeme na vhukoni: u dzudzanya pfunzo ine vhuvha hayo vhu a vhambedzea na ha maṅwe mashango ho sedzwa tshileme (ndeme), vhugoḓombeli na zwiṅwe.

(d) Tshitatamende tsha Kharikhuḽamu ya Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ -12 tsho ḓiimisela u bveledza vhagudi vhane vha kona u:

- topola kana u ṱalusa na u tandulula thaidzo na u ṋea muhumbulo kana u dzhia tsheo yo dziaho (u humbula nga nḓila yo vhibvaho);

- shuma zwavhuḓi u woṱhe na musi u na vhaṅwe sa muraḓo wa tshigwada;

- ḓilanga na u laula mishumo yavho nga nḓila i pfadzaho nahone ine ya nyaula;

- kuvhanganya, u saukanya, u dzudzanya na u sengulusa mafhungo;

- davhidzana nga nḓila i pfadzaho musi hu tshi khou shumiswa zwikili zwa u tou vhona, zwiga na luambo nga nḓila dzo fhambanaho;

- shumisa saintsi na thekhinoḽodzhi nga nḓila i pfadzaho zwavhuḓi, hu na vhuḓifhinduleli siani ḽa mupo na mutakalo wa vhaṅwe; na

- sumbedza u pfesesa ḽifhasi sa tshiimiswa tshine ha vha na vhushaka khatsho. Nga maṅwe maipfi, hu tea u ḓivhiwa uri nyimele ya u tandulula thaidzo a yo ngo ḓiimisa nga yoṱhe.

(e) Vhukateli vhu tea u vha mudzi muhulwane siani ḽa u dzudzanya, u pulana na u gudisa tshikoloni tshiṅwe na tshiṅwe. Hezwi zwi nga itea musi vhadededzi vhoṱhe vha tshi pfesesa u kona u ḓivha na u tandulula zwi thivhelaho kana u thithisa u guda, vha dovha hafhu vha kona u pulanela nyimele dzo fhambanaho.

Khii kana ndeme ya u langula u vhukateli ndi u vhona uri zwithithisi zwo topolwa na uri zwo shuṅwa nga zwi-imiswa zwa u ṋea thuso zwo teaho nga ngomu ha zwitshavha zwa tshikoloni, hu tshi dzheniswa na vhagu-disi, thimu dza u ṋea thuso dzo tiwaho kha Tshiṱiriki, thimu dza u thusa dza kha maimo a zwiimiswa. U shuma na zwikundisi kiḽasini, vhagudisi vha tea u shumisa zwiṱirathedzhi zwo fhambanaho sa zwe zwa dzheniswa kha *Ndededzi ya u Gudisa na u Guda ha Vhukateli (2010) (Guidelines for Inclusive Teaching and Learning)* ya Muhasho wa Pfunzo ya Muteo.

1.4 U avhela tshifhinga

1.4.1 Vhuimo ha Fhasi

(a) Tshifhinga tsha u gudisa tsha thero dza Vhuimo ha Fhasi tsho ima nga nḓila i tevhelaho:

THERO	GIREIDI YA (AWARA)	GIREIDI YA 1-2 (AWARA)	GIREIDI YA 3 (AWARA)
Luambo lwa Hayani	10	7/8	7/8
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma		2/3	3/4
Mbalo	7	7	7
Zwikili zwa Vhutshilo	**6**	**6**	**7**
• Nḓivho ya Muteo	(1)	(1)	(2)
• Vhutsila na Mishumo ya Zwaṋḓa (Arts na Craft)	(2)	(2)	(2)
• Ngudo ya Nyonyoloso	(2)	(2)	(2)
• Ngudamutakalo na Matshilisano	(1)	(1)	(1)
TSHIVHALOGUṰE	**23**	**23**	**25**

(b) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya Ṱ, 1 na 2 ndi awara dza 23. Kha Gireidi ya 3 ndi awara dza 25.

(c) Kha nyambo, awara dza 10 dzo avhelwa Gireidi ya Ṱ-2 na awara dza 11 kha Gireidi ya 3. Awara dza nṱhesa kana gumofulu ḽa awara dza 8 na gumoṱuku ḽa awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumoṱuku ḽa awara dza 2 na gumofulu ḽa awara dza 3 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma kha Gireidi ya Ṱ-2. Kha Gireidi ya 3 gumofulu ḽa awara dza 8 na gumoṱuku ḽa awara dza 7 dzo avhelwa Luambo lwa Hayani na gumoṱuku ḽa awara dza 3 na gumofulu ḽa awara dza 4 kha Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma.

(d) Kha Zwikili zwa Vhutshilo, Nḓivho ya Muteo (Beginning Knowledge) yo avhelwa awara 1 kha Gireidi ya Ṱ-2 na awara dza 2 sa zwe zwa sumbedziswa nga awara kha zwitange (buraketse) kha Gireidi ya 3.

1.4.2 Vhuimo ha Vhukati

(a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Vhukati (Gireidi ya 4-6) tsho dzudzanywa kha thebuḽu i re afho fhasi nga nḓila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo lwa Hayani	6
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	5
Mbalo (Mathematics)	6
Saintsi ya Mupo na Thekhinoḽodzhi	3,5
Saintsi dza Matshilisano	3
Zwikili zwa Vhutshilo • Vhutsila (Creative Arts) • Ngudo ya Nyonyoloso • Ngudamutakalo na Matshilisano	**4** (1,5) (1) (1,5)
TSHIVHALOGUṰE	**27,5**

1.4.3 Vhuimo ha Nṱha (Sinia)

(a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Vhuimo ha Nṱha (Gireidi ya 7-9)) tsho dzudzanywa nga nḓila i tevhelaho:

THERO	AWARA
Luambo lwa Hayani	5
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	4
Mbalo (Mathematics)	4,5
Saintsi dza Mupo	3
Saintsi dza Matshilisano	3
Thekhinoḽodzhi	2
Saintsi dza Ndango ya Ikonomi	2
Ngudo ya Vhutshilo	2
Vhutsila na Mvelele	2
TSHIVHALOGUṰE	**27,5**

1.4.4 Gireidi ya 10-12

(a) Tshifhinga tsha u gudisa kha Gireidi ya 10-12 tsho dzudzanywa nga nḓila i tevhelaho:

THERO	U AVHELA TSHIFHINGA NGA VHEGE (AWARA)
Luambo lwa Hayani	**4.5**
Luambo lwa u Engedza lwa u Thoma	**4.5**
Mbalo	**4.5**
Ngudo ya Vhutshilo	**2**
Tshivhalo tsha fhasisa tsha thero tharu dzine ha nangwa khadzo u bva kha **Tshigwada B** - Anekitsha B, Thebulu B1-B8 dza ḽiṅwalo ḽa phoḽisi, *Phoḽisi ya lushaka ya maluganа na ṱhoḓea dza mbekanyamaitele na u pfukela phanḓa zwa Tshitatamennde tsha Kharikhuḽamu tsha Lushaka tsha Gireidi ya Ṱ - 12,* zwi tshi bva kha nzudzanyo dza pharagirafu ya 28 ya ḽiṅwalo ḽa phoḽisi ḽo bulwaho afho nṱha.	**12 (awara 3x4)**
TSHIVHALOGUṰE	**27,5**

Tshifhinga tsho avhelwaho nga vhege tshi nga shumiselwa fhedzi thero dza TKL (NCS) dzi ṱoḓeaho dza tshivhalo tsha fhasisa sa zwe zwa sumbedziswa afho nṱha. Tshifhinga a tshi tei u shumiselwa thero dza u engedzedza dzo engedzwaho kha mutevhe wa thero dza tshivhalo tsha fhasisa. Arali mugudi a tshi ṱoḓa u ṋekedza kana u ita thero dza u engedzedza, tshifhinga tsho engedzwaho tshi tea u avhelwa u itela u ṋekedza idzi thero.

.

KHETHEKANYO YA 2

2.1 Zwikili zwa Vhutshilo ndi mini?

Thero ya Zwikili zwa Vhutshilo ndi yone mutheo wa u bveledza mugudi uri a vhe muthu o fhelelaho lwa tshoṱhe. Thero iyi i shumana na nyaluwo ya matshilisano, vhuṋe, vhuṱali, zwipfi na muvhili wa mugudi na nga nḓila ine hezwi zwithu zwa ṱanganelana ngayo.

Kha Tshitatamennde tsha Phoḽisi ya Lushaka ya Kharikhuḽamu na u Linga (TPLKL) thero ya Zwikili zwa Vhutshilo kha Vhuimo ha Fhasi (Gireidi ya Ṱ – 3) yo dzudzanywa u ya nga masia maṋa a u guda: Nḓivho thangeli, Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha, Vhutsila na Pfunzo ya Nyonyoloso. Thero ya Zwikili zwa Vhutshilo yo dzudzanywa nga hei nḓila u itela uri zwikili zwa mutheo, mikhwa na zwiteḓwa zwa nyaluwo ya musi muthu a tshee muṱuku na thero dzine dza ṉekedzwa kha Gireidi ya 4 –12 dzi a gudiswa na u bveledzwa kha Gireidi yaṰ – 3. Nḓivho thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha zwo dzheniswa kana u ṱanganelana kha ṱhoho dzo randelwaho. Thero ya Zwikili zwa Vhutshilo i dzhenelela kha thero dzoṱhe sa izwi i tshi tea u tikedza na u khwaṱhisa u gudisa dziṅwe thero dzine dza vha kha Vhuimo ha Fhasi dzine dza nga sa Nyambo (Luambo lwa Hayani na Luambo lwa u Engedzedza lwa u Thoma) na Mathemathiki.

2.2 Ndivho dzo Tiwaho

Thero ya Zwikili zwa Vhutshilo yo livha kha u dededza na u lugisela vhagudi kha mafhungo a vhutshilo na zwine zwa konadzea, hu tshi katelwa u maanḓafhadza vhagudi u itela uri vha bvelele kha ḽifhasi ḽine ḽa khou dzulela u shanduka nga luvhilo na u bvela phanḓa. Nga kha Zwikili zwa Vhutshilo vhagudi vha swika hune vha itwa uri vha vhe na nḓivho nnzhi, zwikili na mikhwa zwine zwa khwaṱhisedza

- mveledziso ya muvhili, matshilisano, vhuṋe, vhuḓipfi na nḓivho kana u kona u pfesesa;
- zwikili zwa vhusiki na u kona u vhona zwithu zwavhuḓi na nḓivho nga u dzhenelela kha nyito dza mitshino, muzika, ḓirama na Vhutsila ha u Vhona;
- nḓivho ya mutakalo na tsireledzo ya ene muṋe;
- u pfesesa vhushaka vhukati ha vhathu na mupo;
- u ḓivha vhushaka ha matshilisano, maitele a thekhinoḽodzhi na murango wa saintsi.

2.3 U ṱalutshedza sia ḽa u guda ḽa Zwikili zwa Vhutshilo

Nḓivho thangeli na Mutakalo wa vhuṋe na wa tshitshavha

Nḓivho thangeli

Magudiswa na zwiteḓwa zwa Nḓivho thangeli zwo bviswa kha Saintsi dza Matshilisano (Ḓivhazwakale na Ḓivhashango); Saintsi dza Mupo na Thekhinoḽodzhi. Zwiteḓwa na zwikili zwihulwane na zwikili zwi no elana na aya mabuḓo kha kharikhuḽamu kha Vhuimo ha Fhasi zwo dodombedzwa afha fhasi:

Zwiteḓwa zwa Saintsi dza Matshilisano; ndondola, tshiitisi na mvelelo, fhethu, vhushumisi, vhushaka na u ḓisendeka nga zwiṅwe, u fhambana nga murafho na u ḓiimisa nga eṱhe, na tshanduko.

Zwiteḓwa zwa Saintsi dza Mupo; vhutshilo na u tshila, nungo/maanḓa na tshanduko, thukhita (metha) na zwishumiswa,

shango kana pulanethe na u fhira.

Zwikili zwa maitele a zwa saintsi; maitele a u ita ṱhoḓisiso hune ha katela vhusedzi, u vhambedza, u khethekanya, u kala/ela, tshenzhemo, na vhudavhidzani.

Zwikili zwa maitele a zwa thekhinoḽodzhi; u ita ṱhoḓisiso, u ola (dizaina), u ita, u sengulusa, u davhidzana

Mutakalo wa vhuṋe na wa tshitshavha

Mutakalo wa vhuṋe na wa tshitshavha ndi sia ḽa ngudo ḽa ndeme vhuhulu ho sedzwa vhagudi vhaṱuku sa izwi vha tshi vha vha kha ḓi guda uri vha nga ḓilondola hani khathihi na u ita uri vha dzule vha na mutakalo wavhuḓi. Sia heḽi ḽa ngudo ḽi katela mutakalo wa matshilisano a vhathu, mutakalo wa vhuḓipfi, na vhushaka havho na vhaṅwe vhathu khathihi na vhupo, hu tshi katelwa ngomu na ndeme na mikhwa (vhuvha/athitshudi/maime). Ngudo ya **Mutakalo wa vhuṋe na wa tshitshavha** i ḓo thusa vhagudi uri vha ite tsheo dzo dziaho, dza vhuḓifhinduleli na u ḓala mikhwa malugana na mutakalo wavho na mupo. I shumana na zwithu zwi tshimbilelanaho na zwiḽiwa zwa pfushi, malwadze (hu tshi katelwa ngomu HIV/AIDS), tsireledzo, dzikhakhathi, u tambudza na mutakalo wa mupo. Vhagudi vha ḓo bveledza zwikili zwa u konana na vhaṅwe nga nḓila yavhuḓi khathihi na u shela mulenzhe muṱani, tshitshavhani na kha lushaka, ngeno hu tshi khou tevhedzelwa ndeme kana mikhwa sa zwe ya dzudzanywa kha Ndayotewa. Vhagudi vha ḓo guda u tevhedza (kana u shumisa) pfanelo na vhuḓifhinduleli havho zwo tsireledzwaho kha Ndayotewa, u ṱhonifha pfanelo dza vhaṅwe na u sumbedza u ṱanganedza (kana u konḓelela) phambano ya vhurereli na mvelele u itela u shela mulenzhe kha dimokirasi ya tshitshavha.

Vhutsila

Vhutsila vhu ita uri vhagudi vha ḓivhe zwivhumbeo zwiṋa zwa vhutsila: mutshino, ḓirama, muzika na Vhutsila ha u Vhona. Ndivho khulwane ya Vhutsila ndi u bveledza vhagudi uri vha vhe na vhusiki, vhathu vha konaho u humbula, vhane vha takalela vhutsila. Zwi dovha hafhu zwa ṋea nḓivho ya mutheo na zwikili u itela uri vha kone u shela mulenzhe kha nyito dza vhutsila. Vhagudi vha Vhuimo ha Fhasi vha na vhutsila ha mvelo nahone u tamba ndi nḓila ine vha guda ngayo kha vhutsila. Vhagudi vha tea u dededzwa kha nḓila ya u shumisa nḓivho ine vha vha nayo ya mupo na u shumisa mihumbulo yavho, u shumisa na u shuma nga zwishumiswa, u dzinginyea na u ita muzika khathihi na u anetshela zwiṱori. Vhagudi vha fanela u shumisa na u bveledza mihumbulo yavho ya vhusiki yo ḓisendekaho kha tshenzhemo dzavho, vha tshi shumisa zwipfi zwavho, vhuḓipfi na zwine vha vhona. Ndivho ya u guda i fanela u vha kha mveledziso ya zwikili nga nḓila ine zwa takadza, nahone nga maitele a u tshenzhela, madzuloni a u shuma tshibveledzwa tsha maimo a nṱha kha themo iṅwe na iṅwe. U ḓivhadzwa ha zwikili izwi zwa vhusiki ndi zwa ndeme musi hu tshi nanguludzwa na u langula zwikili zwa vhuṱaledzi. Vhutsila ho livha kha u sika mutheo wa U linganyisa ya zwa vhusiki, muhumbulo, mveledziso ya vhuḓipfi na matshilisano. Kha kharikhuḽamu, Vhutsila ho dzudzanywa nga nḓila mbili dzi sa ṱangani dzine dza thusana – Vhutsila ha u Vhona na Vhutsila ha u Ita (Mitshino, Ḓirama, Muzika).

Vhutsila ha u Vhona vhu bveledza zwikili zwa zwipfi khathihi na nyanḓano vhukati ha miraḓo mitete na miraḓo ya guṱe nga u shumisa zwishumiswa (matheriaḽa) na u kona u shumisa thekhiniki dza vhutsila dzo fhambanaho. Mushumo wa tshivhumbeo tsha masia mavhili **(2D) tsho livha kha** u khwaṱhisa tshenzhemo ya vhagudi ya shango ḽa vhukuma zwi ṱuṱulwaho nga zwipfi, nyambedzano na u vhudzisa, na u ṱuṱuwedza u olwa ha muvhili u tshi khou ita nyito, u gonya, u gidima, u dzula, u eḓela. A hu na nḓila i no tou pfi ndi yone yone ya u ola, vhagudi vha tea u ṱuṱuwedzwa u bvisela vhuḓipfi na nḓivho yavho vho vhofholowa vha sa ofhi u sasaladzwa. Mushumo wa tshivhumbeo tsha masia mararu **(3d)** ndi u bveledza khontseputi (tshiteṅwa) tsha tshivhumbeo tshikhalani nga u ṱumanya zwipiḓa zwa vumba, u nambatedza (nga guḽuu) kana vha tshi nambatedza zwibammbiri kha mabammbiri, u gera zwivhumbeo, u peta, u vhofha na u putela. U shumisa ha fomaḽa ha zwiteṅwa zwa vhutsila zwi tea u dzheniswa kha ngudo ya Vhutsila ha u Vhona. Hezwi zwi amba uri vhagudi vha tea u shumisa na u amba nga ha mitalo, zwivhumbeo na mivhala.

Vhutsila ha u Ita kha Vhuimo ha Fhasi vhu tendela vhagudi tshifhinga tsha u ita nyambedzano nga nḓila ya vhusiki, u

edzisela (tamba ḓirama), u imba, u sika muzika, u tshina na u sedzulusa kutshimbilele kwa muvhili. Nga kha Vhutsila ha u Ita, vhagudi vha bveledza zwikili zwavho zwa muvhili na vhusiki. Vhutsila ha u Ita vhu ṱuṱula muhumbulo, vhu alusa vhushaka na u fhaṱa vhuḓifulufheli na u ḓilanga ha ene muṇe. **Mitambo na zwikili zwa vhusiki** zwi lugisela muvhili na ipfi, nahone mitambo i shumiswa sa zwishumiswa zwa zwikili zwa u guda. U ḓiitela na u ṱalutshedza zwi tendela vhagudi u sika muzika, mutsukunyeo na ḓirama vhe vhoṯhe na musi vho ṱanganelana.

Pfunzo ya Nyonyoloso

Mveledziso ya zwikili zwa miraḓo yoṯhe na yo swaledzeaho ya u tsukunyea ya vhagudi na mveledziso ya kuvhonele ndi zwa ndeme kha Vhuimo ha Fhasi. Mveledziso ya muvhili na mutsukunyeo ndi zwa ndeme kha u bveledzisa vhagudi lwo khunyeloelaho. Zwi vha zwa ndeme kha u shela mulenzhe kha mveledziso ya tshitshavha, ya vhune na ya vhuḓipfi kha vhagudi. U tamba, mutsukunyeo, mitambo na zwipotso zwi shela mulenzhe kha u fhaṱa vhuḓifulufheli havhuḓi na mikhwa ya mugudi. Heḽi sia ḽi livha kha u sedza kuvhonele kwa zwithu na mveledziso ya kutshimbilele, mutevhetsindo, u linganyisa. Ndivho kha Vhuimo ha Fhasi i kha mitambo na dziṅwe nyito dzine dza vhumba mutheo wa u dzhenelela kha zwipotso nga murahu. Nyaluwo ya muvhili, mveledzo, vhusiki na u tamba zwi a ombedzelwa.

2.4 U gudisa kha Vhuimo ha Fhasi

Vhagudi vha Gireidi ya Ṱ vha wela kha miṅwaha ya vhukati ha 0–4 hune ha vha tshifhinga tsha u aluwa. Nga zwenezwo, bugu ya *National Early Learning Development Standards (NELDS)* ndi ya ndeme ine ya shumiswa u ṱolwa khayo musi hu tshi itwa ndugiselo, u gudisa na u guda.Hu na zwikili zwa ndeme zwine vhagudi vhane vha kha ḓi vha vhaṱuku vha tea u zwi guda na u zwi pfesesa musi vha sa athu u ya kha Gireidi ya 1 na Gireidi ya Ṱ, hezwo zwikili vha tea u vha nazwo. Muṅwe wa mishumo ya ndeme wa mudededzi wa Gireidi ya Ṱ ndi u sika vhupo ho tsireledzeaho, ho kunaho nah u vhavhalelaho, hune vhagudi vha fhiwa tshikhala (tshifhinga) tsho linganaho tsha u tamba na u wanulula ḽifhasi nga u dededzwa ho tsireledzwaho nga mudededzi wavho. Mudededzi u tea u ṋekedza:

- nyito dza vhagudi dza tshifhinga tshoṯhe (rothini), dza u tamba dzo lugiselwaho na u tamba vhagudi vho vhofholowa dzine dza takadza na u langea.
- zwishumiswa zwo vhalaho zwa nyito dza tshifhinga tshoṯhe (rothini), dzo dzudzanywaho na dzine vha tamba vho vhofholowa.
- vhupo vhu languleaho zwavhuḓi, ho teaho vhana nahone hu swikeleleaho.

Vhagudi vhoṯhe vha Vhuimo ha Fhasi, vhuhulu vhagudi vha Gireidi ya Ṱ, a vha tei u ṱwa vho dzula zwiduloni ḓuvha ḽoṯhe. Vha nga ḓi dzula fhethu havhuḓi kha bai na zwisiamelo ngeno fhethu ha u shumela hu tshi nga vha hone hune vha nga shumisa zwidulo na maṱafula, hune vha nga kona u tamba, u shuma na u monamona vho vhofholowa.

Nga u angaredza, kha Vhuimo ha Fhasi mbekanyamushumo ya ngudo i angaredza tshifhinga tsha rothini, u tamba vho vhofholowa nnḓa ha kiḽasi na ngomu kiḽasini na nyito dzo dzudzanywaho.Nyito dza rothini na dza u tamba vho vhofholowa dzo fhaṱelwa kha dokhumennde ya Zwikili zwa Vhutshilo ngauri kanzhi zwi angaredza vhagudi kha pfunzo ya nyonyoloso kana pfunzo dza mutakalo.

2.4.1 Nyito dza tshifhinga tshoṯhe (rothini)

Nyito dza tshifhinga tshoṯhe (rothini) dzi itea nga tshifhinga tshi fanaho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe. Tshifhinga tshi si fhasi ha minetse dza fumi tshi avhelwaho maisya a u guda ha thero ya Zwikili zwa Vhutshilo tshi teya u shumiswa kha nyito dza ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe, tsumbo, tshati ya maḓuvha i nga dzhia minete dza fumi dza tshifhinga tsho avhelwaho kha nḓivho ya mathomo, ngauri vhagudi vha guda nga ha maḓuvha a vhege, ṅwedzi na datumu. Minete ya fumi yo avhelwaho Vhutsila i nga shumiswa kha rothini ya u kunakisa ngauri ndi zwa ndeme kha zwikili zwa vhutshilo.

Minetse dza fumi dza tshifhinga tsho avhelwaho sia ḽa u guda zwa vhuṋe na zwa tshitshavha zwi nga shumiswa zwo avhelwaho kha vhege kana rothini ya ṅwedzi u ṱola mitakalo nga ṅwedzi hu tshi angaredzwa na u vhekanya zwishumiswa na u ambara nga nḓila yo teaho.

Nyito dza rothini dzi angaredza:

- Ndumeliso dza u swika na u ṱuwa;
- rothini ya u ya bungani
- tshati ya maḓuvha a mabebo;
- tshati ya datumu;
- tshati ya mutakalo;
- ndugiselo ya nyito dza Vhutsila na pfunzo ya nyonyoloso, tsumbo, u ambara apuroni, u bvula zwienda;
- tshifhinga tsha u kunakisa nga murahu ha vhutsila ha vhusiki na u tamba vho vhofholowa.

2.4.2 Nyito dza u tamba ho fholowaho nga ngomu na nnḓa ha zwifhaṱo

U tamba ho fholowaho hu nga itea ngomu na nnḓa ha zwifhaṱo kana hoṯhe. Tshifhinga tsho tsho avhelwaho kha Pfunzo ya Nyonyoloso na Vhutsila tshi nga ḓi shumiswa kha tshifhinga tsha u tamba ho vhofholowaho ngauri vhukoni ha nyonyoloso ho gudiwaho ha dovha ha itelwa nḓowenḓowe nga tshifhinga tsha u tamba ho vhofholowaho, vhu tikedza u guda kha masia aya mavhili a u guda.

Tsumbo dza u tamba ho vhofholowaho dzi katela nyito dzi tevhelaho:

Mitambo yo vhofholowaho ya ngomu	Mitambo yo vhofholowaho ya nnḓa
Vhutsila ho vhofholowaho (u pennda, ola, vhumba)	Mutambo wa maḓi (na matope)
U kherula, u gera	Mutambo wa muṱavha
U nambatedza	Mutambo wa zwipfi
Fhethu ha mabuḽoko	U tamba khole-khole
Nyito ya u tshimbidza misipha miṱuku (u fara penisela, thoṅo, lumana, phazele, u lunzhedza, u luka, u ambadza fureme, n.z)	Mitambo ya u shumisa misipha mihulwane (u gonya, u dembelela, u linganyisa n.z)
Bogisi ḽa muṱavha	U tamba nga mabuḽoko
U tamba khole-khole	U tamba bola
Fhethu ha bugu	Zwitambiswa zwa vhili
Fhethu ha u tumbula (ṱafula ya zwitakadzaho, u vhambedza/ u vhekanya magaraṱa, nyito ya zwipfi)	U fhaṱa
Fhethu ha muzika	U lima ngade
Fhethu ha u ṅwalela	U londota zwifuwo
U tamba nga mabuḽoko	Nyito dza vhutsila nga nnḓa

2.4.3 Nyito dzo dzudzanyelwaho

Nyito dzo dzudzanyelwaho ndi pfunzo pfufhi dza u funza na u guda, dzine kanzhi dza rangiwa phanḓa nga mudededzi. Dzi nga ḓi itwa nga mugudi nga eṯhe, nga zwigwada zwiṱuku kana nga kiḽasi yoṯhe, zwi tshi bva kha nzulele ya

magudiswa. Khonseputi, magudiswa na zwikili zwa nyito yo dzudzanyelwaho zwo khethekanywa kha masia a u guda kha ḽiṅwalo (dokhumennde) ḽa kharikhuḽamu.

2.4.4 Zwikili zwa u ḓivha

U bveledzisa zwikili zwa u ḓivha kha vhagudi vhaṱuku ndi zwa ndeme kha u adza mutheo wa u ḓo bvelela na u guda. U ḓivha zwi amba u shumisa zwipfi u wana mafhungo nga ha fhethu, fhethuvhupo kana nyimele. U bveledziswa ha zwikili zwa u ḓivha zwi itea kha u guda ha vhutshilo hoṱhe. Vhagudisi vha tea u gudisa vho tou fombe kha u bveledzisa zwikili zwa u ḓivha kha masia maṋa oṱhe a u guda, na kha sia ḽa Nyambo na Mathemathikhi. Zwi tevhelaho ndi thikho dza zwikili zwa u ḓivha zwine vhagudisi vha tea u zwi dzhiela nṱha:

U ḓivha nga u vhona– u wana na u ṱalusa mafhungo nga u vhona- u ḓivha nga u vhona ha u nemba hu konisa mugudi u vhala, ṅwala na u ita mathemathikhi;

U vhona ha u ṱalula– u kona u vhona zwi fanaho, phambano na odombedzwa zwa zwithu nga nḓila yone;

U vhona nga u humbula–u kona u humbula zwe maṱo a vhona na nḓila ya kutevhekanele kwe zwithu zwa vhonwa ngayo;

U vhona nga u pfa– u wana na u ṱalutshedza mafhungo nga u tou pfa- u thetshelesela u ḓivha nga vhuronwane zwi konisa mugudi u ṋea ṱhalutshedzo ya zwi no khou pfiwa;

U thetshelesa ha u ṱalula– u kona u pfa zwine zwa fana na phambano kha mibvumo;

U humbula zwe wa pfa– u kona u humbula zwe nḓevhe dza pfa na kutevhekanele kwe mibvumo ya pfiwa ngakwo;

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili ya tshanḓa-na-iṱo–zwanḓa na maṱo zwi tshi shumisana kha nyito ya u tshimbila, sa tsumbo, u posa bola na u gavha;

Tshifanyiso tsha muvhili-u ḓivha ho fhelelaho nga ha muvhili wau, tsumbo, zwine wa tshimbilisa zwone na kushumele kwawo;

U linganya– u sumbedza u ḓivha nga ha lurumbu luṅwe na luṅwe lwa muvhili, tsumbo, ndi tshifhio tshanḓa tshine tsha khou dzinginyea;

Vhukandeledzi– u takalela u shumisa tshanḓa tshithihi kana lurumbu luthihi lwa muvhili, ndi uri, u shumisa tshanda tshi no shumiseswa tshamonde kana tshauḽa;

Mutalo u sumbedzaho vhukati– u kona u shuma u tshi pfukekanya nga vhukati ha mutalo wa muvhili, tsumbo,ndi tshifhio tshanḓa tshine tsh khou fhefheḓiswa

U ḓivha tshithu nga fhethu– u kona u sedza kha tshithu lwo fhelelaho kana tshiṅwe u sa tsha londa zwiṅwe zwi re tsini natsho, tshiṱalelwa tshi mbo vha phanḓa ha zwoṱhe zwo sedzwaho henefho ngeno zwiṅwe zwoṱhe zwo vhewa nga murahu, tsumbo, u kona u vhala ipfi ḽithihi kha fhungo;

U ḓivha tshivhumbeo– u ḓivha zwivhumbeo, zwiga, ḽeḓere, n.z. zwi sa sedzi vhuimo, saizi, siangane, tsumbo, u kona u ḓivha tshitendeledzi nga ṅwabo wa tshivhumbeo tshatsho tsho ṱaluleaho;

U ḓivha matungo– u kona u pfesesa tshikhala u mona na muvhili, kana vhushaka vhukati ha zwithu na musedzi, tsumbo, muṅadzi u kha ṱhoho yanga;

2.5 Zwishumiswa zwa Zwikili zwa Vhutshilo

Zwiṅwe zwa zwishumiswa ndi zwo teaho kiḽasi dza Vhuimo ha Fhasi. Zwiṅwe zwa zwishumiswa zwi a kona u wanala nga u ṱavhanya. Ndi zwo teaho uri vhagudi vha kone u swikela zwishumiswa zwo teaho tshifhinga tshoṯhe. Vha nga shumisa izwi zwiko nga tshifhinga tsha nyito dza u tamba ho vhofholowaho, nyito dzo dzudzanyiwaho, musi vho no fhedza mushumo une wa rangwa phanḓa nga mudededzi, kana musi vha tshi ṱoḓa 'tshifhinga tsha u bva'. Zwishumiswa zwo teaho zwi katela:

- masaga a ṋawa, thambo, huḽahupu, bola dza mielo yo fhambanaho, bimu ya u linganyisa/mabulannga/ mathaela, zwishumiswa zwa mitambo ya nnḓa (mathaela, mutambo wa dembetete, u gonya nga thambo, miri), zwikhafu/makherulelo a zwiambaro, bethe, zwifaredzi (ndongwana, mabakete, magokoko a shume sa thagethe), zwikitili/maboḓelo (sa thagethe), ho omaho, ho itaho tswavhelele ha vulea, zwitanda zwi ngaho maboḓelo , zwifaredzi zwa u vhulunga, madembetete, zwidina, khounu, mabaloni
- zwithu zwo omaho, khirayoni dza mapfura, pesitele, tshoko, penisela dza 2B,
- midia muṋu: pennde, ennge, dai, matope,
- bulatsho dza mielo yo fhambanaho
- mashithi a mabambiri kana zwibambiri zwa mielo na mivhala yo fhambanaho,
- vumba ḽa khali, 'papier mache', vumba ḽa u tamba, matope
- malungu (ngilasi, bambiri, puḽasiṱiki), zwiṱirou, makarono, khumba n.z zwa u lunzhedza
- zwishumiswa zwi no vusuludzea: mabogisi, rolo dza mabambiri a mabunga, zwifaredzi zwa phoḽisiṱarini na zwishumiswa zwa u pakela, zwithivho, mabambiri a u putela, foili, wuḽu, muḓali, matombo, mbeu, gurannḓa dza kale/magazini
- guḽuu, zwiṱiripi zwa khadibogisi u itela u ḓodza guḽuu, zwigero, tshiṱatshi tsho dzudzanywaho
- tshilidzo tsha CD, dziCD, zwishumiswa zwa zwilidzo
- zwiambaro zwa kale, zwishumiswa zwa u ḽela, zwifaredzi, zwi nga shumiswa sa 'props' kha u tamba khole-khole na nyedziselo
- phazele na zwiṅwe zwitambiswa zwi no farisa kha u guda, zwo rengwaho na zwo itwaho hayani
- zwifanyiso, tshati dza kha luvhondo na mimapa
- mafhungo na bugu dza zwiṱori (ḽaiburari)
- ḽensi dza puḽasiṱiki/ ngilasi dza u hudza ri tshi vhona
- vhathu- vhahulwane muṱani na vhaeni vho rambiwaho

Zwo livhiswa kha Vhutsila, hu lavhelelwa thoḓea dzi tevhelaho:

- tshikhala tsho vuleaho
- zwilidzo, hu tshi katelwa zwo wanalaho na zwo itwaho
- zwishumiswa zwa u pfa na zwishumiswa zwa u pfa na u vhona zwi na mutevhe wa muzika wo teaho
- tshati na posiṱara

- zwishumiswa zwo fhambanaho (props) sa tsumbo, bola, zwithu zwa mielo na zwivhumbeo zwo fhambanaho, zwiambaro zwa kale
- zwinyanyuli zwi vhonalaho zwa u ola na u fhaṱ

Zwishumiswa zwo khetheaho zwi ṱoḓeaho zwa ṯhoho dzo tiwaho zwo ṯaluswa kha Khethekanyo ya 3

2.6 Tshifhinga tsho avhelwaho masia a u guda kha Zwikili zwa Vhutshilo kha Vhuimo ha Fhasi

Tshifhinga tsho avhelwaho nga themo kha Zwikili zwa Vhutshilo ndi iri dza 60 nga themo kha Gireidi ya Ṱ u swika 2, na iri dza 70 kha Gireidi ya 3. Hezwi zwi amba uri kha sekele ya vhege ya maḓuvha maṱanu (5), Nḓivho Thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha zwi ḓo funzwa lwa iri mbili (2) nga vhege, Vhutsila lwa iri mbili (2), Pfunzo ya Nyonyoloso lwa iri mbili (2) kha Gireidi ya Ṱ u swika 2, ngeno kha Gireidi ya 3, Nḓivho thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha zwi tshi ḓo funzwa lwa iri tharu (3) nga vhege, Vhutsila lwa iri mbili (2) na Pfunzo ya Nyonyoloso lwa iri mbili (2). Gireidi ya 3.

GIREIDI YA Ṱ – 2		**ṰHANGANYELO YA TSHIFH-INGA TSHO AVHELWAHO NGA THEMO**	**GIREIDI YA 3**		**ṰHANGANYELO YA TSHIFH-INGA TSHO AVHELWAHO NGA THEMO**
Nḓivho thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	Awara mbili (2) nga vhege	Awara dza 60	Nḓivho thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	Awara tharu (3) nga vhege	Awara dza 70
Vhutsila	Awara mbili (2) nga vhege		Vhutsila	Awara tharu (3) nga vhege	
Pfunzo ya Nyony-oloso	Awara mbili (2) nga vhege		Pfunzo ya Nyony-oloso	Awara tharu (3) nga vhege	

Zwo katelwaho afho ndi mutheo wa u bveledzisa ho khunyelelaho ha mugudi hune ha tea u khunyeledzwa kha kharikhuḽamu ya Gireidi ya Ṱ – 3 zwi tshi itwa ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe kana lwa vhege iṅwe na iṅwe.

2.7 Ṯhoho

Nḓivho thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha kha kharikhuḽamu ya Zwikili zwa Vhutshilo zwo dzudzanyiwa nga ṯhoho. U shumisa ṯhoho zwo ṋewa sa mahumbulwa sa nḓila ine ngayo ha ṯanganyiswa magudiswa a bvaho kha ngudo dza masia oṯhe hune zwa konadzea na ho teaho. Vhagudisi vha ṯuṱuwedziwa u shandukisa idzi ṯhoho nga nḓila ine dza tea fhethuvhupo ha zwikolo zwavho. Vhagudisi vha dovha hafhu vha ṯuṱuwedziwa u nanga ṯhoho dza vhone vhaṋe arali vho dzi sedzulusa sa dzo teaho.

2.8 Ndeme ya ṯhoho

Kharikhuḽamu yo dzudzanyelwa vhege dza 40 nga ṅwaha. Tshifhinga tsho avhelwaho tsha u tou anganyela tsho ṋekedzwa ṯhoho iṅwe na iṅwe kha themo, hu tshi sumbedzwa ndeme ine ṯhoho iṅwe na iṅwe ya tea u wana tshifhinga ngaho. Nyito ya misi yoṯhe na u tamba tamba ho fholowaho ha ngomu na nga nnḓa hu tea-vho u dzhensiwa kha shedulu ya u funza. Vhagudisi vha nga ḓi dzudzanya tshifhinga nga hune vha funa, sa tsumbo, vha nga ḓi nanga u

ita minete ya 30 ya Nḓivho Thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe, nga nnḓa ha Ḽavhuṱanu na Vhutsila nga Ḽavhuvhili na Ḽavhuna lwa iri nthihi.

2.9 U tevhekanya na u bvela phanḓa

Nzudzanyo yo dzinginywaho nga ha ṱhoho dza u funza yo ṋekedzwa sa iṅwe ya dza milayo i na ndeme kha pfunzo ya vhana vha vhuimo ha fhasi nga u tevhela u thoma nga u funza zwine vha zwi ḓivha ha kona u tevhela nga ṱhoho dzine vha sa zwi ḓivhe lwa tshoṱhe nga murahu. Sa zwenezwo u tevhekana na mvelaphanḓa zwo fhaṱelwa ngomu ha ṱhoho dzo vhekanyiwaho. Kutevhekanele kwa ṱhoho ku nga ḓi shandukiswa, fhedzi vhagudisi vha tea u dzhiele nzhele u mvelaphanḓa na vhuimo vhune ṱhoho ya khou amba ngaho.

KHETHEKANYO YA 3

Manweledzo a magudiswa

GIREIDI YA Ṱ

THEMO YA 1 GIREIDI YA Ṱ		
Ndivho Thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (Awara 2 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** • Bugu dzo nanguludzwaho • Magaraṱatai • Zwifanyiso • Zwishumiswa zwa maitele a vhuḓi a mutakalo • Thebulu ya zwi takadzaho zwi wanalaho tshilimo • Zwithu zwa zwivhumbeo na mivhala yo fhambanaho

- Kha vha ite rothini ya nyito dza u tamba vho vhofholowa dza nga ngomu na dza nga nnḓa sa zwe zwa dodombedzwa kha khethetanyo ya 2.
- Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho a u pembela a no pembelelwa nga tshitshavha hu tea u itiwa nyambedzano nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho: Nṋe - Awara 2

- Zwidodombedzwa zwa vhuṋe– dzina, vhukale, ḓiresi, nomboro ya luṱingo
- Zwi nnyitaho uri ndi vhe wa ndeme – zwi katela dzina, luambo/nyambo, mbeu
- Vhukoni na zwine nda zwi takalela

Dzhielani nzhele: Ndi vhagudi vha si gathi vhane vha ḓo kona u ṋekedza ḓiresi na nomboro dza luṱingo. Ni humele kha heyi nyito nga murahu.

Ṱhoho: Tshikoloni - Awara 2

- Dzina ḽa tshikolo, mudededzi, ṱhoho ya tshikolo
- Mabunga na fhethu ha u tambela
- Milayo na rothini tshikoloni

Ṱhoho: Ngomu kiḽasini - Awara 2

- Hune nda vhea hone zwithu kiḽasini
- Milayo ya kiḽasini
- U shumisana nga ngomu kiḽasini
- Ndi sumba hani vhuḓipfi hanga kiḽasini
- Ndi bvisela hani khagala nḓila ine nda ḓipfa ngayo

Ṱhoho: Bugu - Awara 2

- Ndi ngani ri tshi ṱoḓa bugu
- U londota bugu
- U shumisa bugu kha u wana mafhungo
- Zwiṱori zwine nda zwi takalela
- Fhethu hune nda nga wana hone bugu

Ṱhoho: Maḓuvha a vhege - Awara 2

- Maḓuvha a vhege
- Zwine ra ita nga maḓuvha o fhambanaho
- Mulovha, ṋamusi na matshelo

Ṱhoho:Muvhili wanga - Awara 2

- U topola na u bula miraḓo ya muvhili – hu katelwa uri ndi mingana nga muthihi nga muthihi
- Mishumo ya zwipiḓa zwa muvhili zwo fhambanaho
- Ndi nnyi o teaho u fara na a songo teaho u fara muvhili wanga
- Zwine muvhili wanga wa ṱoḓa uri u dzule u na mutakalo

Ṱhoho: U tshila muthu e na mutakalo - Awara 2

Maitele a vhuḓi a vhuthathatshili a mutheo

- U ṱamba misi yoṱhe
- U ṱamba maṋo, mavhudzi, ṋala
- U ṱanzwa mitshelo u sa athu u ḽa
- Maitele a vhuḓi a u ya bungani
- U eḓela
- Nyonyoloso

Ṱhoho: Tshilimo - Awara 2

- Mutsho wa tshilimo
- Nḓila ine mupo wa kwamea ngayo
- Nḓila ine zwifuwo zwa kwamea ngayo
- Nḓila ine vhathu vha kwamea ngayo – tsumbo zwine ra ḽa, ambara, ita, mitambo ine vha tamba

Ṱhoho: Zwivhumbeo na mivhala zwo ri tingaho - Awara 2

- U lavhelesa na u bula zwivhumbeo zwo fhambanaho
- Zwivhumbeo zwi itaho zwithu zwo fhambanaho
- U lavhelesa na u bula mivhala yo fhambanaho
- Vhuvha ha muvhala – tsumbo, u tshena, u swifhala

Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho - Awara 2

THEMO YA 2 GIREIDI YA Ṱ		
Nḓivho Thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (Awara 2 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** • Tsumbo ya zwithu zwine ra zwi shumi hayani • Zwinepe zwa u pembelela zwa muṱa • Zwifanyiso zwine zwa sumbedza nyimele ya mutsho yo fhambanaho • Thebulu ya zwi takadzaho zwa tshifhefho • Zwithu zwo fhambanaho zwine zwa ita mubvumo- hu tshi katelwa na zwilidzo zwa muzika • Zwithu zwo fhambanaho zwa u thetshela, u kwama na u nukhedza

- Kha vha ite rothini ya nyito dza u tamba vho vhofholowa dza nga ngomu na dza nga nnḓa sa zwe zwa dodombedzwa kha khethekanyo ya 2.
- Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho a u pembela a no pembelelwa nga tshitshavha hu tea u itiwa nyambedzano nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho: Hayani - Awara 2

- Ndi nnyi a no dzula hayani
- Zwine nda ita ndi hayani
- Ndi nnyi ane a shuma hayani
- Mishumo yo fhambanaho ine ra ita hayani

Ṱhoho: Tsireledzo - Awara 2

- Ri nga tsireledzea hani hayani
- Fhethu ho tsireledzeaho ha u tamba
- Fhethu hu songo tsireledzeaho ha u tamba
- U tsireledzea magondoni/badani

Ṱhoho: Muṱa wa hashu - Awara 2

- Ndi vho nnyi vhane vha wanala muṱani wa hashu
- Nyito dzine wa muṱa wa hashu wa ita wo ṱangana
- Nyito dzine wa muṱa wa hashu wa pembelela – tsumbo. Munyanya wa mbingano, mafhungo maḓifha, maḓuvha a mbabebo

Dzhielani nzhele: Vhagudi vha bva kha miṱani minzhi yo fhambanaho. Kha hu katelwe vhagudi vhoṱhe.

Ṱhoho: Mutsho - Awara 2

- Nḓila ine lutombo lwa vhonala ngayo – vha angaredze mivhala na makole
- Maḓuvha a u fhisa, maḓuvha a u rothoho, ḓuvha ḽi tshi fhisa, mvula i tshi na, maḓuvha a muya – vha angaredze na zwine ra ambara kha hayo maḓuvha

Dzhielani nzhele: Ni vhone uri vhagudi a vhasongo sedza ḓuvha

Ṱhoho: Tshifhefho - Awara 2

- Mutsho wa tshifhefho
- Nḓila ine mupo wa kwamea ngayo
- Nḓila ine phukha dza kwamea ngayo
- Nḓila ine vhathu vha kwamea ngayo – tsumbo zwine ra ḽa, ambara, ita, mitambo ine ra tamba

Ṱhoho: Mubvumo - Awara 2

- Mibvumo ine ra i pfa
- Zwine zwa ita mibvumo ine ra i pfa
- Muzika une nda u takalela
- Nḓila ine u pfa ha ri tsireledza ngaho
- U londola nḓevhe

Dzhielani nzhele: Shandukisani kharikhuḽamu uri i tee na vhagudi vhane vha vha na vhushaeli ha u pfa.

Ṱhoho: U vhona - Awara 2

- Zwithu zwo ntangaho
- Tshedza, swiswi na mirunzi
- Zwine u vhona ha ri tsireledza ngazwo
- U londola maṱo anga

Dzhielani nzhele: Shandukisani kharikhuḽamu uri i tee na vhagudi vha sa vhoni kana vhane vha tou vha na luvhonela.

Ṱhoho: U kwama - Awara 2

- Zwithu zwo fhambanaho zwi pfala nga nḓila yo fhambanaho
- Ḓivhadzani maipfi maswa: u konḓa, vhuphuvhephuvhe, u suvhelela, hwasa, rothola, fhisa, dudela, u rotholela
- U tshenzhela thempheretsha dzo fhambanaho na mbonalo dzi fareaho

Ṱhoho: Muthetshelo na munukhelelo - Awara 2

- Mithetshelo na minukhelelo ine nda i funa
- Mithetshelo i re miswa kha nṋe
- Tsireledzo musi ri tshi thetshela
- Minukhelelo yo fhambanaho i re hone
- Hune minukho ya bva hone

Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho - Awara 2

THEMO YA 3 GIREDI YA Ṱ		
Nḓivho Thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (Awara dza 2 nga vhege	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Ri tshi ḓadzisa kha zwishumiswa zwa tshitandadi zwa Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Thebulu ya zwi takadzaho zwa vhuria • Zwifanyiso zwa u sumbedza zwiendzi zwa kale • Zwifanyiso zwa vhathu vha tshi ita mishumo yo fhambanaho • Mueni o rambiwaho u amba nga ha mishumo i takadzaho • Fhethu ha u tamba nga maḓi vha na zwifaredzi zwa u shela na u shulula vha tshi kala, u shela na u shulula • Zwithu zwi no papamala na u dzika/mbwandamela • Mitshelo na miroho yo fhambanaho yo nangiwaho • Zwifaredzi zwi si na tshithu zwo fhambanaho zwa zwibveledzwa zwa mafhi. • Tshikate tsha wulu na tshibveledzwa tshe tsha itwa nga wulu • Tsumbo dza zwishumiswa/matheriala ane a nga vusuludzwa

- Kha vha ite rothini ya nyito dza u tamba vho vhofholowa dza nga ngomu na dza nga nnḓa sa zwe zwa dodombedzwa kha khethetanyo ya 2.
- Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho a u pembela a no pembelelwa nga tshitshavha hu tea u itiwa nyambedzano nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho: Vhuria - Awara 2

- Tshiimo tsha mutsho vhuria
- Nḓila ine mupo wa kwamea ngayo
- Nḓila ine phukha dza kwamea ngayo
- Nḓila ine vhathu vha kwamea ngayo- tsumbo zwine ra ḽa, ambara, ita, mitambo ine ra tamba

Ṱhoho: Vhuendi - Awara 2

- U ya tshikoloni
- Tshakha dzo fhambanaho dza vhuendi
- Vhuendi tshifhingani tsha kale

Ṱhoho: Mishumo ine vhathu vha ita - Awara 2

Mishumo i elanaho na:

- Vhuendi, tsumbo: tshidimela, ṱhirakha na vhareili vha thekhisi; vhalangavhuendi, vhareili vha mabufho na vhane vha shuma navho
- Mutakalo, tsumbo: dokotela/ṅanga, ṅanga ya maṋo, mureili wa ambuḽese
- Zwiḽiwa, tsumbo: vharengisi, vhaṋekedzi vha zwiḽiwa, vhabaki, vhalimi
- Tshumelo, tsumbo: mufhaṱi, mupuḽambara, vha muḓagasi, mapenndane

Dzhielani nzhele: Humbudzani vhagudi uri munna kana mufumakadzi a nga nanga mushumo muṅwe na muṅwe.

Ṱhoho: Maḓi - Awara 2

- Zwithu zwine zwa papamala na u dzika/mbwandamela
- Zwithu zwine zwa dzula maḓini
- U ṱanganyisa zwithu zwo fhambanaho na maḓi u itela u shandukisa mbonalo yazwo
- U shulula na u kala maḓi.
- U vhulunga maḓi

Ṱhoho: Mitshelo - Awara 2

- Tshakha dzo fhambanaho dza mitshelo
- Muthetshelo na mbonalo ya mitshelo
- Hune mitshelo ya bva hone
- Mivhala na zwivhumbeo zwa mitshelo

Ṱhoho: Miroho - Awara 2

- Tshakha dzo fhambanaho dza miroho
- Muthetshelo na mbonalo ya miroho
- Hune miroho ya bva hone
- Mivhala na zwivhumbeo tsha miroho

Ṱhoho: Vhufuwi ha mafhi - Awara 2

- Zwibveledzwa zwa mafhi na zwifuwo zwine mafhi a bva khazwo
- Nḓila ine ra wana ngayo boḓoro

Ṱhoho: Vhufuwi ha wulu - Awara 2

- Bulasi ya nngu
- Hune wulu ya bva hone
- Zwine wulu ya shuma zwone

Ṱhoho: Vhupo vhu re na mutakalo - Awara 2

- Ndeme ya vhupo ho kunaho
- Nḓila dzine vhathu vha tshikhafhadza vhupo
- Ndeme ya mvusuludzo

Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho - Awara 2

THEMO YA 4 GIREIDI YA Ṱ		
Nḓivho Thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (Awara 2 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Ri tshi ḓadzisa kha zwishumiswa zwa tshitandadi zwa Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Thebulu ya zwi takadzaho zwa luṱabvula • Ḽaiburari/ bugu dzo hwalaho mafhungo • Zwifanyiso

- Kha vha ite rothini ya nyito dza u tamba vho vhofholowa dza nga ngomu na dza nga nnḓa sa zwe zwa dodombedzwa kha khethetanyo ya 2.
- Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho a u pembela a no pembelelwa nga tshitshavha hu tea u itiwa nyambedzano nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho: Luṱabvula - Awara 2

- Tshiimo tsha mutsho luṱabvula
- Nḓila ine mupo wa kwamea ngayo
- Nḓila ine phukha dza kwamea ngayo
- Nḓila ine vhathu vha kwamea ngayo, tsumbo: zwine ra ḽa, ambara, ita, mitambo ine ra tamba

Ṱhoho: Zwiṋoni - Awara 2

- Tshakha dzo fhambanaho dza zwiṋoni
- Zwiṱaluli nyangaredzi zwa zwiṋoni – mithenga, milenzhe mivhili, mulomo, u kudzela makumba
- Zwinoni zwi sa koni u fhufha – mphye, phingwini
- Zwiṱaha

Ṱhoho: Zwikokovhi - Awara 2

- Zwikokovhi zwo fhambanaho – tsumbo: ngwena, ṋowa, tswina
- Zwiṱaluli zwa zwikokovhi –muvhili: u rotholaho, muvhili wa zwikwati, zwi kudzelaho makumba
- Wanani zwidodombedzwa zwiṅwe zwinzhi nga ha tshikokovhi tshithihi

Ṱhoho: Madainasoso - Awara 2

- Tshakha dza madainasoso
- Zwe madainasoso a vha a tshi tshilisa zwone
- Zwine ra ḓivhisa zwone madainasoso ṋamusi

Dzhielani nzhele: U shumisa bugu dza zwifanyiso dzi bvaho ḽaiburari

Ṱhoho: Phukha dza ḓaka - Awara 2

- Phukha ya ḓaka ndi mini?
- Tshakha dza phukha dza ḓaka
- Hune ra wana phukha dza ḓaka
- Zwine phukha dza ḓaka dza tshilisa zwone

Ṱhoho: U divha zwinzhi nga ha phukha ya ḓaka nthihi - Awara 2

- Nangani phukha nthihi ya ḓaka ni i gude
  - Zwine phukha ya vhonalisa zwone
  - Hune ya dzula hone
  - Zwine ya ḽa zwone
  - Vhana na hune vha bebelwa hone
  - Dziṅwe mbuno dzi takadzaho

Ṱhoho: Mitambo - awara 2

- Mitambo ine nda i funa
- Ndi nga ni ri na milayo mitamboni
- Ndi ngani u tamba mitambo zwi zwavhuḓi kha nṋe

Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho - awara 2

U khwaṱhisa ṱhoho na u linga - awara 4

THEMO YA 1 GIREIDI YA Ṱ		
Vhutsila ha vhusiki	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu sedzwe zwishumiswa zwa tshitandadi zwa Zwikili zwa Vhutshilo zwo dodombedzwaho kha khethekanyo ya 2

Magudiswa a tevhelaho a tea u fhedziwa kha themo ya 1. Kha vha nange ṱhoho dzo teaho Zwikili zwa Vhutshilo kha themo u itela u ṋekedza nyimele dza ngudo dza Vhutsila ha u Ita na Vhutsila ha u Vhona

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Zwikili na mitambo zwa vhusiki

- U ḓididudedza ha u rangela na u fema hu tshi shumiswa nyito dza ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe, dzine dza nga u vuwa, u ambara – u ṱharamuwa, songolowa, u ḓisomba, u dzinginyea, na u pfuka Mutalokati wa muvhili
- U bveledzisa u ḓivha vhuimo: mitambo ya u firiza, u wana vhuimo vha sa kuḓi
- U vha na bithi ine ya fana: mitambo i re na mutsindo sa u vhanda zwanḓa, u ginḓa, u vhanda hu tshi shumiswa mutsindo na luvhilo
- U wanulusa muzika, matshimbilele na ipfi: u livha kha mutevhetsindo: u ṱavhanya na u ongolowa
- U imba nyimbo dza nyito hu tshi shumisa zwipiḓa zwoṱhe zwa muvhili u itela u ṱalusa luimbo
- U shumisa ipfi na muvhili tsifhinga tshoṱhe kha u ita zwidade zwiṱori
- U xuxwa na u netulusa muvhili (tsumbo: nyito ya u ṋokisa aisikhirimu)

U ita tshithu vha so ngo thoma vha ḓilugisa na u ṱalutshedza

- U ḓiitela zwiṱori zwo ḓitikaho nga kholekhole kana tshenzhemo ya vhutshilo hu tshi shumiswa ipfi (u imba/u amba), u dzinginyisa muvhili, muzika, zwithu na thekiniki dza ḓirama
- U bvisela khagala mamudi na mihumbulo nga u dzinginyisa muvhili na u imba (Ndau yo sinyuwaho/ mbevha i na nḓala)
- U wanulusa zwipfi nga u tamba zwiṱori, u imba zwidade na nyimbo (tsumbo: u tshimbidza bofu, u pfa nyimele ya zwithu zwo fhambanaho)

Vhutsila ha u Vhona - Awara dza 10

U sika kha 2D

- U ola na u ṋea ṱhalutshedzo ya nyolo nga u shumisa ṱhoho ya vhege na u shumisa khirayoni dza mapfura, na zwiṅwe zwishumiswa zwa u ola
- U pennda: shumisani pennde yo dzulaho yo ṱanganyisiwa kana ennge ya mivhala kana dayi ya valatsiko na valaḽibveledzwa u itela u shumisa ṱhoho ya vhege
- Zwipiḓa zwa Vhutsila: Tshedzhemo i si ya fomaḽa na u shumisa zwivhumbeo kha u ola na u pennda
- Milayo ya u ola: U shumisa u fhambanyisa hu si ha fomaḽa (tshihulu/tshiṱuku, tshilapfu, tshipfufhi) kha u ola na u pennda
- Phambano dza saizi ya bammbiri na tshivhumbeo, ṱuṱuwedzani u shuma kha zwikalo zwo fhambanaho

U sika kha 3D (u fhaṱa)

- Misipha miṱuku ya vhuṱaledzi na vhuṱaledzi: (maṱo-tshanḓa -muhumbulo) u kona u shumisa zwigero na zwiṅwe zwishumiswa

Litheresi ya u Vhona (zwi tea u itwa themo yoṱhe)

- U ṋea madzina a tshivhumbeo kha mushumo wavho

THEMO YA 2 GIREIDI YA Ṱ		
Vhutsila ha u Ita	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu sedzwe zwishumiswa zwa tshitandadi zwa Zwikili zwa Vhutshilo zwo dodombedzwaho kha khethekanyo ya 2

Magudiswa a tevhelaho a tea u fhedziwa kha themo ya 2. Kha vha nange ṱhoho dzo teaho Zwikili zwa Vhutshilo kha themo u itela u ṋekedza nyimele dza Vhutsila ha u Ita na Vhutsila ha u Vhona

Vhutsila ha u Ita Awara 10

Zwikili na mitambo zwa vhusiki

- U ḓididudedza vha tshi shumisa nyito dza ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe sa: ‘u kunakisa zwienda zwanga’, ‘u adzela mmbete wanga’
- U ḓivha nga ha muvhili, u wanulula nga ha fhethu na masia sa tshihulwane, tshiṱuku, nṱha, fhasi, kule, tsini
- Muzika, ipfi na u dzinginyisa muvhili : u tou fombe kha u ita nyito sa: u imbela nṱha na ha fhasi, nga maanḓa kana nga vhulenda/u ṋaṋula
- Nyimbo dza mvelele, mutambo na zwidade zwi re na mutevhetsindo hu tshi shumiswa nḓila dzo fhambananaho (u imbela nṱha na ha fhasi, nga maanḓa kana nga vhulenda/u ṋaṋula)
- Musudzuluwo sa u tamba khadi na u thamuwa vha tshi tamba fhethu huthihi vha sa kuḓani
- Zwikili zwa u thetshelesa : u fhindula zwiga, miduba, zwiṱori, zwidade na zwiimbo sa kha, ‘ima!’ ‘nṱha!’ ‘fhasi!’

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedza

- U ṱalutshedza nyimbo dza mvelele na dziṅwe ri tshi shumisa phambano ya u imbela nṱha kana nga vhulenda, nz.
- U tamba matambwa a nyimele dzi tendiseaho, a kholekhole na tshenzhemo dzavho vhone vhaṋe
- U sika na u edzisela zwine mubvumo wa bveledza kha zwiṱori, sa, kha ṋotshi i ri ‘ zzzz’ donngi i ri kwatsha-kwatsha i tshi tshimbila, tshidimela tshi ri khutshu-khutshu
- Masia, vhuimo (ntha, vhukati na fhasi) na u sedzulusa zwivhumbeo nga nḓila ya vhutsila ha matshimbilele na zwiṱori
- U tamba matambwa, hu tshi shumiswa zwiṱori zwine zwa vha hone zwa sialala, zwirendo, zwidade kana nyimbo sa zwinyanyuli
- U shumisa zwithu nga nḓila ya vhusiki vha tshi dzinginyisa muvhili, mitambo ya ḓirama na muzika

Vhutsila ha u Vhona - Awara 10

U sika kha 2D

- U shumisa hu si ha fomaḽa tshivhumbeo tsha zwithu na muvhala kha u ola na u pennda u itela u dzhenelela kha ṱhoho ya vhege
- U shuma nga saizi dzo fhambanaho u ṱuṱuwedza u vhona zwithu nga vhuḓalo
- U ṱalutshedza zwipiḓa zwa muvhili nga u tou zwi ola na u zwi pennda
- Thekiniki dzo leluwaho dza u ganḓisa hu tshi shumiswa zwithu zwo wanalaho, sa zwitivho zwa maboḓelo, matombo, maṱari, zwanḓa

U sika kha 3D (u fhaṱa na u vhumba)

- Vhutsila ha u vhaḓa na thekiniki: u tshea, u nambatedza, u kherula
- U shumisa vumba ḽa u tambisa u edisela o vhofholowa: u fha tshivhumbeo, u somba, u vhumbulusa,

Litheresi ya u Vhona

- U lavhelesa na u amba nga ha zwifanyiso zwi re buguni: u ṋea dzina tshivhumbeo na u khiraya buguni dza zwifanyiso, u ḓivha phambano vhukati ha tshihulwane/tshiṱuku/tshilapfu/tshipfufhi kha bugu dza zwifanyiso

THEMO YA 3 GIREIDI YA Ṱ		
Vhutsila	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu sedzwe zwishumiswa zwa tshitandadi zwa Zwikili zwa Vhutshilo zwo dodombedzwaho kha khethekanyo ya 2

Magudiswa a tevhelaho a tea u fhedziwa kha themo ya 3. Kha vha nange ṱhoho dzo teaho Zwikili zwa Vhutshilo kha themo u itela u ṋekedza nyimele dza Vhutsila ha u Ita na Vhutsila ha u Vhona

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Zwikili na mitambo zwa vhusiki

- U ḓidudedza nga u dzinginyisa muvhili hu tshi shumiswa nyito kha zwiṱori sa zwinyanyuli
- U gada vha tshi tevhelela muungo
- Muzika, ipfi na u dzinginyisa muvhili, hu tshi tevhelwa tshikalo tsha muungo(phitshi): nṱha na fhasi
- U shumisa tshilidzo tsha u tou vhanda u itela u vha na mutevhetsindo u fanaho na u bveledza zwikili zwa mbalo.
- U shumisa u khokhonya nga muvhili na/kana tshishumiswa tsha u tou vhanda u itela uri a ite mutevhetsindo u sa konḓi
- U kona u shumisa tshikhala u ya matungo nga u tshimbidza muvhili u tshi ita zwivhumbeo: zwitendeledzi na mitalo
- Ngafhadzo ya muvhili na tshifhaṱuwo u itela u amba nga u nyanyuwa sa kha u ṱungufhala na u takala
- U xuxwa na u awela: tsumbo, u papamala sa ṱari ḽi maḓini.

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedza

Nyimbo: u imba nyimbo dzine khalo yadzo ya vha nṱha sa‘Twinkle, Twinkle little star’ na nyimbo dzine khalo ya vha fhasi sa ‘My grandfather’s clock’

- Mutevhetsindo: noti ndapfu na pfufhi (tshifhinga) u shumisa muvhili sa tshilidzo tsha u vhanda kana zwilidzo zwa u vhanda
- U edzisela nyimele dzi tendiseaho kana tshenzhemo ya ene muṋe kha vhutshilo a tshi tou tshimbidza muvhili na luimbo.
- Zwishumiswa zwi fareaho zwo imela zwiṅwe zwithu kha ḽitambwa, sa tsumbo: lebula i tshi nga vha na madambi, muṅadzi u tshi khou shumiswa sa tshiḓiraivelo n.z.

Vhutsila ha u Vhona - Awara dza 10

U sika kha 2D

- U ola na u pennda nga nḓila yo vhofholowaho hu tshi shumisa ṱhoho ya vhege
- U ṱanganyisa pennde yawe u itela u lulamisa nga nḓila ine ya fana
- U sumbedza nyito nga muvhili nga nḓila i si ya fomaḽa: u ṱhobila, u gidima, u eḓela na zwiṅwe
- U shuma na zwivhumbeo zwo fhambanaho na saizi ya bammbiri na bulatsho dza saizi yo fhambanaho

vha tshi itela u shuma vha tshi wana mafhungo nga vhuḓalo

U sika kha 3D (u fhaṱa na vhuedzisi)

- U sika wo vhofholowa u tshi shumisa zwishumiswa zwo fhambanaho: zwibogisi zwiṱuku, zwithu zwi no vusuludzwa sa gunubu,mabogisi a makumba, zwipiḓa zwa makhadibogisi na zwiṅwe
- U ṱuṱuwedza u bveledzisa zwikili nga u ṱanganyisa zwishumiswa
- U shumisa vumba u itela u khwinisa vhukoni ha misipha miṱuku; u kunguluwa, u tota, u ṱumanya

Litheresi ya u vhala

- U lavhelesa na u amba nga ha mivhala na zwivhumbeo kha zwifanyiso na zwinepe
- U fhindula mbudziso u sumbedza u ḓivha mivhala na zwivhumbeo

THEMO YA 4 GIREIDI YA Ṱ		
Vhutsila	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu sedzwe zwishumiswa zwa tshitandadi zwa Zwikili zwa Vhutshilo zwo dodombedzwaho kha khethekanyo ya 2

Magudiswa a tevhelaho a tea u fhedziwa kha themo ya 4. Kha vha nange ṱhoho dzo teaho Zwikili zwa Vhutshilo kha themo u itela u ṋekedza nyimele dza Vhutsila ha u Ita na Vhutsila ha u Vhona

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Zwikili na mitambo zwa vhusiki

- U dudedza muvhili hu tshishumisa vhuimo ho fhambanaho (nṱha, fhasi na vhukati) mutambo wa furisibi, u kokovha sa tshivhungu, u swenda nga roḽasiketini, nz.
- U ita zwivhumbeo nga muvhili, u livha kha u ita tshitendeledzi na tshikwea
- U linganyisa wo ima nga mulenzhe muthihi sa ḽiuvhelwa (tshiṋoni), luvha ḽi tshi khou fhefheḓiswa nga muya, u tshimbila kha thambo yo akhiwaho, nz.
- U xuxwa na u netulusa muvhili: ṱari ḽi tshi khou fhefheḓiswa nga muya wa lufheṱefheṱe, nz

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedza

- U edzisela nyito sa, u ḽa kiḽasini, u baga khekhe, u ṱavha na u sheledza mbeu, nz.
- U thetshelesa tshiṱori, na u ṱalutshedza zwiwo zwi re kha tshiṱori hu tshi shumisa luambo lwa tshifhaṱuwo, u dzinginyea na u takalela mibvumo yo teaho
- Nḓivho ya u dzinginyea vha tshi limuwa tshikhala tsha nga matungo vha tshi ita na mubvumo u no nga wa u tshimbila nga goloi, bufho, tshidimela, bisi, heḽikhophutha, thekisi, thuthuthu, baisigira, nz.

Vhutsila ha u Vhona- Awara dza 10

U sika kha 2D

- U ola na u pennda hu tshi shumiswa ṱhoho ya vhege
- U shumisa phetheni dzo olwaho nga u ḓiimisela; u ḓivha phetheni kha shango ḽa iwe muṋe
- U shumisa muvhala u bveledza phetheni
- Thekeniki dzi sa konḓi dza u ganḓisa u sika phetheni i si ya fomaḽa

U sika kha 3D (u fhaṱa na u edzisela)

- U bveledza vhutsila ha u vhaḓa na u laula kushumiselwe kwa zwanḓa ku re kwone; u vhofha, u putela na zwiṅwe
- U shumisa u tambisa vumba nga vhuḓalo: u tota, u kokodza, u putela zwithu zwiṱuku
- U vhumba hu si ha fomaḽa nga vumba

Litheresi ya u Vhona

- U ira ho khetheaho ha mivhala na zwivhumbeo (mivhala ine ya kokodza maṱo na i sa kokodzi maṱo na zwivhumbeo zwo leluwaho zwa dzhomeṱiri) na u fhambanyisa nga kufhindulele kwa mbudziso

THEMO YA 1 GIREIDI YA Ṱ		
Pfunzo ya nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Kha nyengedzedzo dza tshitandadi ya zwishumiswa zwa tshitandadi zwa Zwikili zwa Vhutshilo hu ṱoḓea : Tshiṱhopho tsha zwitanda zwi ngaho maboḓelo , mabulannga, mathaela, bola, bege dza ṋawa, zwitambiswa zwa mavhili zwine zwa ḓo shumiswa nga vhagudi musi vha tshi tamba vho fhololowa. Zwa u tala, dzhangili dzhimu, zwithithisi zwa musi vha tshi khou tamba, muzika

Musudzuluwo

- U tshimbila na u gidima vha tshi ya masia o fhambanaho hu si na u kuḓana
- U gidima nga zwanḓa na milenzhe
- U gidima hu tshi monwa zwithu zwivhili zwo swaiwaho
- U gidima nṱha na fhasi vhukati ha zwithu zwivhili zwo swaiwaho
- U sa sudzuluwa, u shumisa zwipfi, vhagudi vha gonya nga vhukati ha dzihuḽahupu vha tshi ita mivhili yavho u ri i ‘lapfe, i vhe vhukati, i dovhe i ṱukufhale’

U vhona nga muhumbulo

- U shumisa zwipfi: U sedzesa nḓila ya tshikhukhuliso zwi sa konḓi zwo vhewaho, tsumbo: u fhufha, u gidima, u posa, vhagudi vha sedza hune vha tea u ya hone
- U shumisa zwipfi zwa u kwama. U gidima vha tshi mona-mona na u kwama zwithu zwo fhambanaho mudavhini, mbondoni, matsindeni a miri, dzhangili dzhimi, matombo na zwiṅwe. Vha tshenzhela u pfa zwithu zwo fhambanaho.
- U shumisa zwipfi zwa u fara: Vhagudi vha valiwa maṱo nga labi, vha ṱoḓa zwithu nga u tou phuphuledza na u fara sa bege ya dziṋawa, zwa u tambisa zwa puḽasiṱiki, bola, nz.

Mutevhetsindo

- U fhufha milenzhe yo paṱekana na u fhufha milenzhe i tshi sielisana
- U shumisa zwipfi zwa u pfa: u tamba mudzumbamo, u lidza ḓilogo u itela uri vhaṅwe vha tevhele hu re mubvumo
- U shumisa zwipfi zwa u pfa: u tamba a tshi shumisa zwishumiswa zwine zwa ita muungo sa zwithivho zwa maboḓelo zwo dzheniswa tshikoṱikoṱini u itela u ita muungo kana zwo vhofhelelwa milenzheni. Vhagudi vha fhufha vha tshi ita muungo

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- U posa na u gavha bege dza ṋawa
- Dzhangili dzhimu – u fhufha u bva kha luṅwe lutavhi u ya kha luṅwe
- Dzhangili dzhimu, u ṋamela ḽeri

U linganyisa

- Mitambo ya u shavha-shavha dethele vha tshi ya kha masia o fhambanaho
- U topola nḓila dzo fhambanaho dza u tshimbila vha tshi dadamala kha matanda
- Dzhangili dzhimu – u tshimbila nga u linganyisa kha zwithu zwi re fhasi
- U kona u ima nga mulenzhe muthihi kha mitambo yo fhambanaho

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- U gidimela kha masia o fhambanaho vha sa kuḓani vha tshi shumisa zwikhala zwoṱhe zwi re hone
- Zwivhumbeo zwo fhambanaho: Tshitendeledzi, ṱhofundeina, daimane
- U fhufha nga nṱha vha dzhena nga fhasi ha tshithu, u kokovha, u ṋamela, u fhufha, nz.
- Dzhangili dzhimu, u kokovha vha tshi shumisa nyito ya ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe vha tshi fara na fureme vha tshi shumisa zwipiḓa zwa muvhili zwo fhambanaho

Mutalokati wa muvhili

- U ita nyito vha tshi shumisa zwipiḓa zwa muvhili zwi sa shumiseswi, sa u rembulutshela kha tsha monde/tshauḽa, vha shumisa tshanḓa tshamonde/tshauḽa, nz.
- U lala fhasi ... u vhumbulutshela kha lurumbu lwa thungo ya tshauḽa/tshamonde

Mitambo

- Mudzumbamo
- U shumisa zwipfi zwinzhi, u tambela maḓini vha tshi shumisa zwithu zwa puḽasiṱiki

THEMO YA 2 GIREIDI YA Ṱ		
Pfunzo ya Nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Ri tshi ḓadzisa kha zwishumiswa zwo tiwaho zwa ngudo ya Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: Zwithithisi; muzika, bege ya ṋawa, bola, nz. Thambo; dzhangili dzhimu, nz.

Musudzuluwo/ U sa sudzuluwa

- Miraḓo ya muvhili: u imba nyimbo na zwidade vha tshi khou guda miraḓo ya muvhili, zwiamba uri, ṱhoho, mahaḓa, mutsinga, khana, dzikhundu, milenzhe, zwikunwe, ningo, mulomo, tshiṱefu, lukuḓavhavha, tshinungo, minwe na milenzhe
- U gidima a tshi ya phanḓa na murahu
- U gidima nga u ṱavhanya na u ongolowa

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- Zwikhakhisi zwi sa dini, tsumbo: u fhufha, u gidima, u swenda nga thumbu, u kokovha, u ṋamela, nz.
- U kungulusela bola khulwane kha muthu ane a khou tamba nae... Ane a khou tamba nae a i humisela murahu
- U sukumedza baḽoni

Mutevhetsindo

- U shumisa muzika kana u vhanda muvhili, vha topola zwipiḓa zwa muvhili na u tshimbila nga mutevhetsindo u ya nga ndaela dzo ṋewaho, zwi amba uri, u kwama zwikunwane… u kwama ṱhoho… u kwama ningo, n.z.

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- U posa na u gavha bege ya ṋawa
- Dzhangili dzhimu – u nembelela na u dembeteta o farelela dzhangili dzhimu
- Dzhangili dzhimu – u namela a tshi ya nṱha na fhasi kha zwiṱepisi zwa dzhangili dzhimu

U linganyisa

- Zwipiḓa zwa muvhili: Hu tshi shumiswa bege dza ṋawa, vhagudi vha edzisela mudededzi u vhea bege ya ṋawa hune vha fanela u i vhea hone, tsumbo: musi vha tshi khou tshimbila vha hwala bege ya ṋawa kha ṱhoho, u vhea bege ya ṋawa kha magona (tshauḽa/tshamonde) vha tshi khou ḓitika nga mulenzhe muthihi; vha vhea bege ya ṋawa kha shaḓa (ḽa tshauḽa/tshamonde) vha tshi khou tshimbila, nz.
- U linganyisa: u tshimbila kha mutalo; vha ḓitika nga zwithu zwi re fhasi

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- U gidima vha tshi ya kha masia o fhambanaho vha tshi khou fhiwa ndaela nga mudededzi vha tshi shumisa tshikhala tshoṱhe tshi re hone.
- Zwivhumbeo zwo fhambanaho: u mona vha tshi mona na tshitendeledzi
- U fhufha nga nṱha na fhira nga fhasi ha zwithu, u kokovha, u namela, u fhufha, nz.
- U swenda kha Dzhangili dzhimu na u swenda vha tshi ya ngeyi nangeyi vho farelela fureme ya dzhangili dzhimu vha tshi shumisa zwipiḓa zwo fhambanaho zwa muvhili

Mutalokati wa muvhili

- Zwipiḓa zwa muvhili – u gidima … u wela fhasi nga tshifhaṱuwa, u lala fhasi… u vhumbuluwa nga muṱana na u vhumbulutshela matungo kha tshamonde/tshauḽa
- U tshimbilela matungo kha tshamonde/tshauḽa

Mitambo

- U posa zwisagana zwa ṋawa// bola kha zwifaredzi
- U bambisa, u gavha, u posa

THEMO YA 3 GIREIDI YA Ṱ		
Pfunzo ya Nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Ri tshi ḓadzisa kha zwishumiswa zwo tiwaho zwa ngudo ya Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: Bola, makiniphene, dethele, dziseshe dza mivhala, thambo, dziriboni zwithu zwi re fhasi sa mathaela, matombo, zwitanda zwi ngaho maboḓelo .

Musudzuluwo

- U tshimbila na u gidimela kha masia o fhambanaho
- U tshimbila, u matsha, u thamuwa, u swenda, u fhufha nzambo, u gada, u fhufha na u vhumbuluwa
- U sa sudzuluwa: u kwatama, u tatamuwa na u khothetshela lurumbu a tshi ita zwivhumbeo zwo fhambanaho

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- Nḓila i na zwithithisi zwi sa konḓi sa, u fhufha, u gidima, u posa, u ṋamela nz.
- U fhufha khadi
- U fhufha nṱha ha zwithithisi zwi no nga thambo yo dembelelaho fhasi
- U fhufhela phanḓa a tshi itela u fhedza tshikhala

Mutevhetsindo

- U fhufha nga milenzhe mivhili na musi milenzhe i tshi sielisana
- U ita mutsedu u leluwaho, u takuwa nga mulenzhe muthihi na u dzhiṱama nga mulenzhe muthihi, u takuwa nga mulenzhe muthihi na u dzhiṱama nga milenzhe yoṱhe, u takuwa nga mulenzhe yoṱhe na u dzhiṱama nga mulenzhe muthihi

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- U posa na u gavha bege ya ṋawa
- Dzhangili dzhimu –u tshimbila a tshi khou nembelela o farelela.
- Dzhangili dzhimu, u namela ḽeri

U linganyisa

- U ṋamela nṱha ha zwithu zwipfufhi zwi no nga mathaela, zwidulo, nz.
- U linganyisa: U tshimbila kha thambo, u tshimbila kha mathaela, zwitanda zwi ngaho maboḓelo , mabulannga, matombo, nz.
- U topola nḓila dzo fhambanaho dza u tshimbila a tshi pfukekanya kha zwitanda zwi ngaho maboḓelo ya u linganyisa, u fhufha na u ima zwavhuḓi a tou dzhiṱa zwavhuḓi (u khotha magona)
- Dzhangili dzhimu – U linganyisa a tshi tshimbila kha vhuimo ha fhasi
- U ḓitika nga mulenzhe muthihi wa tshamonde kana tshauḽa

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- Masia na nḓila: u tshimbila kha mutalo wo tou tswititi, mutalo wo kombamaho na zikizaka
- Luvhilo: u tshimbila nga u ṱavhanya, u tshimbila nga u ṱavhanyesa , u gidima nga u ṱavhanya nga kha mutalo wo tou tswititi, mutalo wo kombamaho na wa zikizaka
- U fhufha nga nṱha na u tshimbila nga fhasi ha zwikhulisi, u swenda, u namela, u fhufha,
- U swenda kha dzhangili dzhimu na u songolowa na muhangambwa hu tshi shumisa zwipiḓa zwo fhambanaho zwa muvhili

Mutalokati wa muvhili

- U tshimbila nga lurumbu kha tshamonde/tshauḽa, luḓilani lwo tou tswititiho, lwo kombamaho, lwa masongesonge na zikizaka
- U ṱhobila nga mulenzhe une a sa u shumisese

Zwipotso na mitambo

- Ntsa na vhazwimi; mbevha na tshimange; nngu na nngu; u fara mutshila; nz.

THEMO YA 4 GIREIDI YA Ṱ		
Pfunzo ya Nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Zwithithisi; ndwevha, bola dzo fhambanaho, bethe yo itwaho nga gurannḓa, nz.

Musudzuluwo

- U pfumbudza kha nḓila ya zwithithisi: ngelekanyo dza vhuṱaledzi, vhagudi vha thoma nga nyito ya u thoma vha fhedza nga nyito ya u fhedzisa nga nḓila i no fana vha dovha vha humbula zwine zwa itwa kha tshiṱitshi tshiṅwe na tshiṅwe.
- U tshimbila vho livha kha masia o fhambanaho nga luvhilo lwo fhambanaho, hu tshi angaredza na u ima musi vho laelwa u ima, kana u ita mutsukunyeo muswa
- Hu si na musudzuluwo: u somba, u petekana, u sa petekana, u onyolowa, u kwatama, nz.

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- Nyanḓanyiso ya tshanḓa na ḽiṱo: U posa bola khulwane kha tshikhala tsho anganywaho, u kungulusela bola ṯhukhu kha tshikhala tsho anganywaho.
- U gavha bola khulwane; yo linganelaho na ṯhukhu kha zwikhala zwo fhambanaho na tshileme tsho fhambanaho
- Nga vhavhili, u bammbisa na u fara bola khulwane
- U rwa: nga luvhando, u rwa baloni, u rwa baloni ḽihulwane nga luvhando na u pfukhela phanḓa kha bola ya thenisi

Mutevhetsindo

- U shumisa nyimbo dza nyito: vhagudi vha edzisela mutsukunyeo wa mudededzi – mitsukunyeo i angaredza u matsha, u gada, u thamuwa, u tamba khadi, u mona na u linganyisa

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili ya tshanḓa na ḽiṱo: u bammbisa bola khulwane; ya vhukati na bola ṯhukhu
- U posa na u gavha bege ya ṉawa nga zwanḓa zwoṯhe, na/kana nga tshanḓa tshauḽa/tshamonde
- U posa bege ya ṉawa kha tshikhala tsha vhukule ha mitha mivhili
- U rwa: u shumisa bethe ya puḽasiṱiki ya u rwa khirikhethe kana gurannḓa yo tandwaho u rwa bola u bva kha ‘T’ vha bvela phanḓa vha rwa/bouḽa nga bola ya vhuphuvhephuvhe (thenisi)
- Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili vhukati ha tshanḓa na mulenzhe: U lumelisana nga milenzhe; u ḓirivhula bola nga mulenzhe wa monde/tshauḽa vha rahela fhethu ho lavhelelwaho

U linganyisa

- U tshimbila kha thambo yo adzwaho fhasi; mathaela, u linganyisa/u ḓitika nga milenzhe i tshi sielisana.
- Mitambo, vhagudi vha tshimbila nga zwikoṯikoṯi (zwikoṯikoṯi zwa dzhamu zwa ontsi dza 48) zwo vhofholelelwa kha milenzhe nga thambo, vha fara thambo i no bva milenzheni nga tshanḓa, vha tshi lingedza u linganyisa/u baḽantsa

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- Mutambo wa u sera kha thanele (pharani), zwi amba uri vha kokovha nga magona vha tshi sera fhasi ha milenzhe ya vhaṅwe vhagudi ngavho, na u sera nga fhasi ha milenzhe ya vhagudi vho imaho nga muduba, thanele kana fagi ḽo phuliwaho, vha tshi ya nga muthihi-muthihi, vha nga ḓi sera nga fhasi ha mathaela, huḽahupu, mafagi o phuliwaho, n.z.

Mutalokati wa muvhili

- Nyito vha tshi shumisa tshipiḓa tsha muvhili tshine vha si tshi shumise nga misi
- Nyito dza u vhumbulusa, u lala fhasi nga lurumbu vha vhumbulutshela kha tshauḽa/tshamonde

Zwipotso na mitambo

- U tevhela ndaela vha tshi tshimbila, u gidima, u fhufha, u tamba khadi, u ṉamela, nz.
- U tshimbila vho ita danga vha tshi mona vho farana nga zwanḓa; u fhambanya vhuhulu ha danga na nomboro ya madanga vha shandukisa budo ḽine vha khou monela khaḽo
- Mutambo wa u rwa bola ya thenisi nga tshanḓa, u rwa baḽoni, nz.

GIREIDI YA 1

THEMO YA 1 GIREIDI YA 1		
Nḓivho thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (awara 2 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Ri tshi ḓadzisa kha zwishumiswa zwo itiwaho zwa ngudo ya Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Tshati ya mutsho

- Hu itwe nyito dza misi na mitambo yo vhofholowaho ya ngomu nḓuni na nnḓa sa zwe zwa sumbedzwa kha Khethekanyo ya 2.
- U shumisa khaḽenda ya kiḽasi u ita nyambedzano nga ha ḓuvha na ṅwedzi ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe kha ṅwaha.
- Ndovhololo, u linga na u ṋea muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga tshoṱhe (tshifhinga tsho avhelwaho tshi a zwi tendela).
- Maḓuvha a Vhurereli na maṅwe o khetheaho ane a pembelelwaho nga tshitshavha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi).

Ṱhoho: Nṋe - Awara dza 6

- Zwidodombedzwa zwa vhuṋe sa dzina, ḓiresi, nomboro dza luṱingo na miṅwaha.
- Ri vha ndeme ro khethea na hone a ri fani na vhaṅwe vhathu
- Zwithu zwine nda kona u zwi ita
- Zwine nda fana ngazwo na khonani dzanga
- Zwine nda fhambana ngazwo na khonani dzanga

Ṱhoho: Tshikoloni - Awara 4

- Dzina ḽa tshikolo, mudededzi na ṱhoho ya tshikolo
- Hune ra nga wana fhethu ho fhambanaho tshikoloni hu tshi angaredzwa mabunga, ofisi na fhethu ha u tambela
- Mishumo ya kiḽasini na milayo
- Nḓila ine nda ya ngayo tshikoloni

Dzhielani nzhele: Vhagudi vha nga ḓi nanga kha u ita mishumo yo fhambanaho ngomu kiḽasini, fhedzi mudededzi u tea u vha na vhuṱanzi ha uri mugudi muṅwe na muṅwe u wana tshikhala tsha mushumo une a ḓo u ita kha themo.

Ṱhoho: Madzema avhuḓi - Awara 4

- U eḓela
- U ḽa zwiḽiwa zwi re na mutakalo
- Kushumisele kwa vhuḓi kwa mabunga
- U ṱamba zwanḓa
- U dzula wo kuna
  - Mavhudzi, maṋo na ṋala
  - U ṱamba misi yoṱhe
- U ita nyonyoloso na u ṱamba misi yoṱhe
- U fhungudza u vhona televishini

Ṱhoho: Tshiimo tsha Mutsho - Awara 4

- Tshati ya mutsho ya ḓuvha ḽiṅwe na liṅwe
  - U dzulela u sedzulusa tshiimo tsha mutsho
  - U fhisa, u rothola, muya, makole, ḓuvha, hu na khuli, hu na mvula
  - Zwiga zwa u ṱalutshedza tshiimo tsha mutsho kha tshati ya matshele
- Tshiimo tsha mutsho na riṋe –hu tshi katelwa na zwiambaro, zwiḽiwa, nyito

Notsi: Tshati ya mutsho i tea u vusuludzwa ṅwaha woṱhe

U ṱalutshedza vhagudi uri ndi ngani vha sa tei u lavhelesa ḓuvha vho livhana naḽo.

Maḓuvha a Vhurereli na maṅwe o khetheaho - Awara 2

THEMO YA 2 GIREIDI YA 1		
Nḓivho thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (Awara 2 ngavhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzwa kha zwishumiswa zwo tiwaho kha Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Zwifanyiso zwo fhambanaho zwa miṱa • Tsumbo dza khombo/tshiga tshi no sumbedza mulimo • Tsumbo dza u ṱuṱula zwipfi: u pfa nga u phuphuledza, mubvumo na minukho • Tshati ya u sumbedza zwipiḓa zwa muvhili

- U ita nyito dza misi yoṱhe na nyito dza mitambo ya musi vhagudi vho vhofholowa ya ngomu nḓuni na nnḓa sa zwe zwa sumbedzwa kha Khethekanyo ya 2.
- U shumisa khaḽenda ya kiḽasi u ita nyambedzano nga ha ḓuvha na ṅwedzi ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe kha ṅwaha.
- U dzulela u dzudzanya tshati ya mutsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe
- Ndovhololo, u linga na u ṋea muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga yoṱhe (tshi tsho avhelwaho tshi a zwi tendela).
- Maḓuvha a Vhurereli na maṅwe o khetheaho ane a pembelelwa nga tshitshavha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi).

Ṱhoho: Muṱa wa hashu - Awara 4

- Muṱa ndi mini
- Miraḓo ya muṱa wa hashu - mashaka a tsini na a kule.
- U londolana muṱani

Dzhielani nzhele: Vhagudi vha bva miṱani minzhi yo fhambanaho. Hu tea u katelwa vhagudi vhoṱhe

Ṱhoho: Tsireledzo muṱani - Awara 4

- Khombo muṱani
  - Ri tshi bika
  - Ri tshi kuvha
  - U funga na muḓagasi
  - Nga nnḓa ha muḓi
  - Mishonga
  - Zwthu zwa milimo - tshaka na u ḓivha zwiga zwa muvhigo

Tsireledzo musi u woṱhe hayani

Garaṱa ya nomboro dza zwa shishi insert black bullets

Ṱhoho: Muvhili wanga - Awara dza 6

- Zwipiḓa zwo fhambanaho zwa muvhili wanga
- Zwipiḓa zwo fhambanaho zwa muvhili wanga zwine zwa tshimbila.
- Zwipiḓa zwa muvhili wanga zwine ndi si kone u zwi vhona - zwi katelaho mafhafhu, mbilu, mala e thumbuni, vhuluvhi, muhangarambo
- Zwipfi zwiṱanu na zwine zwa shuma zwone, u kwama, u nukhedza, u pfa, u vhona na u thetshela

Ṱhoho: U tsireledza muvhili wanga - Awara 4

- Nzulele yo tsireledzeaho na i songo tsireledzeaho na fhethu– sa musi ho lindelalwa tshinamelo, u woṱhe mavhengeleni
- Vhupfiwa ha ‘Ee’ na ‘Hai’
- U ḓiḓowedza uri ‘Hai’
- U tsireledza mivhili yashu kha malwadze
  - U thivha mulomo na ningo musi ri tshi atsamula kana u hoṱola
  - Ri songo kwama malofha a muṅwe muthu.
  - U ṱanzwa mitshelo na miroho ri sa athu u i ḽa.
  - U kunakisa maḓi uri a nwee.

Maḓuvha a Vhurereli na o khetheaho - Awara 2

THEMO YA 3 GIREIDI YA 1		
Nḓivho thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (Awara 2 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzwa kha zwishumiswa zwo tiwaho kha Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Zwifanyiso na zwiṱori zwa fhethu ha tshitshavha, vhathu na zwifuwo • Khona ya zwithu zwa mupo/ṱafula ya zwitumbulwa i re na zwimela • Zwifanyiso zwa zwimela na zwiḽiwa/zwiḽiwa zwo fhambanaho na zwiputo zwa zwiḽiwa

- U ita nyito dza misi yoṱhe na nyito dza mitambo ya musi vhagudi vho vhofholowa ya ngomu nḓuni na nnḓa sa zwe zwa sumbedzwa kha Khethekanyo ya 2
- U dzulela u dzudzanya tshati ya mutsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe
- Ndovhololo, u linga na u ṋea muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga yoṱhe (tshifhinga tsho avhelwaho tshi a zwi tendela)
- Maḓuvha a Vhurereli na maṅwe o khetheaho ane a pembelelwa nga tshitshavha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho: Tshitshavha tsha hashu - Awara 4

- Fhethu hune ha wanala kha tshitshavha tsha hashu – kha vha katela zwifhaṱo na fhethu hune ra ṱangana hone
- Vhathu vhane vha wanala kha tshitshavha tsha hashu - vhathu vhane vha nthusa; vhathu vha rengisaho zwithu; vhaṅwe vhathu vhane nda vha ḓivha.
- U londota zwithu zwine ra zwi shumisa kha tshitshavha tsha hashu - sa luṱingo lwa nnyi na nnyi, tshiendedzi tsha nnyi na nnyi na mabunga a nnyi na nnyi
- U londola fhethu uri hu dzule ho kuna - zwo katela u shumisa magokoko a u posela tshikha na u sa laṱekanya mashika

Ṱhoho: Zwifuwo - Awara 2

- Phukha dzine ra nga kona u dzi fuwa
- U londola/vhavhalela zwifuwo hayani - hu tshi katela hune zwa dzula hone, zwiḽiwa zwazwo, maḓi, u ita zwifuwo zwi dzule zwo kuna
- U fara zwifuwo nga nḓila yavhuḓi – u fana na u zwi itisa nyonyoloso, u sa zwi ṱunga, u sa zwi hoṋela (khielela) goloini.

Ṱhoho: Mikhwa na vhuḓifhinduleli - Awara 2

- U lumelisa vhathu vhane ra vha ḓivha na vhane ra si vha ḓivhe
- U lindela tshikhala tshanga tsha u ita zwithu
- U thetshelesa vhaṅwe
- U kovhekana
- U sumbedza vhuthu (vhulenda)
- U fulufhedzea
- U ṱhonifha vhaṅwe vhathu na ndaka yavho

Dzhielani nzhele: U shumisa nyedziselo kha mitambo. U khwaṱhisedza mikhwa na vhuḓifhinduleli kha ṅwaha woṱhe

Ṱhoho: Zwimela na mbeu - Awara 4

- Ndi ngani ri tshi ṱoda zwimela - u katela zwiliwa, mirunzi, vhudzulo dza zwifuwo
- Nḓila ine zwimela zwa vha ngayo - midzi, tsinde, maṱari, maluvha
- Zwimela zwo fhambanaho - zwi fanaho na zwi sa fani

- Mbeu na hune ya dza bva hone
- Zwine zwimela zwa zwi ṱoḓa uri zwi aluwe
- U medza tshimela u bva kha mbeu - sa ṋawa kana dziṅwe mbeu

Ṱhoho: Zwiḽiwa - Awara dza 6

- Zwiḽiwa zwine ra ḽa
- Hune zwiḽiwa zwo fhambanaho zwa bva hone: mitshelo; miroho; zwa mafhi; ṋama
- U ḽa lwa mutakalo/U ḽa zwavhuḓi
  - Zwiḽiwa zwa mutakalo na zwi si na mutakalo
  - U nanga zwiḽiwa zwavhuḓi na zwo linganaho u ḽiwa
  - U vhulunga zwiḽiwa - zwitete, zwa zwikoṱikoṱini, zwo omiswaho (kusuliwaho), zwo xwatudzwaho

Maḓuvha a Vhurereli na maṅwe o khetheaho - Awara 2

THEMO YA 4 GIREIDI YA 1		
Nḓivho thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (Awara 2 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzwa kha zwishumiswa zwo tiwaho kha Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Zwifanyiso zwa mimapa zwi re na zwiṱori • Zwifanyiso zwa mahaya • Tsumbo dza zwishumiswa zwa u fhaṱa zwo fhambanaho • Zwifanyiso zwa ṅwedzi

- U ita nyito dza misi yoṱhe na nyito dza mitambo ya musi vhagudi vho vhofholowa ya ngomu nḓuni na nnḓa sa zwe zwa sumbedzwa kha Khethekanyo ya 2
- U dzulela u dzudzanya tshati ya mutsho ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe
- Ndovhololo, u linga na u ṋea muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga yoṱhe (tshifhinga tsho avhelwaho tshi a zwi tendela)
- Maḓuvha a Vhurereli na maṅwe o khetheaho ane a pembelelwa nga tshitshavha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho: Mahaya - Awara 4

- Tshaka dza mahaya - hu tshi katelwa fulethe, dzinnḓu, mikhukhu, nnḓu dza sialala
- Mahaya ane a tea nyimele ya mutsho muṅwe na muṅwe
- Zwine mahaya o fhambanaho a vha o itwa ngazwo - zwi katela zwitanda zwi ngaho maboḓelo , daka, zwidina, mazennge, matombo, mabogisi, puḽasiṱiki.

Ṱhoho: Zwifanyiso zwa mapa - Awara 4

- U wana fhethu na zwithu kha tshifanyiso tsha mapa
- U wana nḓila u bva huṅwe fhethu u tshi ya huṅwe (u shumisa maipfi a no nga sa: tshimbila nga, nga nṱha, nga fhasi, nṱha, fhasi)
- U wana uri ndi ngafhi kha tshifanyiso tsha mapa he zwiwo zwa bvelela hone kha tshiṱori

Dzhielani nzhele: Tshifanyiso tsha mapa ndi nyolo ya u sumbedza hune zwithu zwa vha hone. Mapa ya zwifanyiso i bveledzisa zwikili zwa ḓivhashango kha u wana fhethu, vhukule na tshikhala.

Ṱhoho: Maḓi - Awara 4

- Mishumo ya maḓi - hayani na tshikoloni
- Nḓila dzine maḓi a tambisea ngayo
- Nḓila dza u vhulunga maḓi
- Maḓi a u nwa o tsireledzeaho na a so ngo tsireledzeaho
- U vhulunga maḓi o kunaho

Ṱhoho: Lutombo nga madekwana - Awara 4

- U bva kha masiari u ya vhusiku
- Zwine makoleni nga madekwana ha vhonalisa zwone
- Ṅwedzi
  - Zwine ṅwedzi wa vhonalisa zwone
  - Tshifhinga tshine ra nga kona u vhona ṅwedzi
  - Nḓila ine ṅwedzi wa shandukisa tshivhumbeo ngayo
- Ṋaledzi
  - Ṋaledzi dzi fhisa sa ḓuvha (ḓuvha ndi ṋaledzi)

Dzhielani nzhele: Zwi a konadzea u vhona ṅwedzi nga masiari. U katela u vhona na nyito dza u ola.

Maḓuvha a vhurereli na o khetheaho - Awara 2

u Khwaṱhisedza ṱhoho na u linga - Awara 2

THEMO YA 1 GIREIDI YA 1		
Vhutsila ha u Ita	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** • Zwishumiswa zwa zwilidzo, hu tshi katelwa zwo tou wanalaho na zwo tou itwaho • Zwishumiswa zwa muungo zwi re na muzika munzhi wo teaho • U pennda nga mivhala ya tsiko, mutshena na mutswu, ennge dza mivhala, dzibulatsho na mabammbiri a saizi dzo fhambanaho • Penisela dza 2B, khirayoni dza mapfura, mivhala yo haluluwaho ya ole, tshoko dza mivhala • Guḽuu na zwithu zwine zwa shumiswa u ḓodza guḽuu • Zwiteńwa zwa u ganḓisa: Zwivhumbeo zwa dzhomeṱiri zwi wanalaho kha mabogisi a zwishumiswa zwo tou vusuludzwaho, nz.

Magudiswa a tevhelaho a tea u shumiwa a fhela kha themo ya 1. U nanga ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dzo teaho uri ni kone u ṋekedza fhethuvhupo ha Vhutsila ha u Ita na Vhutsila ha u Vhona.

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Mitambo na zwikili zwa vhusiki

- U dudedza zwipiḓa zwa muvhili sa, ‘u lidza piano’, ‘u ṱamba muvhili’, ‘u zuza maḓi’, nz.
- Vhupo ho tsireledzeaho: u wana vhuimo hau na u kovhekana tshikhala hu si na u kuḓana
- U tshimbidza muvhili nga u sudzuluwa: u tshimbila, u tamba khadi na u gidima u tshi ya phanḓa na murahu
- Hu si na musudzuluwo: u khotha magona, shaḓa na u ita thitendeledzi nga zwiendanongo
- U dudedza ipfi: nḓowe-nḓowe dza u fema na mitambo ya vhusiki sa u dzima makhanḓela, nz.
- U ḓivha muvhili nga u tandula tshikhala na sia sa, fhasi, murahu, nṱha, u shumisa mivhili kana zwikhakhisi
- U ima kha mutevhetsindo hu tshi tevhelwa tshanduko ya luvhilo, hu tshi vhandiwa zwanḓa kana u tshimbila nga tshifhinga tsha luimbo, sa musi u tshi tshimbila nga nṋa-nṋa, u fhufha nga mbili-mbili
- U xuxwa na u netulusa muvhili: tsumbo, ‘u ṋokisa khanḓela’, ‘u xisa baḽoni’.

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedza

- U sedzulusa tshivhumbeo na tshileme nga nyito ya maipfi na musudzuluwo sa, zwo kombamaho, tsekene, vuleaho, kulenyana, u kokodza bogisi ḽi lemelaho, nz
- U imba nyimbo dza mvelele hu tshi shumiswa u tshimbidza muvhili nga nḓila yo teaho na nyedziselo
- U shumisa zwileluwaho zwi re hone zwi tshi katela na tshenzhemo yo ḓoweleaho muṱani wa haṋu na tshitshavhani sa, ‘vhuṱambo ha mabebo’, ‘mitambo’, nz.
- U tamba ḽitambwa: u vhumba zwiṱori zwa mitaladzi i si gathi, zwo ḓitika nga bogisi ḽi re na zwithu zwi takadzaho - hu nangiwa tshithu tsha humbulelwa sa tshi tshilaho

Vhutsila ha u Vhona

U sika nga 2D

- U ola zwifanyiso zwa ene muṋe a tshi shumisa zwishumiswa zwo fhambanaho, zwa khirayoni dza mapfura o dziaho na tshoko
- U ola na u pennda zwifanyiso zwi mu takadzaho e na vhaṅwe
- U pennda tshifanyiso tsha ene muṋe a tshi dzhenisela - maṱo, nḓevhe, ningo na mulomo; u ita nyambedzano nga ha mbonalo ya zwi re kha ṱhoho, tshivhumbeo, muvhala na mutalo
- U ganḓisa phetheni nga gwindi ḽa ennge ḽo denyefhadzwaho

Usika nga 3D (u fhaṱa)

U fhaṱa bogisi hu tshi shumiswa zwishumiswa zwo tou vusuludzwaho, hu tshi ombedzelwa zwivhumbeo zwa dzhomeṱiri, hu itwe nyambedzano nga ha zwivhumbeo

THEMO YA 2 GIREIDI YA 1		
Vhitsila ha Vhusiki	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu sedzwe zwishumiswa zwa tshitandadi zwo telwaho Zwikili zwa Vhutshilo zwo dodombedzwaho kha khethekanyo ya 2 na zwishumiswa zwa Themo ya 1

Magudiswa a tevhelaho a tea u katelwa kha themo 2. Nangani ṱhoho dzo teaho Zwikili zwa Vhutshilo kha themo u itela u ṋekedza nyimele ya Vhutsila ha u Ita na ngudo dza Vhutsila ha u Vhona

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Mitambo na zwikili zwa vhusiki

- U dudedza muvhili: u monisa tshanḓa na mulenzhe, u ita zwivhumbeo nga muvhili sa, zwihulu na zwiṱuku, zwo ṱanḓavhuwaho na zwo sekenaho
- Mutambo wa u firiza ho sedza kha ndaulo,u livha ha maṱo na u shumisa tshikhala
- Musudzuluwo: u thamuwa, u fhufha na u gada vha tshi ya phanḓa na matungo
- U sudzuluwa ha u mona: u somba, u dzungudza tshanḓa na u kotamela thungo dzo fhambanaho
- U ṱoḓulusa mathomo, vhukati na magumo a luimbo, zwiṱori na u sudzuluwa
- U edzisela u sudzuluwa, mutevhetsindo na phetheni dza u sudzuluwa dzi no nga u tevhedza murangaphanḓa, u tshimbila, u fhufha nzambo na u vhanda zwanḓa
- U khethulula zwipiḓa zwa muvhili nga musudzuluwo u no nga u sumba na u onyolosa mulenzhe, nz.
- Nyonyoloso ya ipfi i no nga mutevhetsindo, u somba lulimi na u imba nyimbo ho sedzwa na u bvisela khgala nga nyonyoloso ya ipfi
- U xuxwa na u netulusa muvhili: mitambo i no nga, ‘u luludzela ṅwana,’ ‘dembetete’, nz.

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedza

- U edzisela nga u tamba (u dzhenisa milenzhe kha zwienda zwa muṅwe muthu)
- U bveledza mafhungo mapfufhi a mufhindulano sa, nyambedzano vhukati ha ṋdou na mbevha
- Misudzuluwo yo teaho mishumo kha nzulele dzo fhambanaho, tsumbo: nga tshifhinga tsha zwiḽiwa, kiḽasini, bisini
- U imba nyimbo hu tshi shumiswa mafhambanyi a no nga sa, u ṱavhanya na u ongolowa

Vhutsila ha u Vhona - Awara dza 10

U sika kha 2D

- U pennda nga minwe kana bulatsho: u amba nga ha u ṱanganyisa mivhala ya tsiko u itela u bveledza muvhala wo tou bveledzwaho
- U ita muolo wa vhone vhaṋe na miraḓo ya muṱa vha tshi shelamulenzhe kha nyito, u haseledza nga ha mutaladzi na tshivhumbeo
- U ita muolo na u pennda vhone vhaṋe vhe kha nyito, u ṱuṱuwedza u limuwa muvhili u kha nyito, u ṋea madzina na u haseledza nga ha zwipiḓa zwa muvhili zwi shumesaho

U sika kha 3D

- U vhumba zwivhumbeo nga vumba/vumba ḽa u tamba, u ṱuṱuwedza u shumiswa ha zwishumiswa zwo teaho
- U fhaṱa dzinnḓu/zwifhaṱo zwa muhumbulo hu tshi shumiswa mabogisi o tou vusuludzwaho na zwiṅwe zwishumiswa. U ṱuṱuwedza kushumisele kwa vhuḓi kwa guḽuu na zwine zwa shumiswa kha u ḓodza guḽuu

THEMO YA 3 GIREIDI YA 1		
Vhutsila ha Vhusiki	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu sedzwe zwishumiswa zwo telwaho Zwikili zwa Vhutshilo zwo dodombedzwaho kha khethekanyo ya 2

Magudiswa a tevhelaho a tea u katelwa kha themo 3. U nanga ṱhoho dzo teaho Zwikili zwa Vhutshilo kha themo ya 3 u itela u ṋekedza nyimele kha ngundo dza Vhutsila ha u Ita na Vhutsila ha u Vhona

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Zwikili na mitambo zwa vhusiki

- U dudedza muvhili: tsumbo, u sumbedzela nga ningo, nga lukuḓavhavha na nga gona
- U ṱanganya musudzuluwo wa muvhili na hu si na musudzuluwo wa muvhili sa, u gidima-gidima wa khona, u gidimela phanḓa, u hwetekana, u tatamuwela nṱha
- U maima vha tshi sumbedza vhuḓipfi vhune ha vhonala sa, u ḽa zwiḽiwa zwine vha zwi takalelesa, u putulula tshifhiwa
- Mitambo ine yo livha kha mbalo na luambo sa, nyimbo dzi no amba nga ha mbalo na mutevhetsindo, u ita zwivhumbeo zwa maḽeḓere nga u sudzuluwa ha muvhili
- Zwikili zwa u thetshelesa nga kha mitambo ya muzika vha tshi shumisa luvhilo lwa muzika lwo fhambanaho, khalo, kushandukele, tshifhinga
- U xuxwa na u netulusa muvhili: vha tshi shumisa zwifanyiso zwa muhumbulo kana maipfi a no nga, ‘hwetekanani nga u ongolowa’ na ‘aluwani nga u ongolowa’

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedza

- U nanga na u ita mafhungo nga u sudzulusa muvhili nga iwe muṋe u itela u ṱalutshedza thero kha mathomo na mugumo
- U vhanda luraru kana luṋa nga mutevhetsindo u no fana. U tevhedza muzika luraru kana luṋa.
- U edzisela ḓirama ya nzulele i no tendisea ho livhiswa kha sa, tshirendo, luimbo kana tshiṱori zwa Afurika Tshipembe vha tshi thusiwa nga mudededzi

Vhutsila ha u Vhona - Awara dza 10

U sika kha 2D

- U pennda na u ola zwivhumbeo zwa vhukuma kana zwa khumbulelwa, u tuṱuwedza u limuwa mutalo na tshivhumbeo, na zwi dododmbedzwa zwo engedzedzwaho, u buletshedza/ṱalusa zwifanyiso zwa vhuṋe
- U ita muolo na u ḓiola iwe muṋe hu tshi shumiswa tshakha dzo fhambanaho dza zwiendedzi, u ṱuṱuwedza u limuwa ha mutalo na tshivhumbeo na muvhala na u fhambana (tsumbo: khulwane/ṱhukhu, ndapfu/pfufhi)

U sika kha 3D (u fhaṱa)

- U ita zwivhumbeo/mimodele ya zwithu zwa khumbulelwa vha tshi shumisa vumba, vumba ḽa u tambisa kana zwithu zwine zwa nga vusuludzwa; u ombedzela kushumisele kwo teaho kwa zwishumiswa na u limuwa tshikhala.

THEMO YA 4 GIREIDI YA 1		
Vhutsila	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu sedzwe zwishumiswa zwo telwaho Zwikili zwa Vhutshilo zwo dodombedzwaho kha khethekanyo ya 2

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa kha themo ya 4. U nanga ṱhoho dzo teaho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo u itela u fha nyimele kha Vhutsila ha u Ita na ngudo ya Vhutsila ha u Vhona

Vhutsila ha u Ita - Awara 10

Zwikili na mitambo zwa vhusiki

- U dudedza muvhili: u shumisa vhuimo ho fhambanaho vhu no nga: u ka maapula, fhasi: u swenda na vhuimo ha vhukati, u tumba
- U sudzuluwa ha muvhili: u thamuwa, u fhufha, u gada, u gidima na u tamba khadi na khonani hu tshi tshintshwa masia
- U sa sudzuluwa: u peta zwaṋda, u dzungudza tshaṋda na u kotamela thungo dzo fhambanaho na u fhufha.
- U tamba mutambo wa u vhanda zwaṋda na khonani vho sedza kha zwine zwa tea u bveledzwa na Nyaṋdano ya miraḍo ya muvhili
- U thetshelesa muzika na u ṱalutshedza uri muthu u ḓi pfa nga nḓila-ḓe musi a tshi shumisa maipfi a no nga u takala, u sinyuwa, nz
- U xuxwa na u netulusa muvhili: ‘u ḓipfa sa muthenga na fhufha wo papamala muyani’, nz.

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedzela

- U imela zwivhumbeo na mihumbulo kha u sudzuluwa ha muvhili na muungo u no nga: u ita mutshini, ḓaka ḽa manditi, ambulentse, nga muthihi na nga tshigwada
- U tamba kiḽasini hu katelwa nyimbo /zwirendo/zwiṱori zwa Afurika Tshipembe kha musudzuluwo wa muvhili na u edzisela

Vhutsila ha u Vhona - Awara 10

U sika kha 2D

- U ola kana u pennda nga nḓila i elanaho na ṱhoho ya themo. U tou fombe kha nyito ya muvhili, mutalo, tshivhumbeo na muvhala

U sika kha 3D (U fhaṱa)

- U ita modele wa nyito dza ene muṋe kha vhupo hawe a tshi shumisa vumba/vumba ḽa u tambisa; U tuṱuwedza nḓivho ya vhone vhaṋe, kushumisele kwone kwa zwishumiswa na dzhiela nzhele tshikhala tshine tsha shumiswa

THEMO YA 1 GIREIDI YA 1		
Pfunzo ya nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelelwaho kha Themo ya 1** Masaga a ṋawa na dzibola Zwa u swaya ngazwo, zwitanda zwi ngaho maboḓelo , malabi, dziriboni Mutsedu wo yo ṅwalwaho fhasi ho linganelaho

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe kha themo 1. U nanga ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo u ṋea nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo i nga katelwa-vho. U ita uri hu vhe na nyito dza vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- U tinya na u tshimbila nga masia o fhambanaho
- Mitambo ya u tinya u mona zwitanda zwi ngaho maboḓelo hu tshi tshintshiwa sia
- U shumisa zwipfi: u sedza – tshithithisi nḓilani
- U shumisa zwipfi: u pfa – u thetshelesa ndaela ngeno u tshi khou tshimbila-tshimbila

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- U kungulusela bola khulwane kha khonani
- U fhirisa bola u bva kha muraḓo wa tshigwada u ya kha muṅwe
- U posa na u gavha bola khulwane

Mutevhetsindo

- Mutsedu
- U tamba khadi
- U imba zwidade ngeno hu tshi khou i twa nyito ya muvhili

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- U posa na u gavha zwisagana zwa ṋawa
- Dzhangili dzhimu – u dembelela a tshi farela nga zwanḓa
- Dzhangili dzhimu – u namela ḽeri

U linganyisa

- Mitambo ya u tinya u mona zwitanda zwi ngaho maboḓelo hu tshi tshintshiwa sia.
- U topola nḓila dzo fhambanaho dza u buḓa bimu ḽa u linganyisa
- Dzhangili dzhimu – u kona u tshimbila u sa wi fhethu ho linganelaho fhasi

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- U shumisa zwipfi: vhukoni ha u pfa vhuimo na musudzuluwo wa muvhili – u tshimbidza muvhili nga u tinya zwithithisi zwo fhambanaho
- U gidima kha masia o fhambanaho hu si na u kuḓa vhaṅwe nga u shumisa tshikhala tshi re hone
- Zwivhumbeo zwo fhambanaho: tshitendeledzi
- U fhufha nga nṱha na u tshimbila nga fhasi ha zwithithisi, u kokovha, u namela, u fhufha, n.z.
- U swenda kha dzhangili dzhimu na u songolowa na fureme hu u shumisa zwipiḓa zwo fhambanaho zwa muvhili

Mutalokati wa muvhili

- Nyito nga u shumisa lurumbu lune a si lu shumisese

Mitambo

- U tamba mitambo i funeswaho yo nangiwaho nga vhagudi
- Mitambo ya musudzuluwo - Khontseputi ya saizi, vhukule, tshikhala na vhunzhi ho katelwaho

THEMO YA 2 GIREIDI YA 1		
Pfunzo ya nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelelwaho zwa Themo ya 2** Dzibola, zwifaredzi, zwitanda zwi ngaho maboḓelo , huḽahupu, dzhangili dzhimu na zwishumiswa zwi fanaho nazwo

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe kha Themo 1. U nanga ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo u ṋea nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo i nga katelwa-vho. U ita uri hu vhe na nyito dza vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- Miraḓo ya muvhili: u imba nyimbo kana u renda zwidade musi hu tshi kwamiwa miraḓo ya muvhili yo fhambanaho sa u kwama magona, zwikunwe, ningo, ṱhoho, nḓevhe na nz.
- Mitambo – 'Takalani a ri' – Hu tshi sudzuluswa miraḓo ya muvhili yo fhambanaho.

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- Zwikili zwa bola – u fhirisa bola u mona na tshidanga, u fhirisa nga nṱha ha ṱhoho, nga fhasi ha milenzhe musi ho imiwa nga muduba wo tou tswititi; u posa bola kha khonani; u bambisa na u gavha bola na khonani.
- U rwa baḽoni ḽi muyani.

Mutevhetsindo

- U fhufha na u thamuwa
- U fhufhela nṱha na fhasi; u fhufhela phanḓa, murahu na matungo
- Mitambo ya u tambisa minwe – u ita muungo nga minwe

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- U shumisana ha ḽiṱo-tshanḓa-mulenzhe – u ḓirivhula bola u mona na zwitanda zwi ngaho maboḓelo zwi ngaho maboḓelo na u rahela bola vhukati ha zwitanda zwi ngaho maboḓelo
- U sukumedza baḽoni – u sukumedza baḽoni hu tshi ṱoḓiwa u kora kha mapala.

U linganyisa

- U tshimbila kha thambo kana kha mutalo wo talwaho fhasi.
- U linganyisa kha bulanga ḽi kha vhuimo ha fhasi.
- U linganyisa kha tshidulo.

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- U fhedzisa zwithithisi hu tshi shumiswa dzhangili dzhimu kana zwiṅwe zwishumiswa zwi ngaho zwenezwo.

Mutalokati wa muvhili

- U vhumbulutshela lurumbu kha masia oṱhe, u vhumbulutshela phanḓa na murahu
- U posa na u gavha bege ya ṋawa nga tshanḓa tshi sa shumiseswi
- U ḓitika nga mulenzhe u sa shumiseswi

Mitambo

- Mitambo ya sialala yo nangiwaho nga vhagudi

THEMO YA 3 GIREIDI YA 1		
Pfunzo ya nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho zwa Themo ya 3** Zwikhafu/ vhulapfu ha malabi Bola dza milenzhe na mapala a u korela Mathaela a kale a goloi

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe kha Themo 1. U nanga ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo u ṋea nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo i nga katelwa-vho. U ita uri hu vhe na nyito dza vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- U sudzuluwa – u fhufha, u ṋamela na u swenda
- U tshimbila nga tsha murahu nga zwirethe; u tshimbila nga tsha murahu nga zwikhunwe
- U tshimbilela phanḓa hu tshi pfukiwa mulenzhe u dzulelaho u shuma
- U tevhedza ndaela dza u tshimbila nga u ongolowa na u ṱavhanya

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- Vhagudi vha thusa u vhea zwithithisi na u sudzuluwa khazwo nga nḓila yo tsireledzeaho - u namela nṱha ha, u namela nga nṱha ha, u swenda, u ṋembelela kha matanda kana matzimbi na u linganyisa.

Mutevhetsindo

- U tamba khadi, u woṱhe, nga zwigwada zwa vhathu vhararu, vhavhili vha tshi rwa khadi muthihi a tshi khou fhufha, vha tshi sielisana.

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- Nyanḓano ya tshanḓa na iṱo - u posa bola ya thenisi muyani vha gavha, u i bammbisa fhasi, u i fhirisela kha khonani
- U fhufha nga nṱha ha bola i no khou bammba.

U linganyisa

- U ḓitika nga mathaela a goloi o ladziwa kana u tou imiswaho
- U tamba mitambo hu tshi shumiswa masaga a ṋawa u itela u ḓitika nga miraḓo yo fhambanaho ya muvhili, tsumbo, ‘Takalani u ri’ u tika saga ḽa ṋawa kha shaḓa, nz.

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- U swenda nga vhukati ha mathaela o vhewaho nga muduba

Mutalokati wa muvhili

- Mutseḓu hu tshi shumiswa mulenzhe u songo ḓoweleaho u shumiswa
- U gidima na u tamba khadi/labi ḽilapfu/riboni hu tshi shumiswa tshanḓa tshi songo ḓoweleaho u shumiswa

Mitambo

- U tamba mudzumbamo
- Ntsa na vhazwimi

THEMO YA 4 GIREIDI YA 1		
Pfunzo ya nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelelwaho zwa Themo ya 4** Khadi, malabi malapfu na zwiṅwe. Bola dza mielo yo fhambanaho

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe kha themo 1. U nanga ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo u ṋea nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo i nga katelwa-vho. U ita uri hu vhe na nyito dza vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- U tshimbila, u gidima na u fhufha hu tshi shumiswa zwiga u shandula u bva kha u tshimbila u ya kha u gidima kana kha u fhufha.
- Hu si na musudzuluwo: u dzunguluwa - nḓila dzo fhambanaho dza tshandzunguluwe, u dzunguluwa u woṱhe na musi u na khonani.

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- U vhumba tshitendeledzi - mitambo i ngaho, 'Irwani bola'

Mutevhetsindo

- Mitambo hu tshi shumiswa khadi - khadi (vhagudi vhavhili vha tamba khadi wa vhuraru a tshi fhufha ngeno vhaṅwe vha tshi khou imba zwidade)
- U tevhedza ndaela hu tshi shumiswa murumba (ngoma) u shandula mutsindo

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- Bola ya zwanḓa hu tshi shumiswa bola khulwane
- U shumisana ha mulenzhe na ḽiṱo, u lumelisana nga u kwamana milenzhe

U linganyisa

- U tshimbila kha thambo - hu tshi iwa murahu, phanḓa na matungo hu na u buḓa kana u sa buḓekanya milenzhe
- U tshimbila kha thambo zwanḓa zwi nṱha ha ṱhoho, zwanḓa zwi muṱanani, zwanḓa zwi khunduni
- U ima nga zwikunwe, u tshimbila sa tshiḓula, u tshimbila nga zwikunwe, u tshimbila nga zwirethe nga u ongolowa.

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- U tamba mitambo sa zwimange zwi vhukati ha maivha fhethu ho tangelezwaho
- Zwivhumbeo zwa muthu - u bva kha zwivhumbeo zwa nomboro 1, 2, 3 kana maḽeḓere A, B ,C, nz. nga ngeḓane dzo itwaho nga zwivhumbeo zwa vhathu.

Mutalokati wa muvhili

- **U ima fhethu huthihi wa rembulu**tshela kha tshaula na kha tsha monde
- U rahela bola kha tsho livhiswaho hu tshi shumiswa mulenzhe wa tshamonde na tshauḽa, u posa bola kha hupu nga tshanḓa tsha monde/tsha uḽa.

Mitambo

- U tamba mitambo ya u fara sa, zwimange vhukati ha maivha
- Mbambe dza u tshimbila - u tshimbila nga zwikunwe, u tshimbila nga zwirethe, u tshimbila nga khando ya mulenzhe
- Mutambo wa mugidimo wa u ṋekedzana zwitanda

GIREIDI YA 2

THEMO YA 1 GIREIDI YA 2		
Nḓivho thangeli na Mutakalo wa vhuṉe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (awara 2 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzwa kha zwishumiswa zwo tiwaho kha Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Tsumbo ya zwithu zwi thusaho vhathu – sa, mangilasi a u vhala, fureme dza u tshimbila, mmbwa dza u dededza, thusedzi dza u pfa • Tshishumiswa tsha u sumbedza nḓila i leluwaho ya u kunakisa maḓi

- Hu itwe nyito dza misi yoṱhe na mitambo ya musi vhagudi vho vhofholowa ya ngomu nḓuni na ya nnḓa sa zwe zwa sumbedzwa kha Khethekanyo ya 2
- U shumisa khaḽenda ya kiḽasini u ita nyambedzano ya ḓuvha na ṅwedzi ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe ṅwaha woṱhe
- Ndovhololo, u linga na u ṉea muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga tshoṱhe (tshifhinga tsho avhelwaho tshi a tendela izwi)
- Maḓuvha a Vhurereli na maṅwe o khetheaho ane a pembelelwaho nga tshitshavha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho: Zwine ra zwi ṱoḓa uri ri tshile - Awara 4

- Tshaka dza zwiḽiwa – u itela nyaluwo, maanḓa, mutakalo
- Maḓi – ndi ngani ri tshi ṱoḓa maḓi, zwiko zwa maḓi
- Mufhe – mufhe wo kunaho
- Masana – u katela na tsireledzo kha ḓuvha

Dzhielani nzhele: A hu tou vha na ṱhoḓea dza u katela na mutevheṱhaḓu wa maḓi nga hetshi tshifhinga

Ṱhoho: Nṉe na vhaṅwe - Awara 4

- Khonani – vhuḓi ha khonani dzavhuḓi
- Vhathu tshikoloni na hayani – ho katela u kovhekana, u thusana, u sumbedza ṱhonifho u shumana na khuḓano nga nḓila yavhuḓi – ho katelwa na vhuḓifululufheli na u ḓiita mboho

Ṱhoho: Muṅwe na muṅwe ndi wa ndeme - Awara dza 6

- Vhathu vha a fana, vhaṅwe a vha fani
- Zwithu zwi thusaho vhathu – sa mangilasi a u vhala, fereme dza u tshimbila ngadzo, mmbwa dza u dededza, thusedzi dza u pfa
- U londa vhathu vha re na vhuholefhali
- Ndi nga vha muhali

Ṱhoho: U tshila u na mutakalo - Awara 4

- U tsireledza zwiḽiwa zwine ra ḽa – ho katelwa na tsireledzo kha thunzi, na u dzula wo rothodza zwiḽiwa
- Nḓila dzo leluwaho dza u kunakisa maḓi
- Zwithu zwine zwa ri vhaisa – u daha, zwikambi, zwidzidzivhadzi
- Mikhwa yavhuḓi – sa nyonyoloso misi yoṱhe, u fhungudza tshifhinga tsha theḽevishini

Maḓuvha a Vhurereli na maḓuvha o khetheaho - Awara 2

THEMO YA 2 GIREDI 2		
Nḓivho thangeli na Mutakalo wa vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (awara 2 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzwa kha zwishumiswa zwo tiwaho kha Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Tsumbo dza zwiambaro zwa khalaṅwaha dzo fhambanaho • Zwifanyiso na bugu dza mafhungo

- Hu itwe nyito dza misi yoṱhe na mitambo ya musi vhagudi vho vhofholowa ya ngomu nḓuni na ya nnḓa sa zwe zwa sumbedzwa kha Khethekanyo ya 2
- U shumisa khaḽenda ya kiḽasini u ita nyambedzano ya ḓuvha na ṅwedzi ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe ṅwaha woṱhe
- Ndovhololo, u linga na u ṋea muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga tshoṱhe (tshifhinga tsho avhelwaho tshi a tendela izwi)
- Maḓuvha a Vhurereli na maṅwe o khetheaho ane a pembelelwaho nga tshitshavha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho: Khalaṅwaha - Awara dza 6

- Khalaṅwaha nṋa
- Khalaṅwaha dzi ri kwama hani – zwiambaro, zwiḽiwa, nyito
- Nḓila ine khalaṅwaha dza kwama zwithu zwi no aluwa ngaho – u zwala, u aluwa na u kaṋa
- Nḓila ine khalaṅwaha dza kwama ngaho zwipuka – ho katelwa vhulimi sa, u gera nngu, u dipisa zwifuwo, zwinoni, sa mupfuluwo na u fhaṱa zwiṱaha

Ṱhoho: Zwipuka - Awara 4

- Zwipuka zwo fuiwaho
- Tshakha
- Mishumo yazwo – sa, zwiḽiwa na zwiambaro
- Phukha dza ḓaka
- Tshakha
- U ḓidzumba

Ṱhoho: Phukha na zwikhokhonono zwi dzulaho maḓini - Awara 4

- Maḓi a songo tshikafhadziwaho
- Mulambo – sa, khovhe, ngwena
- Mativha na madamu – sa, zwiḓula, goṅoṅo
- Maḓi a muṋo
- Lwanzhe – sa, shaka, ḓambatshekwa
- Zwitivha zwa matomboni – sa, khovhe ya tshivhumbeo tsha naledzi, ḓambatshekwa

Ṱhoho: Mahaya a zwipuka - Awara 4

- Zwipuka na zwikhokhonono zwine zwa ḓiitela mahaya – sa, zwiṋoni, dziṅwe ṋotshi, masunzi
- Zwipuka na zwikhokhonono zwine zwa ḓiwanela mahaya – sa, mapfeṋe, ṋowa, luṱurwa
- Zwipuka na zwikhokhonono zwine zwa hwala mahaya azwo – sa, khumba, tshibode

Maḓuvha a Vhurereli na maḓuvha o khetheaho - awara 3

THEMO YA 3 GIREIDI YA 2		
Nḓivho thangeli na Mutakalo wa vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (awara 2 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzwa kha zwishumiswa zwo tiwaho kha Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Tsumbo dza tshaka dza mavu o fhambanaho • Zwifanyiso na bugu dza mafhungo • Tswayo dza badani • Miraḓo ya tshitshavha ine ya thusa vhathu

- Hu itwe nyito dza misi yoṱhe na mitambo ya musi vhagudi vho vhofholowa ya ngomu nḓuni na ya nnḓa sa zwe zwa sumbedzwa kha Khethekanyo ya 2
- U shumisa khaḽenda ya kiḽasini u ita nyambedzano ya ḓuvha na ṅwedzi ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe ṅwaha woṱhe
- Ndovhololo, u linga na u ṋea muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga tshoṱhe (tshifhinga tsho avhelwaho tshi a tendela izwi)
- Maḓuvha a Vhurereli na maṅwe o khetheaho ane a pembelelwaho nga tshitshavha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho: Mavu - Awara 4

- Mavu o fhambanaho – mivhala na mahwasele
- Zwikhokhonono zwi dzulaho mavuni – sa, vhusuḓu, pfuko
- Mavu o teaho kha u aluwa ha zwimela: ndeme ya u ṱavha miroho

Ṱhoho: Zwiendedzi - Awara 6

- Zwiendedzi ndi mini
- Zwiendedzi zwa badani
- Zwiendedzi zwa tshiporoni
- Zwiendedzi zwa muyani
- Zwiendedzi zwa maḓini
- Mishumo ya zwiendedzi zwo fhambanaho

Ṱhoho:Tsiragondo - Awara 4

- Milayo ya tsiragondo
  - Vhaendanganayo
  - Vhareili vha dzibaisigila
  - Vhanameli
- Tswayo dza badani dza vhaendangaṋayo na vhareili vha dzibaisigila
- Vhalanga vhuendi ha vhana vha tshikolo
- Nḓila ine vhalanga vhuendi vha ri thusa ngayo

Ṱhoho: Vhathu vhane vha ri thusa - Awara 4

- Vhadzulapo vhane vha ri thusa tshitshavhani tshashu – sa, manese a kiḽiniki, vhadededzi vha ṱhogomelaho, vha shumeli vha ḽaiburari
- Nḓila ine vhathu vho fhambanaho vha nthusa ngayo
- Nḓila ine nda humbela ngayo mafhungo na thuso
  - Mikhwa ya vhuḓi
- Nḓila ine nda humbela thuso ya shishi
  - Ane nda nga mu kwama
  - Ndi afhio mafhungo ane a nga ṋewa

Dzhielani nzhele: U ramba muṅwe ane a shumela tshitshavha uri a ḓe a dalele tshikolo

Maḓuvha a Vhurereli na maḓuvha o khetheaho - Awara 2

THEMO YA 4 GIREIDI YA 2		
Nḓivho thangeli na Mutakalo wa vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 20** (awara 2 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzwa kha zwishumiswa zwo tiwaho kha Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Mapa wa luvhondoni wa Afrika Tshipembe wo khethekanywaho nga mavunḓu • Fulaga ya AfrikaTshipembe • Tsumbo dzo fhambanaho dza zwishumiswa zwa vhudavhidzani • Zwifanyiso na zwithu nga ha vhuṱambo ha vhurereli • Zwinepe na bugu dza mafhungo

- Hu itwe nyito dza misi yoṱhe na mitambo ya musi vhagudi vho vhofholowa ya ngomu nḓuni na ya nnḓa sa zwe zwa sumbedzwa kha Khethekanyo ya 2
- U shumisa khaḽenda ya kiḽasini u ita nyambedzano ya ḓuvha na ṅwedzi ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe ṅwaha woṱhe
- Ndovhololo, u linga na u ṋea muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga tshoṱhe (tshifhinga tsho avhelwaho tshi a tendela izwi)
- Maḓuvha a Vhurereli na maṅwe o khetheaho ane a pembelelwaho nga tshitshavha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi bvelela kha themo (Awara mbili nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho: Shango ḽashu - Awara dza 4

- Mapa wa Afrika Tshipembe
- Dzina na fhethu hune vunḓu ḽa hashu ḽa wanala hone
- Fhethu hune ra dzula hone
- Fuḽaga ya Afrika Tshipembe - ho katelwa na u ṱalukanya fuḽaga na fhethu hune ra nga i vhona hone i tshi khou fhefheḓa
- Luimbo lwa lushaka lwa Afrika Tshipembe – u thetshelesa na u imba

Dzhielani nzhele: Luimbo lwa lushaka lu nga ḓi gudwa themo yoṱhe. Kha hu katelwe na vhana vha bvaho kha maṅwe mashango na fuḽaga dzavho dzi dzheniswe hune zwa konadzea.

Ṱhoho: Nḓila dzine ra davhidzana ngadzo - Awara dza 6

- U amba – ho katela na u ṱalutshedza, nyambedzano, vhurendi na luimbo
- U ṅwala – ho katela u ṅwala vhurifhi kana garaṱa na u dzi posa
- U vhala – ho katela ndaela na khunguwedzo
- U thetshelesa – ho katela radio na zwiṱori
- U sedza – ho katelwa u vhala meme dza mulomo, tswayo na u amba nga zwipiḓa zwa muvhili

Ṱhoho: Vhutshilo ha vhusiku - Awara dza 6

- Zwithu zwine nda ita vhusiku – u ḓilugesela u eḓela, u vhala na u anetshela zwiṱori, u eḓela na u ḽora
- Vhathu vhane vha shuma vhusiku – sa, vhaofisiri vha vhulindi, madokotela, vhatshimbidza mabufho, vhareili vha maṱiraka
- Zwipuka zwa vhusiku – sa, magwitha, mbila, nungu, nngwe, phunguhwe

Maḓuvha a Vhurereli na maḓuvha o khetheaho - Awara dza 2

Ndovhololo/u vhina ṱhoho na u linga- Awara dza 2

THEMO YA 1 GIREIDI YA 2		
Vhutsila ha u Ita	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Kha hu sedzwe zwishumiswa zwa tshitandadi zwa Zwikili zwa Vhutshilo zwo dubekanywaho kha khethekanyo ya 2 .

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe kha themo ya 1. U nanga ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo u ṋea nyimele ya ngudo dza nyonyoloso ho fanelaho.

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Mitambo na zwikili zwa vhusiki

- U dudedza muvhili: nyonyoloso ya u fema na u shumisa zwiendanungo zwo fhambanaho sa tshinungo tsha lwayo; u sumba na u tepisa na u monisa tshinungo hu tshi itwa tshidanga n.z.
- U dudedza ipfi: hu tshi shumiswa nyimbo, u imba pfalandoṱhe, zwidade na zwi no monisa lulimi.
- U imba nyimbo mazha (khathihi), nga u sielisana na u vhidzelela na u vhidza u tshi fhindula
- U shumisa muvhili sa tshilidzo nga u tou vhanda: u vhulunga mutsindo hu si na u shumisa miungo yo fhambanaho na u ita muungo nga miṅwe miraḓo ya muvhili.(u lidza matya, u vhanda, u ginḓa)
- Musudzuluwo: u tshimbila, u gidima, u tamba khadi, u thamutshela matungo o fhambanaho nga eṱhe na musi e na khonani
- Hu si na musudzuluwo: u ḓuḓumela, u kwatama, u takuwa nga eṱhe na musi e na khonani
- Nyito dza zwiṱori zwa nyambedzano: u thetshelesa na u fhindula nga ngona kha khonani , sa u vhudzana zwiṱori ni nga vhavhili-vhavhili nga ha ‘zwiḽiwa zwine nda zwi funa’, zwiṱori zwo tou kuvhanganywaho, tshiṱori zwa muungo, n.z
- U xuxwa na u netulusa muvhili: u lala fhasi nga muṱana, u femela ngomu na nnḓa, u sedza mivhala sa tshinyanyuli

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedzela

- U sika mabono maṱuku zwo livhanywa na ṱhoho dzo teaho, ho sedzeswa kha muṱoḓo wa tshiṱori
- U sika vhabvumbedzwa vho teaho: u sumbedza phambano vhukati vhabvumbedza na mihumbulo ya vhabvumbedzwa kha mabono
- Mutevhetsindo wa phetheni hu tshi shumiswa maipfi a ndeme a bvaho kha ṱhoho dzo nangiwaho sa, vhathu vhe mushumoni: vharemi vha khuni, ‘ khe-khe-khe, mulimi,’dzhebu-dzhebu,’ na zwiṅwe.
- U shumisa tsumbo u tandula mutsindo nga nḓila yo teaho na u fhambana sa khe-khe-khe hu a ita phosho na nga u ṱavhanya, ’dzhebu-dzhebu’ hu si na phosho na nga u ongolowa.
- U guda musudzuluwo zwi tshi bva kha mitshino ya Afurika Tshipembe, sa mutshino wa magambutsu na zwiṅwe.

Vhutsila ha u Vhona - Awara dza 10

Sikani kha 2D

- U penda zwifanyiso zwa ene muṋe na zwa vhaṅwe ni tshi khou ita nyito (gidima, fhufha, tshina n.z.) na u haseledza nga ha mivhala ya tsiko na yo tou itwaho, mivhala yo dzikaho zwivhumbeo na mitalo.
- U sika petheni hu tshi shumiswa zwivhumbeo zwa dzhometiri; u haseledza nga ha mutevhetsindo na u dovholola

U sika kha 3D (u fhaṱa)

- U shumisa vumba u ita na u nakisa zwifaredzi, u ita nyambedzano nga ha phetheni, zwivhumbeo zwa dzhometiri, mitalo, u ita nyambedzano nga ha zwine fhasi ha pfalisa zwone , na thekiniki ya maṱanganyele.

THEMO YA 2 GIREIDI YA 2		
Vhutsila ha u Ita	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho.** Kha hu sedzwe zwishumiswa tshitandadi zwa Zwikili zwa Vhutshilo zwo dubekanywaho kha khethekanyo ya 2 .

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe kha themo ya 1. U nanga ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo u ṋea nyimele ya ngudo dza nyonyoloso ho fanelaho.

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Mitambo na zwikili zwa vhusiki

- U dudedza ipfi: u bveledza u amba (meme, lulimi, ṱhaha) nga mitambo ya u humbulela.
- U dudedza muvhili: u fhaṱa musudzuluwo hu tshi shumiswa u amba na tsumba mibvumo sa ‘xwatu!’, ‘tshimbila!’, ‘nṱha!’
- Mitambo ya mutsindo yo livhaho kha zwikili zwa u thetshelesa na u humbula zwo livhanywa na phetheni dza mutsindo.
- U lidza zwilidzo zwi ngaho murumba hu tshi shumisiwa muvhili nga tshifhinga tsha muzika/u imba ha kiḽasini.
- Musudzuluwo wa muvhili: u matsha, u ṱudza, u fhufha, u gada, u rembuluwa e eṱhe na musi e na khonani.
- Hu si na musudzuluwo wa muvhili: u vhumbuluwa, u dembeteta, u tatamuwa e eṱhe na musi e na khonani.
- U xuxwa na u netulusa muvhili: u sumbedza vhuḓipfi na mihumbulo nga musudzuluwo wa muvhili sa, u papamala makoleni, u kumedza n.z.

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedzela

- U ita phetheni ya mutsindo yo ṱangana na u sudzuluwa ha muvhili sa, u vhanda mutsindo wa u gada ha tshiḓonngana, u matsha, u fhufha n.z.
- U imba hu tshi sedzwa u imba nga u tou zhamba na nga vhulenda, nga u ongolowa na nga u ṱavhanya.
- U edzisela ṱhoho dza zwiṱori zwo nanguludzwaho kana zwo ambiwa nga mudededzi, u shuma na khonani ni tshi edzisela kana vha tshi sieleisana vhuimo.
- U shumisa thekiniki dza ḓirama u sedzulusa mihumbulo na vhuḓipfi ha mubvumbedzwa, tsumbo: ḽitambwa ḽo ima, mutambi muṅwe na muṅwe u paliwa kha shaḓa, a humbelwa u amba vhuḓipfi hawe nga itsho tshifhinga n.z.

Vhutsila ha u Vhona - Awara dza 10

U sika kha 2D

- U ola kana u pennda zwifanyiso zwi no tshimbilelana na ṱhoho dza themo, ho sedziwa lu si lwa fomaḽa kha mitalo, khalo, mbonalo, muvhala
- U shumisa zwithu zwo tou vusuludzwaho na pennde yo dziaho u penda u sika ngayo fhasi, u amba nga ha zwivhumbeo zwa dzhomeṱiri na zwi bvaho kha tshithu tshi tshilaho

U sika kha 3D (u fhaṱa)

- U fhaṱa masiki hu tshi shumiswa zwithu zwo tou vusuludzwaho, u haseledza nga ha zwivhumbeo; mbonalo, zwi tshi elana na u kwama, u bveledza zwikili zwa u vhaḓa

THEMO YA 3 GIREIDI YA 2		
Vhutsila ha u Ita	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho.** Kha hu sedzwe zwishumiswa zwa tshitandadi zwa Zwikili zwa Vhutshilo zwo dubekanywaho kha khethekanyo ya 2 .

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe kha themo ya 1. U nanga ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo u ṋea nyimele ya ngudo dza nyonyoloso ho fanelaho.

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Mitambo na zwikili zwa vhusiki

- U dudedza muvhili: masongesonge na u tatamudza muṱoḓo ho dzuliwa fhasi, masongesonge kha bola yo khwaṱhaho, u putulula na u lapfisa muṱoḓo, nz.
- U dzhiṱama zwavhuḓi nga milenzhe (tshikunwe-bola-tshirethe, u khotha magona) musi hu tshi itwa tshankhoikhoi, hu tshi thamuwiwa, hu tshi fhufhiwa na u ṱudza, nz.
- Musudzuluwo wa muvhili: u tseremudza milenzhe fhasi na u gidima hu tshi ṱudziwa e eṱhe na musi e na khonani.
- Hu si na musudzuluwo wa muvhili: u rembuluwa, u wa, u ginḓa, u raha e eṱhe na musi e na khonani
- U ita mitsindo minzhi hu tshi shumiswa miraḓo ya muvhili na/kana zwilidzo
- U maima hu sa konḓi: u edzisela nyito dza ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe ho livhiwa kha tshileme na tshivhumbeo, sa, u doba ‘tombo ḽi lemelaho’ kana muthenga u sa lemeli, n.z.
- Mitambo yo livhanywa kha nyumeresi na ḽitheresi sa, nyimbo na zwidade, na zwiṱori zwa u dzhenelela, u ita tshivhumbeo tsha ḽeḓere nga musudzuluwo, u ṅwala dzina nga zwikunwe, u amba zwo fhamabanaho (u kokodza, u somba, u tatamuwa, u kwatama, u mona nga u ṱavhanya).
- U xuxwa na u netulusa muvhili: u eḓela nga muṱana ho khwaṱhiswa misipha yoṱhe, u puta mafeisi o manyeswaho, u khwaṱhisa mashaḓa na u lungulula muvhili woṱhe u tshi lemelela fhasi, nz.

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedza.

- U sika phaphethe i sa konḓi hu tshi shumiswa zwithu zwi si tsha shumiswaho: phaphethe dza masogisi, phaphethe dza minwe, phaphethe dza murunzi.
- U shumisa phaphethe ya zwo ḓisendekaho kha ipfi ḽa mubvumbedzwa na u kona u shumisa phaphethe nga nḓila yo teaho.
- U sika mubvumo na mutsindo wo tou livhanaho na vhuḓipfi na u shumisa ipfi ḽa mubvumbedzwa, tshilidzo kana tshiṅwe tshithu tsho waniwaho.
- U ṱoḓisisa musudzuluwo wa mubvumbedzwa wa phaphethe sa ‘ndau i na nḓala ’i khou swenda na u dodela i tshi ṱoḓa u fara mbevha, n.z.

Vhutsila ha u Vhona - Awara dza 10

U sika kha 2D

- U pennda kana u ola zwiṋoni, khovhe, zwikhokhonono, zwikokovhi n.z. u shumisa khirayoni dza mapfura dza mivhala yo dzikaho, u haseledza nga ha mivhala, zwivhumbeo na mbonalo zwi tshi ya nga u kwama itsho tshithu, phetheni na u khwaṱhisedza, u sedza na u ita nyambedzano nga ha vhutsila ha tsiko ya ḽifhasi
- U pennda zwimedzwa na maluvha a mahodze/kholekhole; u haseledza nga mivhala ya tsiko na yo vhumbwaho; u khwaṱhisedza, na maipfi a nga ho murahu, phanḓa ha, fhasi ha. n.z.

U sika kha 3D (u fhaṱa)

- U shumisa zwithu zwi vusuludzeaho, u shumiswa na daka ḽa mabambiri u ita tshithu tshi shumiseaho: khapu ya makumba, midzio, zwifaredzi zwa zwimedzwa n.z. u nakisa hu tshi shumiswa phetheni, u ita nyambedzano nga ha zwivhumbeo zwa dzhomeṱiri, na mivhala yo dzikaho, u alusa zwikili zwa u vhaḓi

THEMO YA 4 GIREIDI YA 2		
Vhutsila ha u Ita	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho.** Kha hu sedzwe zwishumiswa zwa tshitandadi zwa Zwikili zwa Vhutshilo zwo dubekanywaho kha khethekanyo ya 2 .

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe kha themo ya 1. U nanga ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo u ṋea nyimele ya ngudo dza nyonyoloso ho fanelaho.

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Mitambo na zwikili zwa vhusiki

- U dudedza muvhili: u shumisa zwitendeledzi, engele, dzikhona na zigizaga
- U dudedza ipfi: hu tshi shumiswa nyimbo na zwidade zwo livhanyiswa na notsi dza nṱha na dza fhasi na thempo ya u ṱavhanya na u ongolowa
- U imba nyimbo u tshi khwiniswa vhukoni ha u imba luimbo nga tshuni
- U ṱanganyisa musudzuluwo wa miraḓo ya muvhili na hu si na musudzuluwo wa miraḓo ya muvhili sa u ḓisomba zwi tshi ṱangana na u gada e eṱhe na musi e na khonani.
- U maima hu sa konḓi: u edzisela nyito ya ḓuvha ḽiṅwe na ḽinwe zwo livhana na tshileme, zwivhumbeo na tshikhala sa u ‘tumba bakoni ḽi sekene’, u ‘raha bola mudavhini muhulwane wa bola’ n.z.
- U sika mibvumo, hu tshi shumiswa u shanduka ha khalo, miungo yo itwaho nga zwilidzo na thempo u bvisela khagala mubvumbedzwa, vhuḓipfi sa ‘makhulu vha mukalaha= khalo ya nṱha na ya fhasi’ tshiṋoni = u fhumula, khalo ya nṱha, u ṱavhanya n.z.
- U xuxwa na u netulusa muvhili: u sudzuluwa nga u ongolowa kha muzika wo dzikaho

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedzela

- U thetshelesa muzika hu tshi topolwa tshanduko kha khalo, muungo u itwaho nga tshilidzo na thempo yo ṱangana na u amba tshiṱori sa ‘Maṱodzi na Phele n.z
- U ita musudzuluwo wa muvhili na vhabvumbedzwa hu tshi khou shumisa zwine wa vha nazwo na u shumisa ekiziala, musudzuluwo wa muvhili na vhuimo ha u ṱalutshedza tshiṱori sa Maṱodzi na Phele n.z.
- U bveledza na u shumisa phaphethe ho livhiwa u haseledza vhukati ha dzi phaphethe
- U tandula maime, vhuimo na vhushaka ha phaphethe- vhabvumbedzwa vha ngaho vhabvumbedzwa vhavhi, vha phukha, muloi, mukololo, n.z.

Vhutsila ha u Vhona

U sika kha 2D - Awara dza 10

- U pennda hu tshi tevhelwa ṱhoho dza themo; u haseledza nga ha mivhala, khalo, na mbonalo zwi tshi kwamiwa, ndivhanyo, na zwivhumbeo

U sika kha 3D (u fhaṱa)

- U vhumba modele nga vumba

THEMO YA 1 GIREIDI YA 2		
Pfunzo ya Nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelelwaho themo 1** Bethe, bola, saga ya nawa, zwishumiswa zwa u thithisa, midzio.

Magudiswa a tevhelaho a fanela u funziwa kha themo 1. Nangani ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo yeneyo dzi ṋeaho nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo zwi nga ḓi kateliwa. Itani uri nyito dzi tee-vho na vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- U tamba mitambo ya sialala, tsumbo: ndode
- Mbambe ya maḓabula
- Mbambe ya makumba na lebula- u tika bola ṱhukhu nga lebula khulwane

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- U posela saga ya ṋawa nṱha muyani na u i gavha
- U posa na u rwa bola nga vhavhili

Mutevhetsindo

- U fhufha thambo dzo vhewaho tswititi tsini na tsini hu tshi dovhololwa thambo dzi tshi sendedzwa kule na kule.
- U ita khadi nga thambo

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- U poselana saga ya ṋawa na khonani
- U poselana bola nga fhasi ha milenzhe muṅwe o ima nga murahu ha muṅwe

U linganyisa

- U tamba nga vhavhili, vho sedzana milenzhe yo navhiwa i tshi kwamana, vho farana nga zwanḓa, vha tshikokodzela na u sukumedzela phanḓa na murahu, zwirethe zwo kwamana
- U dovhololа u ima, hu tshi shumiswa zwanḓa u sukumedzana, milenzhe yo ḓi navhiwa
- U tika saga ya ṋawa nga zwipiḓa zwo fhamabanaho zwa muvhili hu tshi khou tshimbiliwa kha mutalo wo tou tswititi
- U tika ho langiwaho ha nyoyoloso ya u shumisana ha miraḓo ya muvhili

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- U tatamuwa na u songasongana- u lapfisa na u pfufhifhadza muvhili u ya nga hu ne zwa nga konadzea ngaho

Mutalokati wa muvhili

U ḓivhadza mitambo hu tshi shumiswa miraḓo ya muvhili i so ngo ḓowelaho u shumiswa zwanḓa na milenzhe

THEMO YA 2 GIREIDI YA 2		
Pfunzo ya Nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Bola dzo fhambanaho, zwitanda zwi ngaho maboḓelo , saga ya ṋawa

Magudiswa a tevhelaho a fanela u funziwa kha themo 2. Nangani ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo yeneyo dzi ṋeaho nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo zwi fanela u kateliwa. Itani uri nyito dzi tee-vho na vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- U tevhedzela mitambo zwo tou kokotolo sa 'tevhelani murangaphanḓa'
- Mugidimo wa u ṋekedzana zwitanda hu tshi sielisana hu na kana hu si na zwishumiswa
- Mugidimo wa u ṋekedzana zwishumiswa/riḽei ,u ḓirivhuḽa bola,u mona mona nga vhukati ha zwithu zwo vhewaho zwi no nga maboḓelo kana zwo ṅwalwaho fhasi
- Ḓiriḽi ya u nyanyuwa, sa lwa vho gwadama nga magona, u dzhavhulela vhaṅwe bola vha sa athu u i fara, n.z.

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- Zwikili zwa u tamba nga bola – u bammbisa bola u tshi khou tshimbila wo ima fhethu ho tiwaho
- Zwikili zwa u tamba nga bola – u bammbisa bola kha luvhondo
- Zwikili zwa u tamba nga bola – u bammbisa bola u tshi mona mona na zwithithisi

Mutevhetsindo

- U fhufha hu na khadi kana hu si na khadi; u fhufha wo ima fhethu ho tiwaho na u tshimbila tshikhala
- U tevhedza mutsindo wa nyimbo (muzika) kana ngoma, hu tshi sudzuluswa zwipiḓa zwo fhambanaho zwa miraḓo ya muvhili - ṱhoho... zwanḓa... zwirumbi... milenzhe na ṋayo

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- U shuma na khonani - muṅwe u kungulusela bola kha muṅwe, muṅwe a i rahela murahu i sa athu u ima u kunguluwa
- U posela bola khulwane kha tshithu ho livhiwa khatsho sa, mapala a netibola
- Mitambo ya u edzisela zwo tou kokotolo, sa, u ka maapula, u lima ngadeni, u saha bulannga n.z.

U linganyisa

- Vhagudi vhe vhavhili vha lwa sa masekwa kana sa mikukulume
- U tamba mitambo i sa konḓi sa, I.M.A
- Mutsedu

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- Mutambo wa u vhumba danga 'mbevha na tshimange'
- Mutambo wa zwithithisi

Mutalokati wa muvhili

- Vhagudi vhe vhavhili-vhavhili vha gavha bola nga tshanḓa tshi so ngo ḓowelaho u shumiswa
- Vhagudi nga vhavhili-vhavhili vha raha bola nga mulenzhe u so ngo ḓowelaho u shumiswa

Mitambo

- Mitambo i katelaho u kokodza, u gidima, u fhufha na zwitendeledzi zwo itwaho nga ḓaraṱa, zwitanda zwi ngaho maboḓelo na zwiṅwe, tsumbo: 'tsimbe'
- U tamba mitambo sa 'Phele, Phele ndi tshifhinga-ḓe?'

THEMO YA 3 GIREIDI YA 2		
Pfunzo ya nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Zwishumiswa zwa mutambo wa zwithithisi(khakhisa), saga ya ṋawa, bola dza tshakha dzo fhambanaho.

Magudiswa a tevhelaho a fanela u funziwa kha themo ya 3. Nangani ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo yeneyo dzi ṋeaho nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo zwi fanela u kateliwa. Itani uri nyito dzi tee-vho na vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- Mutambo wa zwithithisi hu tshi shumiswa saga ya ṋawa i kha tshanḓa/mahaḓa, ṋayo/ṱhoho
- U tevhela ndaela dza mudededzi dza tshifhinga nga tshifhinga sa, gidimani... i rwani ṱafula... itani tshankhoi khoi... imani... n.z.

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- U tamba ho vhofholowaho na tshifhinga tsha u tshenzhela kushumiselwe kwa saga ya ṋawa kwo fhambanaho
- Mitambo ya u tamba i tshi tevhela phetheni nga nḓila ine wa humbula ngayo uri zwithu zwi vhekanywa hani-u vhea zwithu nga mutevhe u re wone, sa, u gidima na u vhea dzitswayo fhethu ho dzulaho ho humbuliwa, hu tshi shumiswa mutevhe wone
- U gavha na u posa bola ya thenisi

Mutevhetsindo

- Dzudzanyani muswinki kha dzhangili dzhimu nga u shumisa u faralela
- U shumisa u farelela, dembelelani kha tsimbi yo navhaho ya dzhangili dzhimu

Nyanḓano ya miraḓo na muvhili

- U vhumba tshitendeledzi tsha u gidima khatsho ri tshi tevhela matshimbilele a watshi na u shanda matshimbilele ayo
- U shumisa zwanḓa u tshi khou tshimbila kha dzhangili dzhimu wo tou i fara nga u tou nyima

U linganyisa

- U ḓitika nga mulenzhe muthihi
- U tshimbila kha thambo wo ḓitika, kha bulannga, u ḓitika kha bulannga ḽilapfu (u ḓitika nga mulenzhe muthihi, zwanḓa zwo ya matungo)
- ‘Bere na gariki’
- Huḽa-hupu na madembetete a re na zwanḓa, khundu na mutsinga

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- Kha vha thomiswe u vhumbuluwa vha tshi ya phanḓa na murahu –hu ṱalutshedzwe tsireledzo
- ‘Phele na Nngu’ hu tshi khou shumiswa fhethu hu hulwane ha u tambela
- U swenda nga ngomu ha ‘thanele’ sa, fhasi ha tshidulo, u bva nga vhukati ha thaela kana thaneḽe ya u tou ḓiitela

Mutalokati wa muvhili

- U posa bola u kha tshitendeledzi u tshi tevhedzela kutshimbilele kwa watshi na u shanda watshi
- U sudzulusela mutumbu matungo sa, u posa bola matungo kha tshauḽa na kha tsha monde sa kha ragabii

Mitambo

- U khethekanya vhagudi u ya nga zwigwada vha ita miṱaṱisano ya u gidima nga zwitanḓa zwi ngaho maboḓelo -kha hu ṱalutshedzwe milayo na nḓila ine zwa shuma ngayo
- Mitambo ya sialala ye vhagudi vha tou ḓinangela

THEMO YA 4 GIREIDI YA 2		
Pfunzo ya nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Thambo, ndwevha, thovho/metse, magokoko a maḓi u itela nyito dza u a shumisa, zwishumiswa zwa u tamba khirikhethe zwiṱuku

Magudiswa a tevhelaho a fanela u funziwa kha themo 4. Nangani ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo yeneyo dzi ṋeaho nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo zwi fanela u kateliwa. Itani uri nyito dzi tee-vho na vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- U fhufhela nṱha; u tshimbila nga maga mahulu na maṱuku, u fhufha, u thamuwa
- Mutambo wa u gidima –u gidima hu tshi imiselwa magona nṱha
- Mutambo wa u gidima –u gidima ha u ṋekana zwitanda

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- Magaraṱatai a re na maipfi a nyito dzo fhambanaho – u fhufha, u gidima, u thamuwa, dzula, u tshimbila na u ima.
- Mitambo ya thenisi na khirikhethe

Mutevhetsindo

- U gonyela nṱha na fhasi kha zwiṱepisi kana e kha tshivhumbeo tsha u ḓitika lu swikaho 10
- U bambela, u ita nyonyoloso dza u fema hu tshi shumiswa bakete ḽa maḓi

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- Nyito dza nyonyoloso dza u bambela – u ganama nga tshitiko na u raha raha milenzhe, u shuvhama nga thumbu, u raha milenzhe na u bambela a tshi khou shumisa zwanḓa u nga u khou tala maḓini

U linganyisa

- Mutambo wa u gidima –nyito dza u lugisela nzambo ya fhasi
- Mutambo wa u gidima – nyito dza u lugisela nzambo ya nṱha

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- U tevhela ndaela dza masia sa, u tshimbila maga a 6 u tshi ya phanḓa, maga a 10 u ya murahu, maga 3 u ya kha tsha monde, u ima. U tshimbilela matungo u tshi buḓekanyisa milenzhe, u thamuwa luswikaho 6 nga mulenzhe na lwa 9 nga muṅwe mulenzhe
- U fhufha u fhethu ha u tambela e eṱhe na musi e na khonani

Mutalokati wa muvhili

- U tatamuwela, nṱha na matungo

Mitambo

- U tamba mitambo yo fhambanaho
- Khirikhethe ṱhukhu
- Nyonyoloso dza u bambela –nyonyoloso dza u fema. U ita nḓowenḓowe ya vhudzula maḓi uri a ite mapulo nga tshiṱiroo
- Vhagudi vha longela zwifhaṱuwo zwavho maḓini na u vhudzula mapulo

GIREIDI YA 3

THEMO YA 1 GIREIDI YA 3		
Nḓivho Thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 30** (awara dza 3 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzwa kha zwishumiswa zwo tiwaho kha Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Zwifanyiso, zwiṱori, zwidade nga ha vhuḓipfi, Phaphathe na masiki • Khithi ya thusothanzi yo leluwaho

- U shumisa khaḽenda ya kiḽasini u ita nyambedzano ya ḓuvha na ṅwedzi ḓuvha ḽiṅwe na ḽiṅwe ṅwaha woṱhe. Ndovhololo ,u linga na u ṋea muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga tshoṱhe. (Tshifhinga tsho avhiwaho tshi a zwi tendela). Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho ane a pembelelwa nga lushaka haya maḓuvha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi khou ḓi bvelela nga themo nga themo. (Awara dza 3 nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho : Nga ha nṋe - Awara dza 6

- Muṱoḓo wa tshifhinga ndi mini
- Muṱoḓo wa tshifhinga tsha vhutshilo ha muthu ene muṋe –u katela na ḓuvha ḽa mabebo, u ya tshikoloni lwa u thoma, mbuno dzi takadzaho dzi si fhasi ha nthihi
- Tshithu tshi fareaho tsha u takadza u bva kha ḓivhazwakale yawe

Ṱhoho:Vhuḓipfi - Awara dza 6

- Zwithu zwine zwa nnyita uri ndi takale na zwithu zwine zwa nnyita uri ndi ṱungufhale
- U ṱalusa zwipfi – sa, u sinyuwa, u ofha, u vhilaela, vhuludu
- Nḓila dzavhuḓi dza u bvisela khagala zwine wa pfa
- Pfarelo - ni nga humbela hani pfarelo

Dzhielani nzhele: U shumisa zwifanyiso, zwiṱori, zwidade, phaphethe, na masiki

Ṱhoho:U ḓitsireledza kha mutakalo - Awara dza 3

- Thuso thangi kha nyimele i ngaho sa, mikota, u lumiwa nga tshipuka, u tshewa na u swa
- Mutakalo na tsiradwadze- hu katelwe na u sa fara malofha a vhaṅwe

Ṱhoho: U dzula muvhili wanga wo tsireledzea - Awara dza 6

- A ro ngo tsireledzea kha muṅwe na muṅwe
- Milayo ya u ita uri muvhili wanga u dzule wo tsireledzea
- U fulufhela vhuḓipfi ha ‘Ee’ na ‘Hai’
- Uri a nga zwi konisa hani uri ‘Hai’ kha tshivhumbeo tshiṅwe na tshiṅwe tsha u tambudziwa
- Uri a nga vhigisa hani mafhungo a u tambudzwa

Dzhielani nzhele: Heyi ṱhoho i tea u livhana na u thivhela u tambudziwa lwa vhudzekani na ha u tambudzwa muvhilini

Ṱhoho: Dzipfanelo dzavho na vhuḓifhinduleli: - Awara dza 6

- Pfanelo na vhuḓifhinduleli ha vhagudi
- Pfanelo na vhuḓifhinduleli ha vhaṅwe
  - Hayani
  - Tshikoloni
  - Tshitshavhani tsha hashu
  - Kha mupo

Maḓuvha a vhurereli na maḓuvha o khetheaho - Awara dza 3

THEMO YA 2 GIREIDI YA 3		
Nḓivho Thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 30** (awara dza 3 nga vhege)	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzwa kha zwishumiswa zwo tiwaho kha Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: • Tsumbo dza zwiḽiwa zwi bvaho kha zwigwada zwo fhambanaho zwa zwiḽiwa • Ḽaiburari/ bugu dzi re na mafhungo • Tsumbo dza tshaka dza mathukhwi • Mabini a u vhea zwithu zwine zwa vusuludzea • Mangilasi a puḽasiṱiki/mangilasi a u hudza

- Ndovhololo, u linga na u ṋea muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga tshoṱhe. (Tshifhinga tsho avhiwaho tshi a zwi tendela.)
- Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho ane a pembelelwa nga tshitshavha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi khou ḓi bvelela nga themo nga themo. (awara dza 3 nga themo dzo avhelwa zwenezwi))

Ṱhoho :U ḽela mutakalo - Awara dza 6

- Tshigwada tsha zwiḽiwa
  - Vithamini – mitshelo na miroho
  - Khabohaedireiti –vhurotho, mavhele, vhukhopfu
  - Phurotheini –makumba, ṋawa, ṋama, nḓuhu
  - Deri –mafhi, tshizi, yogathi
- Zwiḽiwa zwo linganelaho

Ṱhoho : Zwikhokhonono- Awara dza 9

- Zwiṱaluli zwa zwikhokhonono
- Zwikhokhonono zwo fhambanaho – sa, thunzi, vhunyunyu, vhusunzi, bumbulusa
- U sedza na u ola tshikhokhonono
- Zwikhokhonono zwi ri thusa hani
- Nḓila ine zwikhokhonono zwa ri vhaisa ngayo

Ṱhoho: Mutevheṱhandu wa vhutshilo - Awara dza 6

- Mutevheṱhandu ndi mini
- Mutevheṱhandu wa:
  - Zwimami, (tsumbo: mmbwa)
  - zwikhokhonono (tsumbo: zwisusu)
  - Tshitshilahuvhili – (Tsumbo: tshiḓula)
  - Zwiṋoni – (Tsumbo: khuhu)

Ṱhoho :U vusulusa tshithu - Awara dza 6

- Hu itea mini kha mathukhwi ashu
- U shumiswa hafhu (zwithu zwine zwa nga shumiswa hafhu)
- U vusulusa(zwithu zwo no shumiswaho zwine zwa nga itwa zwa vha tshithu tshiswa)
- U fhungudza (u shumisa zwiṱuku)
- Zwine zwa nga si kone u vusuluswa
- U vusuludza zwithu hayani na tshikoloni
- U ita manyoro u bva kha zwo sinaho
- U shumisa maḓi hafhu o no shumaho

Maḓuvha a vhurereli na maḓuvha o khetheaho - Awara 3

THEMO YA 3 GIREIDI YA 3		
Nḓivho thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**Awara dza 30** (awara dza 3 nga vhege)	**Tshumiswa dzo themendelwaho** Hu tshi engedzwa kha zwishumiswa zwo tiwaho kha Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea: Zwifanyiso zwa pulanete – zwo katela ḽifhasi tshikhalani • Zwiṱori zwa u enda muyani na u ita ṱhoḓisiso • Tswayo na zwiga zwa khombo • Miṱa ya kale na miraḓo ya vhadzulapo

- Ndovhololo, u linga na u ṋea muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga tshoṱhe. (Tshifhinga tsho avhiwaho tshi a zwi tendela.)
- Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho ane a pembelelwa nga tshitshavha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi khou ḓi bvelela kha themo. (awara dza 3 nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho : Tsireledzo ya tshitshavha - Awara dza 6

- Fhethu ha khombo ha u tambela –ho katela ḓaleḓaleni, zwiporoni zwa zwidimela, dzibadani, hune ha khou fhaṱiwa
- U namela zwidimela na thekisi nga nḓila yo tsireledzeaho
- Khombo ya muḓagasi
- Mulimo na zwithu zwi dugaho
- Tswayo dzine dza ri tsivhudza kha khombo

Ṱhoho : Tshikhafhadzo - Awara dza 6

- Tshikhafhadzo ndi mini
- Tshaka dza tshikhafhadzo-maḓi, shango, muya, phosho
- Zwine tshikhafhadzo ya ita zwone kha vhathu
- Zwine tshikhafhadzo dza ya ita zwone kha mupo

Dzhielani nzhele: U tandula na u kunakisa fhethu –hezwi zwi ḓo shuma sa marangaphanḓa kha mushumo wa u ita ṱhoḓisiso mudavhini

Ṱhoho : Vhathu vho vha vha tshi tshilisa hani kale - Awara dza 9

- Zwiṱori na tshenzhemo ya miṱa ya kale/vhaaluwa na miraḓo ya tshitshavha—ho katelwa na zwiḽiwa, zwiambaro na zwiendedzi
- Zwitshumiswa zwo shumiswaho miṱani ya vha kale na miraḓo ya vhadzulapo- sa thulusi, zwitambiswa, zwishumiswa zwa u bika ngazwo
- U khethiwa ha zwifanyiso zwa kale na zwinepe zwi bvaho kha aḽibamu dza miṱani na bugu
- Zwe vhathu vha vha tshi tshilisa zwone kale na tshifhinga tshino. (tshanduko na u isa phanḓa)

Dzhielani nzhele: Kha vha rambe miṱa ya kale/ ya vhaaluwa na miraḓo ya vhadzulapo u dalela kiḽasi

Ṱhoho: Tshikhala - Awara dza 6

- Ḽifhasi u bva tshikhalani – zwine ḽa vhonalisa zwone (shango, lwanzhe, makole)
- Ṅaledzi na pulanete – zwine dza vha zwone
- Madzina a pulanete na Thelesikoupu
- U enda muyani
- Sethaḽaiti na mafhungo ane ra a wana

Dzhielani nzhele: Hune zwa konadzea kha hu dalelwe fhethu hu re na zwishumiswa zwa u sedza dzipulanethe

Maḓuvha a zwa vhurereli na maṅwe maḓuvha o khetheaho - Awara 3

THEMO YA 4 GIREIDI YA 3		
Nḓivho thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha	**awara dza 30** (awara dza 3 nga vhege)	**Tshumiswa dzo themendelwaho** Hu tshi engedzwa kha zwishumiswa zwo tiwaho kha Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓea:… • Tshati dza nyelelo u sumbedza maitele • Mafhungo/bugu dza ḽaiburari na zwifanyiso • Gurannḓa na muvhigo wa tshinyalelo kha theḽevishini • Zwiṱori nga ha zwipuka zwine zwa thusa vhathu

- Ndovhololo, u linga na u ṋeya muvhigo zwi tea u itwa tshifhinga tshoṱhe. (Tshifhinga tsho avhiwaho tshi a zwi tendela.)
- Vhuṱambo na maḓuvha o khetheaho ane a pembelelwa nga tshitshavha a tea u ambiwa nga hao musi a tshi khou ḓi bvelela kha themo. (Awara 3 nga themo dzo avhelwa zwenezwi)

Ṱhoho: Zwibveledzwa na maitele - Awara dza 6

- Zwimela
  - Zwine ra wana u bva kha zwimela
  - Kuitele –u bva kha movha u ya kha swigiri
- Ḽifhasi
  - Zwine ra wana kha ḽifhasi
  - Kuitele – u bva kha vumba u ya kha tshidina

Ṱhoho: Tshinyalelo na zwine ra nga ita - Awara dza 9

- Tshaka dza tshinyalelo
  - Miḓalo
  - Mulilo
- Zwiṅwe zwibveleli
  - Lupenyo
  - Mudzinginyo wa shango
  - Tshirulu na maḓumbu

Dzhielani nzhele: U shumisa tshenzhemo na muvhigo wa tshinyalelo kha gurannḓa na theḽevishini

Ṱhoho: Zwipuka na zwikhokhonono zwine zwa ri thusa - Awara dza 9

- Zwipuka zwine zwa ri fha zwiḽiwa na/kana zwiambaro
  - ṋotshi
  - Khuhu
  - Kholomo
  - Nngu
- Zwipuka zwine zwa ri shumela
  - Mmbwa – mmbwa ya u dededza, mmbwa ya u linda, mmbwa ya u fembedza
  - Donngi na bere

Dzhielani nzhele: U wana na u vhala zwiṱori nga ha zwipuka, sa khovhe dza dolofini dzo no thusaho vhathu

Maḓuvha a vhurereli na maḓuvha o khetheaho - Awara dza 3

U khwaṱhisedza ṱhoho dzo no funzwaho hu u itela u lugisela vhana u ya kha murole wa phanḓa wa Gireidi ya 4

THEMO YA 1 GIREIDI YA 3		
Vhutsila	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho**

Magudiswa a tevhelaho a fanela u funziwa oṱhe kha themo ya 1. U nanga ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo yeneyo dzi ṋeaho nyimelo ya pfunzo ya Vhutsila ha u Ita na ngudo ya Vhutsila ha u Vhona.

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Mitambo na zwikili zwa vhusiki

- U dudedza muvhili: nyanḓano ya miraḓo ya muvhili i so ngo ṱanganaho sa u monisa zwanḓa, u khonela thungo dzoṱhe nga u ongolowa
- U dudedza muvhili ho sedzwa kha u fema: U pennda nga mufemo, u pennda sa mmbwa n.z.
- U dudedza ipfi na u imba nyimbo (nga u imba mazha, u sielisana, u vhidzelela na u fhindula kha nyimbo) kha tshuni na tshifhinga.
- Mitambo ya ḓirama: u bveledza u ṱanganela na zwiitisi na masiandoitwa sa mitambo ya u vhalela, mitambo ya madzina, n.z
- U tamba phetheni ya mutsindo na mitsindo minzhi i sa konḓi kha zwifhinga zwa 2, 3 kana 4 kha miungo ya zwilidzo zwa u tou vhanda
- Musudzuluwo: u thamuwa/u gadela phanḓa na murahu, matungo na u khuya/khona kha zwiḓilana zwo fhambanaho (mitalo ya u buḓa, zwitendeledzi, tshivhumbeo tsha S, n.z)
- Hu si na musudzuluwo: u kwatama, u onyolowa, u swikela, nyanḓano ya miraḓo ya muvhili ya zwanḓa na milenzhe nga tshifhinga kha muzika
- U xuxwa (fholisa) muvhili na u awela: u bvisela khagala vhuḓipfi na mihumbulo nga musudzuluwo wa muvhili

U ita u so ngo thoma wa ḓilugisela na u ṱalutshedzela

- U thetshelesa muzika wa Afurika Tshipembe (wa sialala na wa mashangoḓavha) hu tshi sedzwa mutsindo na biti, kha tshifhinga tsha 2, 3, kana 4
- U ita phetheni dza mutevhetsindo dzo topolwaho (nothesheni kana madzina a noti dza tshi French, madzina kana zwikoro zwa girafiki) zwo katela zwi linganaho na zwa semibirivi, minimu, khurotshete, khweiva, na zwiaweli, hu tshi shumiswa u vhanda muvhili sa tshilidzo
- U edzisela hu na mathomo, vhukati, mafhedziselo hu tshi shumiswa zwinyanyuli sa tsumbo, zwirendo, zwiṱori, nyimbo kana zwifanyiso zwa Afurika Tshipembe,
- U sumbedza mubvumbedzwa na zwithu kha ḓirama dza u edzisela hu tshi sedziwa, u edzisela na u ṋaṋisa
- U guda u ṱanganyisa musudzuluwo wa muvhili i bvaho kha mitshino ya Afurika Tshipembe tsumbo: mitshino ya India, Mapantsula nga muzika wo teaho

Vhutsila ha u Vhona - Awara dza 10

U sika kha 2D

- U funza u ola na u pennda lwa fomaḽa na zwiṅwe vho.: hu tshi sedzuluswa zwishumiswa zwo fhambanaho zwa midia
- U ḓivhadza zwi rathelaho: murahu, phanḓa ha
- U shumisa mabambiri a mielo na mbumbo yo fhambanaho: u ṱuṱuwedza u shumisa tshikeili zwo fhambanaho na digirii nga vhuḓalo

U sika kha 3D

- U vhumba nga vumba: phukha, ḓiragoni, zwidudu zwiṱuku na zwṅwe
- Zwipiḓa zwa vhutsila: zwivhumbeo na mbonalo ya u tou fara
- U funza thekiniki dza u vhumba dzi sa konḓi: u monisa, u vhumbedzela, u vhumba; u swaledzela
- U shumisa zwishumiswa: tsireledzo, u ṱhogomela vhaṅwe, u kovhekana zwishumiswa

Zwo ṅwalwaho zwine zwa tou vhonala

- Zwipiḓa zwa vhutsila: u topola na u ṋea madzina a zwipiḓa zwoṱhe zwa vhutsila
- U shumisa mishumo ya vhutsila na zwipfi zwa u vhona u ṱalutshedza (zwi tshi tshimbilelana na) mishumo wa vhone vhaṋe

THEMO YA 2 GIREIDI YA 3		
Vhutsila	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho**

Magudiswa a tevhelaho a fanela u funziwa oṱhe kha themo ya 2. Nangani ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo yeneyo dzi ṋeaho nyimele ya ngudo ya Vhutsila ha u Aita na Vhutsila ha u Vhona.

Vhutsila ha u Ita - Awara dza 10

Mitambo na zwikili zwa vhusiki

- U dudedza muvhili: ho sedzwa kha kuimele, u livhanya kha magona na zwikunwe zwa vhukati musi hu tshi kwatamiwa na u sumba milenzhe
- U dudedza muvhili: ho tou pfi sedzwa kha u amba na khalo ya ipfi hu tshi shumiswa mutevhetsindo, nyimbo, mitambo ya u sikwa na u tambisa lulimi
- Dzhielani nzhele zwipfi: u kwama, u thetshela, u nukhedza, u upfa na u vhona kha nyito dza ḓirama sa mitambo ya u tiba maṱo na mutambo wa ṱhingo dzo tshinyalaho, nz.
- Mutevhetsindo wa mitambo: zwikili zwa u thetshelesa, u humbula u tshi hanedza phetheni ya mutevhetsindo, u vhulunga bithi u sa shandukiho, hu tshi shumiswa miungo yo fhambanaho
- U bveledza u langa, nyanḓano ya miraḓo ya muvhili, U linganyisa na nyito ya u fhufha u tshi ya nṱha wa dzhiṱama zwavhuḓi
- U sudzuluwa na u sa sudzuluwa hu na nyanḓano ya miraḓo ya muvhili ya zwanḓa nga tshifhinga tsha muzika
- U xuxwa na u ḓigeḓa: u eḓela nga muṱana hu na u femela ngomu na nnḓa hu tshi sedzwa mivhala sa zwinyanyuli

U ḓisikela tshithu na u ṱalutshedza (zwi tea u katelwa kha themo yoṱhe)

- U ṱalutshedza na u ita nḓowenḓowe nga nyimbo dza Afurika Tshipembe: u sielisana, u vhidzelela na u fhindula
- U ita ḽitambwa kha zwigwada hu tshi shumiswa zwiṱori zwo livhanaho na ṱhoho yo teaho, hu tshi bveledzwa mafhedzisele a iwe muṋe
- Ḓirama dza kiḽasini: u bvisela vhuḓipfi khagala na u sumbedza thero i tshi bva kha vhupo na vhutshilo ha iwe muṋe sa u kuvhanganya mathukhwi kha vhupo ha havho, n.z.
- Fhungo ḽa musudzuluwo hu tshi sumbedzwa mathomo, vhukati na mafhedzisele kha ṱhoho dzo nangiwaho kha zwigwada zwiṱuku

Vhutsila ha u Vhona - Awara dza 10

U sika kha 2D

- U funza ha u ola lwa fomaḽa na u pennda, nz.: U sedzulusa zwishumiswa (midia) zwo fhambanaho
- Zwi yelanaho na themo yo fhiraho; i katela u ombedzelwa kha u dzhiela nzhele muvhili zwihulu u tshi khou sudzuluwa; u fhirela kha

U sika kha 3D (bogisi ḽa zwivhaḓwa)

- U funza na u engedza thekiniki ya u fhaṱa hu sa konḓi, u sika bogisi ḽa zwivhaḓwa: u ṱhopha, u ṱanganya, u nakisa fhasi
- Dzhielani nzhele matalo wa vhukati: u fana na zwo fhiraho: u engedza u nzhela u shuma kha tshikhala

Zwo ṅwalwaho zwine zwa tou vhonala

- U shumisa zwipiḓa zwa vhutsila na milayo ya u ola hu tshi ṱalutshedzwa na u amba, u ḓivhadza u linganyisa
- U shumisa mishumo ya vhutsila na zwinyanyuli zwa u vhona zwi tshi vhambedzwa na mushumo wa vhone vhaṋe
- U ṱalutshedza mushumo wa vhutsila ha vhone vhaṋe: u shumisa ḓivhaipfi ya vhutsila nga khole

THEMO YA 3 GIREIDI YA 3		
Vhutsila	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho**

Magudiswa a tevhelaho a fanela u funziwa kha themo ya 3. Nangani ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo yeneyo dzi ṋeaho nyimele ya pfunzo ya Vhutsila ha u Ita na ngudo dza Vhutsila ha u Vhona.

Vhutsila ha u Ita- Awara dza 10

Zwikili na mitambo zwa vhusiki

- U dudedza muvhili : u ṱanganyisa miraḓo ya muvhili na u i fhandekanya, tsumbo u ita zwitendeledzi nga zwiendanungo na khundu nga tshifhinga tshithihi
- U dudedza ipfi: ho sedzwa kha u bvisa vhuḓipfi na u ḓidzhenisa kha vhurendi, zwidade na mitambo ya ḓirama ya vhusiki
- U sedza na zwikili zwa u tou fombe : mitambo ya ḓirama sa u fhaṱa ḓirama dza mutevhe wa u edzisela nga vhavhili, n.z.
- U shumisa muvhili sa tshilidzo na/ zwilidzo zwa u vhanda hu tshi tikedzwa mizika ya Afurika Tshipembe (wo rekhodiwaho kana yo no khou imbiwa zwenezwo), ho sedzeswa kha phetheni ya mutevhetsindo wa tshitendeledzi
- U ṱumanya na u humbula misudzuluwo kha musudzuluwo wa mafhungo mapfufhi
- U gidima ho paṱekanywa na musudzuluwo wa tshandzunguluwe
- U xuxwa na u netulusa muvhili: u onyolowela matungo o fhambanaho nga muzika u ongolowaho nahone wo dzikaho

U ḓisikela tshithu na u ṱalutshedza

- U vhumba mafhungo a musudzuluwo nga zwigwada zwiṱuku na u a shumisa u ita phetheni
- U sika phetheni ya mutevhetsindo wa tshitendeledzi zwo livhanywa na muzika wa Afurika Tshipembe. Hu tshi sedzwa luvhilo lwa muzika/ na u nanga ipfi nga nḓila yone
- Ḓirama dza kiḽasini: u sumbedza vhabvumbedzwa vho fhambanaho ho sedzwa ipfi na tshivhumbeo, tsumbo u tshimbila na u amba sa mme awe, makhulu vha mukalaha, dokotela, n.z.
- Nyito ya vhurendi nga zwigwada tsumbo, ndima dza u imba dzo ṱanganywa na u sudzuluwa na u sumbedza nga miraḓo

Vhutsila ha u Vhona - Awara dza 10

U sika kha 2D

- U ola na u pennda: u sedzulusa zwishumiswa zwa midia zwo fhamabanaho
- U alusa u sedza na u ṱalutshedza phetheni na u ganḓisa kha shango ḽa iwe muṋe; hu tshi katelwa u pfukhela kha, phetheni ya mikano, zwivhumbeo nga ngomu ha zwivhumbeo, u dovholola
- Milayo ya zwa u ola: u ita wo ḓiimisela na u bula phambano, na zwi no yelana, u ombedzela na u linganyisa
- U funza phetheni na ganḓisa nyolo nga zwithu zwo waniwaho na zwishumiswa (midia) zwo fhambanaho zwa tshenzhemo ya zwipfi zwa muvhili

U sika kha 3D (u fhaṱa)

- U luka na u vhaḓa nga u shumisa zwishumiswa zwi konaho u vusuludzea: phetheni ya fureme ya mushumo wa vhutsila ha vhone vhaṋe, zwifaredzi zwa kiḽasirumuni, n.z
- Zwipiḓa zwa vhutsila: u bula na u shumisa zwivhumbeo zwa dzhomeṱiri na zwivhumbeo zwa zwi tshilaho
- U khwaṱhisedza kha phetheni na u nakisa zwithu zwo tou vhaḓwaho (lukwaho)

U vha na nḓivho ya u vhona zwithu zwo ṅwalwaho

- U engedze u dzhielani nzhele phetheni na u ganḓisa Afurika tsumbo, nyolo dza u pennda dza Mandevhele, u lunzhedza malungu, u nakisa nga dzi sesamiki; u sedza, u amba, u thetshelesa nga ha phetheni

THEMO YA 4 GIREIDI YA 3		
Vhutsila ha sika	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho**

Magudiswa a tevhelaho a tea u funziwa oṱhe kha themo ya 4. Nangani ṱhoho dzo teaho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo u itela u ṋekedza magudiswa kha nyimele ya Zwikili zwa Vhutshilo ha ngudo ya u ita na ngudo ya Vhutsila ha u Vhona.

Vhutsila ha u lta- Awara dza 10

Zwikili na mitambo zwa vhusiki

- Nyito dza u dudedza muvhili: Vha tou fombe kha ndivho ya tatamudza na u songa mutshilitshili
- Mitambo ya ḓirama ya vhusiki: u bveledza ndivho na u alusa u vhona nga muhumbulo, tsumbo ‘u posa bola’ khumbulelwa wo tou fombe kha saizi, tshivhumbeo na tshileme tsha bola
- U fhindula zwinyanyuli sa zwifanyiso, mafurase, maidioma, mitambo ya ḓirama, zwirendo kana zwidade zwine zwa bvisela khagala luambo lwa muvhili, luambo lwa zwipiḓa zwa muvhili, u edzisela nga zwipiḓa zwa muvhili na nga tshifhaṱuwo
- Musudzuluwo: u sumbedza u laula na muṱana wo khwaṯhaho tsumbo, u tshimbila nga u ḓikukumusa, u matsha sa ḽiswole, n.z.
- U xuxwa na u netulusa muvhili: u eḓela nga muṱana vha tshi khwaṯhisa/ u hwetekanya misipha yoṱhe, u puta vili/feisi, u imisa mahaḓa, u thambisa misipha yoṱhe u itela uri muvhili u lemelele fhasi, n.z.

U ḓisikela tshithu na u ṯalutshedzela

- U thetshelesa muzika wa Afrika Tshipembe: Sedzani kha uri luvhilo lwa muzika, muungo wa nṱha na wa vhulenda (dynamics), muungo u itwaho nga zwilidzo zwo fhambanaho zwi bveledza mini kha muungo wo khetheaho
- U thetshelesa na u ṯalusa zwilidzo zwo khetheaho zwa Afrika Tshipembe, vha ṯoḓulusa nga ha vhuḓi na ndeme ya zwilidzo
- U sika ḽimudi: u shumisa ipfi nga u ambela nṱha na nga vhulenda, mibvumo i no ṯalusa na u ḓibvisela khagala na musudzuluwo, u shumisa vhurendi, tshifanyiso kana luimbo
- U sika misudzuluwo ho sedzwa zwifanyiso, fhungo ḽa misudzuluwo (nga u tevhekana) vha tshi sumbedza mathomo, vhukati, magumo

Vhutsila ha u Vhona - Awara dza 10

U sika kha 2D

- U ola na u pennda: hu tshi sedzeswa zwishumiswa zwa midia zwo fhambanaho
- U ola zwi rathelaho, musudzuluwo wa muvhili, zwo sikwaho nga vhathu vha fhiraho vhavhili

U sika kha 3D (u fhaṱa)

- U funza thekiniki ya vhutsila ha thophe ya mabambiri: u sika zwithu nga u nambatedza, u gera, u kherula na u kulutedza,
- Zwipiḓa zwa vhutsila: u pfa nga u tou fara, tshivhumbeo
- Milayo ya u ola: u ita wo ḓiimisela na u bula madzina a mbambedzo, u linganyisa , u fhambanya
- Dzhielani nzhele vhuimo: u engedza muhumbulo wa u dzhielani nzhele u shuma kha tshikhala

Vhutsila ha u vhona

- Zwipiḓa zwa vhutsila: u topola na u ṋea madzina a zwipiḓa zwoṱhe zwa vhutsila
- Milayo ya u ola: u ṋea madzina na u shumisa zwo fhambanaho, zwo bvelaho khagala, u khwaṯhisedza na u linganyisa
- Mbudziso dzine dza engedza na u ṯanḓavhudza vhusedzi ha zwipiḓa zwa vhutsila na milayo ya u ola

THEMO YA 1 GIREIDI YA 3		
Pfunzo ya Nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshiengedzedzwa kha zwishumiswa zwa tshitandadi (ndinganyelo) zwa Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓwa: Zwikhafu zwa mbambe ya milenzhe miraru Bola, bethe dza khirikhethe na zwiṱampa/vhuno ha mutambo wa khirikhethe; bethe ya thenisi ṱhukhu, thambo, mudavhi u na mahatsi matete.

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe nga themo ya 1. Nangani ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo yeneyo dzi ṋeaho nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo zwi fanela u kateliwa. U ita uri nyito dzi tee-vho na vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- Bara, mbambe ya milenzhe miraru
- Khirikhethe ṱhukhu: u gidima vhukati ha dziwikete
- Zwipotso: u nzembula

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- Sete ya thenisi
  - U tshimbila, u bambisa bola ya thenisi muyani, fhasi hu tshi tshintshiwa matungo oṱhe a bethe
  - U tamba voḽibola na khonani
  - U rwela bola nṱha ha nethe hu tshi shumiswa nga ngomu ha tshanḓa, e na khonani
  - U rwela bola nṱha ha nethe hu tshi shumiswa murahu ha tshanḓa, e na khonani

Mutevhetsindo

- Zwipotso: u tumba hu tshi thoma u nzambulwo (magona fhasi... lugani... gidimani!)
- Zwipotso: mulenzhe wa u takuwa ngawo kha nzambo ya fhasi
- Zwipotso: mulenzhe wa u takuwa ngawo kha nzambo ya nṱha

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- Zwipotso: u posa bola ya thenisi
- Nyanḓano ya tshanḓa na ḽiṱo: u bambisa bola ya thenisi kha sete ya bete ya thenisi....muyani...mavuni hu tshi khou tshimbiliwa

U linganyisa

- Thenisi ṱhuku, u gidima, u i rwa nga ngomu ha tshanḓa, nga murahu ha tshanḓa u rwa voḽi nga nṱha ha nethe/thambo
- Khirikhethe: u betha

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- U shandula masia
- U pfuka zwithithisi zwa zwi konḓaho hu tshi katelwa u sukumedza, u kokodza, u fhufha, u shandula masia

Mitalokati wa muvhili

- U raha bola yo no khou tshimbila nga mulenzhe wa tshamonde na tshauḽa

Mitambo

- Zwipotso: u gidima mbambe ṱhanḓu (mbambe ya u ṋekedzana zwitanda).
- Thenisi ṱhukhu
- Khirikhethe ṱhukhu

THEMO YA 2 GIREIDI YA 3		
Pfunzo ya nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzedzwa kha zwishumiswa zwa tshitandadi (ndinganyelo) zwa Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓwa : Zwithu zwi ngaho maboḓelo, bola, thonga dza hokhi, khadi.

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe nga themo ya 2. Nangani ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo yeneyo dzi ṋeaho nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo zwi fanela u kateliwa. U ita uri nyito dzi tee-vho na vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- Mitambo ya u edzisela sa u gidima sa bere, u tshimbila sa sekwa, u thamuwa sa tshiḓula n.z

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluso

- U gavha/u posela bola nṱha

Mutevhetsindo

- U tamba khadi nga tshigwada tsha vhararu
- U tamba khadi u woṱhe u tshi fhufha kavhili
- U tamba khadi u woṱhe a khou gidima

Nyanḓano ya (U shumisana ha) miraḓo ya muvhili

- Tshiṱitshi tsha 1: Bola ya zwanḓa - u ḓirivhula bola, zigizaga kha tswayo
- Tshiṱitshi tsha 2: Hoki – u ḓirivhula bola kha zwithithisi
- Tshiṱitshi tsha 3: netebola– u posa u tshi khou gidima
- Tshiṱitshi tsha 4: Ragabii – u gidima na u posa bola nga tshamurahu
- Tshiṱitshi tsha 5: Bola ya milenzhe – u ḓirivhula bola nga kha tswayo

U linganyisa

- Mugidimo wa musielisano: zigizaga kha zwithu zwi ngaho maboḓelo
- U ḓitika nga mulenzhe muthihi
- Dzhiminasitiki: u ima nga ṱhoho/u ima nga zwanḓa
- U ima sa muratho

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- Nḓila i na zwithithisi zwi konḓaho

Mutalokati wa muvhili

- U tevhekanya zwishumiswa zwa zwanḓa sa huḽahupu kana riboni ine ya ṱoḓa nyito dzi fanaho kha tshamonde na tshauḽa

Mitambo

- Mitambo ya sialala
- Bola ya milenzhe (mini-soccer), hokhi, ragabii, netebola, na basiketebola

THEMO YA 3 GIREIDI YA 3		
Pfunzo ya Nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzedzwa kha zwishumiswa zwa tshitandadi (ndinganyelo) zwa Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓwa: Bola, thambo, malabi malapfu, mimethe ya dzhimu/ fhasi hu re na mahatsi, tswayo

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe nga themo ya 3. Nangani ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo yeneyo dzi ṋeaho nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo zwi fanela u kateliwa. U ita uri nyito dzi tee-vho na vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- Hu si na musudzuluwo sa u ḓisomba, u rembuluwa, u kwatama, songe-songe yo ṱangana na u shumisana kha zwigwada
- U thamutshela kule ho farwa tshithu na u musi vho farana zwanḓa na khonani U fhufha ho imiwa....u fhufha ka vhili na u fhufha luthihi
- U ṱudza: nyito dzi nyanyulaho– khangaruu, phala, muvhuḓa, n.z.

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluwo

- U raha bola i kunguluwaho na u shandukisa masia, ho livhanywa tshithu kana khonani
- U posa bola ho livhanywaho na vhukati ha dzikhonani nga tshanḓa tshithihi kana zwivhili nṱha na kule

Mutevhetsindo

- U tamba khadi- misudzuluwo i konḓaho sa u buḓa, u thamuwa luvhili, n.z.
- Misudzuluwo ya dzhiminasitiki sa u vhumbulutshela phanḓa, u vhumbulutshela murahu, u thamuwa nga tshanḓa, mavhili a gariki

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- Mitambo ya voḽibola: nyanḓano ya tshanḓa -ḽiṱo, u (shumisana ha) tshanḓa na liṱo, u seva u bwa na nyito ya sethe
- Mitambo u na khonani sa u fhufha nga nṱha ha muṱana wa khonani wo tou pandaladza milenzhe

U linganyisa

- U ima na u tshimbila nga zwikunwe na zwirethe
- U swenda nga zwanḓa na magona
- U ḓitika u tshi tshimbilela phanḓa na murahu
- U namela dzhangili dzhimu: u tshimbila wo vhofholwa u tshi ḓitika nga zwitanda zwi ngaho maboḓelo kana bulannga/ bimu
- Zwishumiswa zwine muthu a kona u tsa zwi sa konḓi
- Dzhiminasiṱiki: nyito ya u ḓitika sa u ima nga zwanḓa u ima nga ṱhoho na u thoma tshithu tshiswa, n.z.

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- Zwithithisi hu tshi katelwa u swenda, u fhufha, na u thamuwa u tshi bva nṱha, nyonyoloso ya ṱhavhanyedzo, luvhilo, n.z
- Mitambo i ngaho ‘muthihi o imedzana na vhararu’
- Tshiswaṱe (u pandamedza khonani u tshi ṱoḓou mu kwama); u fara mutshila wa khonani

Mutalokati wa muvhili

- Mitambo na khonani: tsudzuluwo dza u kokodza na u sukumedza nga tshamonde/ tshauḽa
- Sii soo

Mitambo

- Bola ya milenzhe
- Voḽibola
- Mbevha na tshimange

THEMO YA 4 GIREIDI YA 3		
Pfunzo ya nyonyoloso	**Awara dza 20**	**Zwishumiswa zwo themendelwaho** Hu tshi engedzedzwa kha zwishumiswa zwa tshitandadi (ndinganyelo) zwa Zwikili zwa Vhutshilo hu ḓo ṱoḓwa: • Mabakete mahulwane a na maḓi/phuḽu ya u bambelela. • Zwishumiswa zwa khirikhethe ṱhukhu • Sete ya thenisi • Mimethe ya dzhimu.

Magudiswa a tevhelaho a tea u funzwa oṱhe nga themo ya 4. Hu nangiwe ṱhoho dza Zwikili zwa Vhutshilo dza themo yeneyo dzi ṋeaho nyimele ya pfunzo ya nyonyoloso ho fanelaho. Miṅwe mitambo ya u ṱhaḓula na zwipotso zwa tshikolo zwi fanela u kateliwa. U ita uri nyito dzi tee-vho na vhagudi vha vhaholefhali.

Musudzuluwo

- U tovhela ndaela dza u vhona (tswayo dza tshanḓa/muvhili, zwifanyiso) u tshimbila, u gidima, u fhufha, u thamuwa, u gonya, n.z. Vhagudi vha tshimbila kha zwitendeledzi vho farana zwanḓa.Vha shandukisa muelo wa tshitendeledzi, tshivhalo tsha tshitendeledzi, na u shandukisa sia ḽine tshitendeledzi tsha khou ya hone, u sudzulusa zwitendeledzi nga u mona na zwiṅwe zwitendeledzi.

Vhukoni ha u dzhiela nzhele kha u vhona musudzuluwo

- U tevhedzela mirunzi: mugudi u vha murunzi wa muṅwe vha kopolola tsudzuluwo-kutshimbilile
- Thenisi: nga ngomu ha tshanḓa, murahu ha tshanḓa na voḽibolo
- Khirikhethe: u betha, u kungulusa, mushumo wa mudavhini, na vhulinda vhunwo ha wikete

Mutevhetsindo

- Mutsindo u no tovhekana hu na kana hu si na thusedzi-zwishumiswa

Nyanḓano ya miraḓo ya muvhili

- Dzhiminasitiki: u vhumbulutshela phanḓa na murahu
- U bambela: u suvha, u papamala, u raha, u tshova na nyito ya tshanḓa

U linganyisa

- U ḓitika nga mulenzhe muthihi na mivhili ho imiwa nṱha ha tshithu. Na u tenengedza saga ya ṋawa na zwiṅwe zwithu zwi kha ṱhoho na zwanḓa
- Dzhiminasitiki: u ima nga ṱhoho, u ima nga zwanḓa, u ima sa ḓambatshekwa

U ḓivhadza vhuimo na zwikhala

- Zwithithisi
- U bambela: u tamba mitambo ya vhuḓifulufheli u itela u kunda nyofho dza maḓi sa u dzhenisa maṱo na nḓevhe maḓini, nyonyoloso dza u fema

Mutalokati wa muvhili

- U mbambela : u raha nga mulenzhe wa monde na tshauḽa, nyito ya zwanḓa

Mitambo

- Mitambo ya maḓini – Ring-a-Ring-a-Rosie; maga mahulwane; miṱaṱisano, n.z.
- Mitambo ya milenzhe miraru
- U farana mutshila wa ḓiragoni
- Sethe ya thenisi
- Khirikhethe ṱhukhu

KHETHEKANYO YA 4

4.1 MVULATSWINGA

U linga ndi maitele o dzudzanyawaho ane a itiwa tshifhinga tshoṱhe hu tshi itelwa u topola, u kuvhanganya na u ṱalusa mafhungo nga ha kushumele kwa mugudi, hu tshi shumiswa zwivhumbeo zwo fhambanaho zwa u linga. I dzhia maga maṋa: u bveledza na u kuvhanganya vhuṱanzi ha tswikelelo, u ṱalusa vhuṱanzi, u vhiga mawanwa na u shumisa mafhungo aya u pfesesa na u ḓo kona u thusa mveledziso ya mugudi u itela u khwinisa maitele a u guda na u funza.

Maitele a u linga a tea uvha a si a fomaḽa (u linga ha vhugudisi) na a fomaḽa (u linga ha u guda). Kha nzulele dzoṱhe idzi vhagudi vha tea u vhigelwa murahu tshifhinga tshoṱhe u khwaṱhisedza tshenzhemo ya u guda.

Kha Zwikili zwa Vhutshilo, kha Vhuimo ha Fhasi maitele kha u linga a tea u ombedzelwa kha u tou sedza vhagudi tshifhinga tshoṱhe nga nḓila yo lugiselwaho, kha mushumo wa ḓuvha nga ḓuvha (rothini), nyito yo dzudzanyawaho na ya mitambo yo vhofholowaho. Hezwi zwi amba uri vhagudi kha Vhuimo ha Fhasi, vhagudi vha lingwa nga nḓila ya nyambedzano, ḓirama ya u edzisela (*role play*) na u sumbembedza maitele nga maanḓa kha Vhutsila na Pfunzo ya Nyonyoloso, hu uri u vhiga ha u tou ṅwala hu tshi itea zwavhuḓi kha Nḓivho Thangeli na Mutakalo wa Vhuṋe na wa Tshitshavha.

Zwikili zwa Vhutshilo zwi ṋea vhagudi tshifhinga tsha u sedzulusa ḽifhasi ḽavho na u thoma u ḽi pfesesa. Ndivho ya u linga kha Zwikili zwa Vhutshilo kha kha Vhuimo ha Fhasi ndi u linga mveledziso ya khontsephuthi, zwikili na ndeme zwine zwa ḓo vha thusa kha ndugiselo ya u linga ha fomaḽa kha Vhuimo ha Vhukati. Kha oṱhe masia maṋa a u guda a Zwikili zwa Vhutshilo, ndivho ya u linga ndi u thusa na u ṱuṱuwedza vhagudi, na u linga nyaluwo ya mugudi nga u angaredza. Ri a zwi ḓivha uri vhagudi vho no vha na khontseputhi na zwikili nga u sedza mugudi a tshi khou dzhenelela kha nyito dzi tshimbilelanaho na khontseputhi idzo.

U linga hu si ha fomaḽa ha Zwikili zwa Vhutshilo kha Vhuimo ha Fhasi hu itwa tshifhinga tshoṱhe. Iṅwe nḓila mbuya ya u zwi ita zwavhuḓi ndi u vhulunga bugu ya u lavhalesa. Tshiṅwe na tshiṅwe tsha u takadza kana tshine vha vha na mbudziso khatsho zwi tea u ṅwalwa kha bugu ya u sedza, zwa dovha zwa tevhelelwa ḓuvha ḽinwe na ḽiṅwe. Hedzi notsi dzi tea u katela u pulanela u funza, na u katela u linga ha tshifhinga tshi ḓaho. Kha Zwikili zwa Vhutshilo kha Vhuimo ha Fhasi mugudi muṅwe na muṅwe u tea u lingwa lwa fomaḽa nga u tou sedzwa na u vhiga ho ṅwaliwaho lu siho fhasi ha luthihi nga themo kha sia ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽa u guda. Nḓila dza u linga dzi tea u sedza miṅwaha na maimo a nyaluwo yo teaho. U bveledzwa ha mushumo uyu hu tea u katela magudiswa a thero yeneyo na u katela mishumo yo fhambanaho i thusedzaho u wana nḓivho ya yeneyo thero.

U linga hu nga ḓi itwa kha mugudi muthihi, kha zwigwada zwiṱuku kana kha zwigwada zwihulwane nga tshifhinga tsha mitambo vho vhofholowa na tshipiḓa tsha mitambo yo dzudzanywaho. Mutevhe wa u sedzulusa na ruburiki zwi nga shumiswa u rekoda u linga. U linga ha fomaḽa na hu si ha fomaḽa hu ḓo thusa mudededzi u londa na sedzulusa u bvelela ha mugudi kha themo yoṱhe.

U linga hu a rekhodiwa ha dovha ha vhigelwa vhabebi. A zwi tou vha zwa ndeme u vhulunga rekhodo mushumo wa vhagudi vhoṱhe kha mushumo woṱhe wa Zwkili zwa Vhutshilo. Ndi zwa ndeme zwa dovha hafhu zwa vha zwavhuḓi u vhulunga miṅwe mishumo u itela u vhona nyaluwo musi tshifhinga zwi tshi ya. Vhagudisi vha nga ṋea vhagudi tshifhinga tsha u ḓinangela miṅwe mishumo ine vha ḓo i vhulunga, ine ya sumbedza vhukoni kha tshiṅwe tshifhinga. Hezwi zwi nga vhulungwa kha faela na u ṱanwa nga tshifhinga tsha inthaviwu dza vhabebi na nga madekwana. Nga iṅwe nḓila mishumo ya vhagudi i fanela u ṱaniwa kiḽasirumuni. Nga tshiṅwe tshifhinga vhagudi vha nga ṱuwa na mishumo yavho hayani, u itela uri kiḽasirumu i songo tou ḓalesa.

4.2 MBEKANYAMUSHUMO YA U LINGA

U linga kha Zwikili zwa Vhutshilo kha Vhuimo ha Fhasi ndi hu si ha fomaḽa tshifhinga tshinzhi, na uri ndi ha tshifhinga tshoṱhe. U linga ha fomaḽa ha mugudi muṅwe na muṅwe luthihi nga themo hu teya u rekhodiwa lwa fomaḽa nga mudededzi

4.3 MUKATELO

Kha vhagudi vhanzhi vha ḓaho kha Gireidi ya Ṱ na ya 1 hu ḓo vha tshenzhemo ntswa. Vha nga vha vho vha na tshenzhemo ya u guda yo fhambanaho u swika zwino, na u guda zwikili zwo fhambanaho. Mudededzi u tea u topola ṱhoḓea dza ṅwana muṅwe na muṅwe nga u linga ha fomaḽa na hu si ha fomaḽa. Zwi nga vha zwa ndeme u tendela vhaṅwe vhagudi vha tshi fara zwi no khou itwa vhaṅwe vha fhiwa nyito dza u engedzedza. Ho sedziwa kha u linga ha tshifhinga tshoṱhe, mudededzi u lavhelelwa u katela vhagudi vhoṱhe kha mbekanya mushumo ya u guda na u zwi linga.

4.4 U REKHODA NA U VHIGA

U rekhoda ndi maitele ane mudededzi a ṅwala vhuimo ha vhukoni ha mugudi na mvelaphanḓa ya mushumo wa mugudi kha u swikelela nḓivho sa zwe zwa randelwa kha *Tshitatamennde tsha Phoḽisi ya Kharikhuḽamu na U linga*. Rekhodo ya vhukoni ha mugudi i tea u ṋea vhuṱanzi ha nyaluwo ya u pfesesa ya mugudi kha gireidi na u lugela u bvela pha kha gireidi i tevhelaho.

U vhiga ndi maitele a u amba vhukoni ha mugudi kha vhagudi, vhabebi, zwikolo na vhaṅwe vhashumisani. Vhukoni ha mugudi vhu nga vhigwa nga nḓila nnzhi. Zwikatelaho garaṱa dza mivhigo, miṱangano ya vhabebi, maḓuvha a u dalela zwikolo, khoniferentsi dza vhabebi na vhagudisi, u foinela, maṅwalo, lubambiri lwa mafhungo a kiḽasi kana tshikolo, n.z. Vhagudisi vha gireidi dzoṱhe vha vhiga nga phesenthedzhi u ya nga thero. Maimo a vhuswikeleli ho fhambanaho na bennde dza phesenthedzhi dzo livhanaho nadzo dzo sumbedzwa kha thebuḽu i re afho fhasi.

KHOUDU NA PHESENTHEDZHI DZA U REKHODA NA U VHIGA

KHOUDU YA U ELA	U Ṱ ALUSA VHUKONI	PHESENTHEDZHI
7	Vhuswikeleli ha masase	80 – 100
6	Vhuswikeleli ha nṱhesa	70 – 79
5	Vhuswikeleli ha nṱha	60 – 69
4	Vhuswikeleli vhu fushaho	50 – 59
3	Vhuswikeleli ho linganelaho	40 – 49
2	Vhuswikeleli ho linganelahonyana	30 – 39
1	U sa swikelela	0 – 29

Vhagudi vha tea u rekhoda maraga dza vhukuma dzo livhana na mushumo nga u shumisa bambiri ḽa u vhigela; na u vhiga phesenthedzhi dza thero kha garaṱa dza ripoto dza vhagudi.

4.5 Nyangaredzo

Ḽiṅwalwa iḽi ḽi tea u vhalwa na:

4.5.1 *National policy pertaining to the programme and promotion requirements of the National Curriculum Statement Grades R-12;* na

4.5.2 The policy document, *National Protocol for Assessment Grades R-12.*